

TÁJTERVEZÉS ÉS TERÜLETFEJLESZTÉS

TERÜLETFEJLESZTÉSI ÉS TERÜLETRENDEZÉSI SZAKMAI FOLYÓIRAT

2006 / 3.

Táj - tervezés - fejlesztés

AZ EURÓPAI TÁJEGYZMÉNY

A TÁJ ELTÉRŐ ÉRTELMEZÉSEI

AZ EMBER ÉS A TERMÉSZET KÖZÖS ALKOTÁSA

KIÉ A PART? - TERV ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

A HOKHÁTSÁGI TANYÁK SORSA

TÁJÉPÍTÉSZETI OKTATÁS EURÓPÁBAN ÉS ITTHON

2006

TARTALOM

<i>Dr. Lamperth Mónika</i> <i>KEDVES OLVASÓ!</i>	1	<i>Péti Márton</i> <i>A TERÜLETI TERVEZÉS</i> <i>„ÁLLATORVOSI LOVA”</i> <i>Balatoni tájak. Kilátások</i> <i>a II. Nemzeti Fejlesztési Terv tükrében</i>	42
KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS			
<i>Csemez Attila-Salamin Géza</i> <i>A TÁJ ESÉLYE</i> <i>Vita a tervezésről, fejlesztésről,</i> <i>rendezésről</i>	2	<i>Gerzanicz Annamária</i> <i>KIÉ A PART?</i> <i>Egy tervezési folyamatot kísérő</i> <i>kommunikáció tanulságai</i>	49
ELMÉLET ÉS MÓDSZER			
<i>Duhay Gábor</i> <i>MEGNYÍLT AZ ÚT</i> <i>Az Európai Tájegyzmény</i>	13	<i>Czene Zsolt - Jávor Károly -</i> <i>Majorné Vén Mariann</i> <i>A HAGYOMÁNY KAPCSOLÓDÁSA</i> <i>A MEGÚJULÁSHOZ</i> <i>A homokhátsági tanyák tájszerkezeti</i> <i>jelentősége és a fejlesztés lehetőségei</i>	54
<i>Kerényi Attila</i> <i>KÉNYELMETLEN, DE ALAPVETŐ</i> <i>A táj eltérő értelmezései és azok</i> <i>tájtervezési-tájvédelmi jelentősége</i>	18	<i>Karancsi Zoltán</i> <i>TERMÉSZET ÉS LÁTVÁNY</i> <i>A tájkép értékelése a Medves-vidéken</i>	63
<i>Csatári Bálint</i> <i>A MEGÉLT TÉR ÉLMÉNYE</i> <i>Gondolatok táj, a terület- és</i> <i>a vidékfejlesztés kapcsolatáról</i>	23	<i>Láposi Roland</i> <i>TERVEZZÜNK KÖZÖSEN!</i> <i>Városi táj, avagy téralakítási</i> <i>megközelítések</i>	68
<i>Konkolyné Gyuró Éva</i> <i>A TÁJKARAKTER</i> <i>Tartalom és forma egysége a térben</i>	26	KÉPZÉS	
<i>Fejérdy Tamás</i> <i>A HATÁRTALAN(?) KULTÚRTÁJ</i> <i>Az ember és a természet közös alkotásai</i>	33	<i>M. Szilágyi Kinga</i> <i>HÁRMAS IRÁNY</i> <i>Tájépítészeti oktatás Európában</i>	71
PRAXIS			
<i>Drexler Dóra</i> <i>A TÁJKÉPRŐL - MÁSKÉPP</i> <i>Javaslatok az integrált tájpolitika</i> <i>megvalósításához</i>	37	<i>Sallay Ágnes</i> <i>AZ ERDŐSÁVOKTÓL</i> <i>A NEMZETI PARKOKIG</i> <i>A tájtervezők hazai oktatása</i>	75
		SUMMARIES	78

A Falu-Város-Régió folyóirat támogatója: az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium

Felelős kiadó a VÁTI Kht.

Vezérigazgató: Csanádi Ágnes

A kiadó címe: 1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32.

A lap olvasható az interneten: www.vati.hu

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Tagjai: dr. Bujdosó Sándor, dr. Csemez Attila, Fülöp Judit, Gauder Péter,
Ongjerth Richárd, Salamin Géza, dr. Szaló Péter, Szoboszlai Zsolt

A szám szakmai szerkesztői: dr. Csemez Attila és Salamin Géza

A szerkesztőség vezetője: Bálintné Réffy Edit • Szerkesztő: Czáka Sarolta

Nyomdai előkészítés: Remetecom Bt.

Nyomás: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

Ügyvezető: Kovács János

ISSN: 1218-2613

Tisztelt Olvasó!

Izgalmas és lelkesítő napokon, heteken, hónapokon van túl a területfejlesztő szakma. Megszületett az új uniós költségvetés. Magyarországra 2007. és 2013. között mintegy 8000 milliárd forint közösségi támogatás érkezik. Ennek a nagyságrendje azzal az összeggel mérhető, amely a kiegyezés után érkezett az országba, és gazdasági, tudományos, oktatási, kulturális fejlesztéseivel Magyarországot sok tekintetben az akkori Európa élvonalába emelte. A magyar területfejlesztők emberfeletti munkát végeztek, hogy a következő években – a közösségi források segítségével – egy modern Magyarország épülhessen.

A elmúlt években leraktuk az új magyarországi területpolitika alapjait. Megszületett az Országos Területfejlesztési Konceptió. Az anyag – az Országos Fejlesztéspolitikai Konceptióval összhangban – felvázolja az ország jövőképét, és nemcsak a nagy, átfogó területpolitikai célkitűzéseket foglalja össze, hanem hazánk hét területfejlesztési régiójának terveit, céljait is.

Most már biztos, hogy a készülő II. Nemzeti Fejlesztési Tervben az ágazati programok mellett megjelennek a regionális operatív programok is. Az uniós alapelvekkel összhangban feladatokat és forrásokat adunk át a régióknak azért, hogy az emberek életét érintő döntések hozzájuk a lehető legközelebb szülessenek. Ez az elmúlt évtizedek talán legnagyobb sikere. Minden okunk megvan hát, hogy bizakodva tekintsünk a jövőbe.

De a munkát még korántsem fejeztük be. Kemény és embert próbáló feladatok várnak ránk a következő hetekben, hónapokban. Be kell fejezni az ágazati és regionális programok lehatárolását, végérvényesen el kell osztani egymás között a feladatokat. A Területfejlesztési Törvény módosításával rendezni kell a regionális fejlesztési tanácsok közjogi helyzetét, hogy – megfelelő állami szerepvállalással – alkalmasak legyenek a decentralizált EU-források elosztására.

Meg kell állapodni a közreműködő szervezetek feladatairól. Erősíteni kell a Regionális Fejlesztési Ügynökségek szerepét a regionális, a Váti szerepét pedig humánerőforrás-fejlesztési és a közigazgatás korszerűsítési programok végrehajtásában. Javítani kell az önkormányzatok, a kistérségi társulások, a kis- és középvállalkozások, a civil szervezetek adszorpció kapacitását. Megfelelő ösztönzőkkel kell segíteni, hogy minél több, minél jobb minőségű projekt terve készüljön el a lehető legrövidebb idő alatt.

Éppen ezért öröm számomra, hogy ebben a rendkívül izgalmas, vibráló és kihívásokkal teli időszakban a területfejlesztő szakma újra a kezében tarthatja ezt a színvonalas lapot.

Az Európai Unióban azok az országok váltak igazán sikeresekké, amelyekben a különböző politikai erőknél, a gazdasági élet szereplőinek, a társadalmi és a civil szervezeteknek sikerült megállapodniuk a nagy célokról, a fő fejlesztési irányokról. Számunkra is fontos, hogy az Országgyűlés olyan fejlesztési programokat fogadhasson el, amelyek alapja a társadalmi közmegegyezés. Ez pedig csak akkor jöhet létre, ha közös munkánkat nem elszigetelten, elefántcsonttornyokban végezzük, hanem széles szakmai és társadalmi nyilvánosság előtt. A Falu Város Régió kiváló lehetőséget teremt eredményeink publikálására, szakmai vitákra és elsősorban arra, amiből Magyarországnak sokkal többre volna szüksége: a párbeszédre. Mert csak így lehetünk sikeresek. Kívánom Önöknek, hogy haszonnal forgassák ezt a lapot!

Dr. Lamperth Mónika

önkormányzati és területfejlesztési miniszter

A táj esélye

Vita a tervezésről, a fejlesztésről, a rendezésről

Mit is jelent ma a táj? Örökségünk, értékeink fontos halmaza, vagy komplex területi kategória? Hogyan kell védenünk? Miként található meg a fejlesztés és az értékvédelem tájaink fejlődését ösztönző egyensúlya, illetve harmóniája?

Ezek és még sok egyéb izgalmas kérdés sarkallta a lapszám alkalmi szerkesztőit és a szerkesztőbizottság egészét arra, hogy a folyóirat tematikus számát a tájak ügyének, fejlesztési-tervezési vonatkozásainak szentelje.

Közös véleményünk az, hogy a tájak ügyével foglalkozni kell, mert

- *az ország nem csak megyékből és régiókból, hanem tájakból is áll, sőt a változások jelentős része éppen a tájak változásában értelmezhető és érezhető;*
- *a táj nem csak környezetünk nagyobb térbeli egysége, hanem értékeink hordozója, mindennapi életünk kerete, amely meghatározza például azt, hogy valahol jól érezzük magunkat vagy sem;*
- *a táj az, ahol a vizeink, hegyeink-síkjaink, földjeink, élővilágunk és az emberi tevékenység termékei, nyomai összekapcsolódnak és egymásra hatnak. Ez az a keret, amiben tetten érhető például, ahogyan egy ipari szennyezés tönkreteszi a talajt, ez kipusztítja a növényzet, az állatvilág egy részét, elszennyezi a vizeket, vagy ahol egy lakópark elfoglalja egy mező helyét, eltakar egy erdőt, megszüntet egy dombos-völgyes látképét, lámpáival megöli az éjszaka sötétjét. Ugyanakkor a táj az az egység, amin belül közös múlt, közös hagyományok és értékek kötik össze az ott élőket, vagy éppen ahol az adott terület egyedi értékei vonzó célponttá válnak a turisták számára.*

A táj egyik legfőbb ismérve a változások, a mindenkori társadalom megnyilvánulásainak tükrözése. Fejlesztés nélkül azonban nincsen társadalmi haladás, fejleszteni viszont csak beruházással lehet. A létesítmények gazdasági igényeket, társadalmi érdekeket szolgálnak.

Míg az egyes beruházások közgazdasági vonatkozásai kiszámíthatók, addig a táji adottságok befolyásolása, a táj megváltoztatásának mértéke csak becsülhető

és nehezen prognosztizálható. A tájban végbemenő folyamatok rendkívül bonyolult hatásmechanizmusokon keresztül érvényesülnek, a jelenségek többsége pedig csak hosszú idő után válik érzékelhetővé. A tájrendezés lényegét az ember tájalakító tevékenységén, az embereknek a tájhasználatra irányuló elképzelésein keresztül lehet megismerni.

Bardóczi Sándor

Táj- és kertépítésmérnök, térinformatikus, szabadúszó. Településtervezés tájépítészeti szakági munkarészeiben, különböző megyei tervek készítésében vesz részt, de foglalkozik vidékfejlesztéssel, a Duna szabályozásának kérdéseivel is.

Csemez Attila

Egyetemi tanár, a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának dékánja, a Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék vezetője. Pro-Regio-díjas vezető tervező, az MTA doktora. A vita egyik moderátora.

Csuták Máté

Környezetkutató geográfus, tájkutató, az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének munkatársa, amely intézmény a tájkutatás terén nagy hagyományokkal rendelkezik; részt vesz különböző jellegű környezeti hatásvizsgálatokban.

Göncz Annamária

Táj- és kertépítésmérnök, a Váti Kht. Térségi Tervezési Irodájának vezetője, területrendezési és területfejlesztési tervek, koncepciókat, programokat készít építész, közgazdász, mezőgazdász és földrajzos, illetve az iroda szemléletét is erősen befolyásoló tájépítész kollégáival együtt.

Illyés Zsuzsa

Táj- és kertépítész, a Pagony Táj- és Kertépítész Iroda vezetője, a Budapesti Corvinus Egyetemen tájtörténetet és tájépítészeti alapismereteket tanít. Tervezőként széles spektrumban tevékenykedik, rendezési tervek készítésétől egészen odáig, hogy egy információs tábla milyen legyen, hová tegyék és mi kerüljön rá.

Jávor Károly

Táj- és kertépítészeti szakon végzett, 1978 óta a Váti-ban dolgozik. Korábban regionális tervek mezőgazdasági, környezetvédelmi fejezeteinek készítésével, a Balaton-tervvel foglalkozott, megalakulása óta a Váti vidékfejlesztési irodáját vezeti.

Keresztes Sándor

Nyugat-dunántúli területi főépítész, s ebben a minőségében évente több száz településrendezési terv megy a kezén keresztül, az azokban megjelenő tájrendezési munkarészekkel is foglalkozik. A Magyar Urbanisztikai Társaság elnökségi tagja, végzettségét tekintve építésmérnök.

Laposa József

Pro Regio-, Pro Natura- és Balaton-díjas tájépítész. Saját cégével településrendezési tervek készítésében működik közre, főként azok külterületi és környezetvédelmi munkarészeivel foglalkozik. A Váti-nak is munkatársa. Meghatározó szerepet játszott a Balaton-törvényt előkészítő tervezésben.

Salamin Géza

Területi tervező, a Váti irodavezetője. A fejlesztési, rendezési és tájtervezési szempontokat integráltan kezelő területi tervezés elkötelezettje, az új OTK vezető tervezője. Végzettségét tekintve terület- és településfejlesztő geográfus-közgazdász. Az ELTÉ-n oktat, rendszeresen publikál. A vita másik moderátora.

Tóthné Pocsok Katalin

Táj- és kertépítésmérnök. Tíz évet a Váti-ban dolgozott, most az ország különböző megyéiben készít településrendezési terveket, illetve egy-két megyei tervben is részt vett.

***A kerekasztal-beszélgetés
első felében arról folyt
a vita, hogy mit is jelent
a táj fogalma
a gyakorlat számára, valamint
arról, hogy tájaink jelenleg
milyen állapotban vannak,
miképp változnak.
A résztvevők több éves,
évtizedes szakterületi – elsősorban
tervezői, kutatói és részben
igazgatási – tapasztalatok alapján
fejtették ki nézeteiket.
A moderátor – Csemez Attila –
kérésére minden résztvevő
megfogalmazta, hogy megítélése
szerint mi a legnagyobb hazai
probléma vagy konfliktus,
illetve mi a legfontosabb
feladat e területen.***

Keresztes Sándor szólalt meg elsőként. Véleménye szerint a magyar táj se nem pusztul, se nem fejlődik, hanem alakul, illetve átalakul. A táj anélkül alakul, hogy különösebb befolyást tudnánk gyakorolni rá, aminek nyilván több oka van. A táj gazdátlan. Amíg az épített községen, városon belül az önkormányzat a gazda (foglalkozik vele, integráltan, egységben kezeli, törődik minden egyes elemével), addig a külterületen, a tájban hasonló nem tapasztalható. A tájat senki sem érzi magáénak. A táj egyes elemeiért felelősök egymástól függetlenül, koordináció nélkül dolgoznak. A táj spontán módon változik, mert nincs gazdája. Ha azt akarjuk, hogy fejlődjön, ahhoz tervezett és irányított folyamatnak kellene lennie, s a tájjal hiányzik a koordináció.

A tájnak semmiféle érdeke, semmi egysége nincsen. A táj különböző érdekek hordozója, konfliktusának a színhelye. A konfliktusok attól függően dőlnek el, hogy ki milyen értéket tulajdonít a tájnak. A táj önmagában semleges.

Illyés Zsuzsa azt hangoztatta, hogy a táj nem területi fogalom, hanem viszony: az ember viszonya a környezetéhez, ezért nem definiálható tulajdonként, ezért nem szűkíthető le közigazgatási területre. A tájnak nem az önkormányzat a gazdája, hanem minden egyes ott élő ember. Az emberek a tájat saját létük részeként élik meg, ha ez minden esetben nem is tudatosan bennük. Tehát a táj egy eleme, nagyon fontos és nagyon lényeges eleme az életünknek, amit öntudatlanul szoktunk használni, nyúni vagy akár díszíteni.

Göncz Annamária szerint a táj alakíthatóságát nagyon erősen befolyásolja a tulajdonviszony. A mai tevékenységünk – bármelyik tervezési fázist vagy léptéket nézzük – leginkább a védelemre koncentrál. Képtelenség a helyi közösségtől elvárni, hogy értékelje saját környezetét, azt a tájat, amiben él. Csak alulról és fölülről is, egymással összefogva lehet a táj értékét megállapítani.

Laposa József megállapította, hogy a táj egyes elemei pusztulnak. Természetes, hogy az átalakulás, a változás a táj egyik legfontosabb jellemzője, tehát nem kell nekünk ettől kétségbe esni. De a nagy elemeket vizsgálva nem jó irányba megy a változás, a monokultúrás szántóföldek kialakulására nem lehet azt mondani, hogy ideális irány. Összességében inkább a kedvezőtlen folyamatok kerülnek mindig előtérbe.

Csuták Máté markánsan megkülönböztette a táj és a környezet fogalmát, amihez harmadikként a régió társul. A régió és a táj geográfia szerint területi kategória. Tehát a táj konkrétan lehatárolt, ill. lehatárolható terület: egy nagyon hosszú természeti és egy rövid, de annál intenzívebb társadalmi folyamat eredménye, ami természetesen folyamatosan változik, olyan eredménye, ami bizonyos tájjellemzők alapján homogén egységnek tekintendő. A táj tehát konkrét térkategória, amelyet meg kell különböztetni a környezet fogalmától. A régió szintén térkategória. Az egyik fő különbség, hogy a tájnak nincs gazdája, a régióknak pedig van.

A táj inkább természetföldrajzi, míg a régió társadalom-földrajzi kategória. A tájnak éppúgy része az ember létesítményeivel együtt, mint a természeti környezet. Tisztán homogén természetföldrajzi tájról már nem beszélhetünk, épp ezért a táj fogalmába mindenképpen bele kell tenni az embert, illetve létesítményeit. A táj területi kategória, hierarchiába rendeződik: ökotóp vagy geotóp a legkisebb területi egység, aztán kistáj, közeptáj, nagytájak alapján épül föl. Egymás mellé illeszthetők, mint egy mozaik, és nem fedik egymást, tehát lehatárolhatók. Gyakorlatilag a tájakkal az egész Földet le lehet határolni.

Jávor Károly lényegesnek tartotta a tájérzetet, függetlenül attól, hogy a táj területi vagy nem területi kategória. Ha belesétálunk egy tájba, annak van látványa, van illata és van hangulata is, ilyenkor tetten érhető a genius loci. Tehát a táj a körülöttünk lévő világnak egy több szempontból jól meghatározható része, amiben vagy jól érezzük magunkat, vagy rosszul. Ha rosszul, az intő jel, ezért meg kell nézni az okait. A tájban nincs valódi értékek mentén (a pénz az nem valódi érték, hanem eszköz) országos szinten meghatározott fontossági sorrend. Amíg nem lesz egy olyan sorrend, amelyben az élet az első – és minden olyan elem, például a föld, a növényzet, a víz, ami az életet közvetlenül szolgálja, prioritást élvez –, addig folyton tapasztalhatjuk a táji értékek degradálódását.

Bizonyosan megfogalmazható a táj érdeke. Természetesen az attól is függ, hogy a háttérben van-e országos szinten a valódi értékek mentén megfogalmazott fontossági sorrend. Minimális feltétel, hogy a terhelhetőségét nem szabad meghaladni. Többkevesebb külső érdek nyomására ugyanarra a tájra többféle terhelhetőségi érték jelent meg, ami nyilvánvalóan nonszensz. Alulról közelítve: a terhelhetőség, felülről megközelítve pedig az alkotóelemek optimális működésének biztosítása lehet a táj érdeke. Ameddig nincsen olyan kompetencia, amelyik az adott táj valamennyi eleme szempontjából legalább vétőszerű véleménynyilvánítási joggal rendelkezik, addig a táj érdeke megfogalmazható ugyan, de nem érvényesíthető. A tájak ismereteink vagy a gyakorlat szerint minden esetben képviselnek valamiféle funkcionálisitást.

Bardóczy Sándor a Mőcsényi-féle tájdefinícióval kezdte mondanóját. Eszerint a táj kultivált, humanizált természet, az embernek a környezetre gyakorolt mindenkori lenyomata. Tehát nem beszélhetünk arról, hogy a táj pusztul-e vagy fejlődik, hiszen minden viszonylagos. A magyar tájak kapcsán kevésbé van szó spontaneitásról. Inkább arról, hogy jelenleg se a területfejlesztésnek, se a tágabban értelmezett tájépítésnek nincs arra válasza, hogy a piaccgazdasági viszonyok között mit csináljanak a magyar tájakkal.

A spontaneitásról eltérnek a fogalmaink. Spontaneitásnak tekinthető, ha egy folyamat nem írható le, nem becsülhető meg, hogy mi fog történni. A magyarországi tájak döntő többsége

ILLYÉS ZSUZSA

Az emberek a tájat saját létük részeként élik meg, ha nem is jönnek erre rá.

Ez egy nagyon-nagyon fontos eleme az életünknek, amit olyan öntudatlanul szoktunk használni, nyúni vagy akár díszíteni, mint minden természeti erő.

CSUTÁK MÁTÉ

A táj abszolút, konkrét területi kategória, a tájalkotó tényezők (kőzet, talaj, domborzat, növényzet, ember, egyéb antropogén elemek) térben lehatárolható rendszere, ami egy hosszú természeti és egy rövid, de intenzív társadalmi folyamat eredménye. Nem azonos a környezet fogalmával, amely mindig egy viszonyítást, birtokviszonyt jelenít meg.

esetében viszont van előképünk arról, hogy mi fog történni a következő öt-tíz évben.

A tájat nem csak esztétikai értéként éljük meg, hanem mérlegeljük a társadalmi-gazdasági igényeket is. Olyan területhasználatot igyekszünk meghatározni, amelyben helye van a tájnak mint ökológiai egységnek is. Igazán csak a meglévő jogszabályokra támaszkodhatunk, amiknek nem eleme az esztétika.

Salamin Géza szerint a kiváló tájépitész kollégák a tájat elsődlegesen esztétikumként értelmezik. A területi tervező számára a tájat igazából a különböző természeti, környezeti, társadalmi-kulturális és művi jelenségek területi rendszerének, e tényezők területi szerveződési egységének érdemes tekinteni. Olyan térkategóriának, amelyet nem adminisztratív módon jelöltek ki, s amely a különböző tényezők valódi területi kapcsolatrendszerét hivatott megjeleníteni. A tájjal szemben a régió meghatározásánál – amelyet tervezőként szintén területi rendszernek érdemes tekintenünk – kevésbé hangsúlyos a természeti dimenzió és fontosabb a gazdasági, társadalmi, irányítási karakter.

Fontos előrelépés a területfejlesztés oldaláról, hogy az új Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK) megpróbálta ezt a tájszemléletet egyrészt elvként, másrészt a konkrét célok mentén nevesíteni. Tehát a területfejlesztési gondolkodásban, ami eddig zömében gazdasági megközelítésű és jórészt felzárkóztatási motivációjú volt, ezzel „hivatalosan” is megjelent a táj mint területi kategória, a tájakkal kapcsolatos értékek figyelembevétele.

A geográfia rendszertant alakított ki a tájak azonosítására, aminek a legfőbb hazai leképeződése a Magyarországi kistájak katasztere című munka. Ez a területi tervezés egyik alapforrása.

LAPOSA JÓZSEF

Az ország felén olyan folyamatok zajlanak, hogy eltűnik az ember, elnéptelenednek a falvak, megáll a mezőgazdaság, eltűnnek például a szőlőhegyek. Ma két-három százalék a szőlők aránya Zalában, Tolnában, de öt év múlva már nulla százalék lesz, és mind nagyobb részén az országnak marad a bozót, a parlag, szó szerint valóban gazda nélkül, és nekünk erre ott valamit mondanunk kell.

JÁVOR KÁROLY

Ha te látsz egy embert, akit fojtogatnak, és akit egyébként angolul szeretnél tanítani, akkor mit csinálsz először? Megtanítod angolul, vagy pedig megakadályozod, hogy megfojtsák? A tájak olyan veszélyes helyzetben vannak, ami elsődlegessé teszi az értékvédelmet. Egy normális, tehát az összes tényezőt tekintetbe vevő, az összes partnert ebbe a folyamatba bevonó fejlesztés szükségtelenné teszi a védelmet, mert úgy avatkozik be, hogy nem okoz kárt, vagy ha az kikerülhetetlen, akkor minimalizálja a károkat.

A HAZAI ÁLLAPOTOK

Keresztes Sándor szerint az elmúlt 15 évben két jó dolog történt. Az egyik, hogy az OTÉK kötelezővé tette a tájrendezési munka készítését, a másik pedig az, hogy végre a tájrendezési tervezést is jogosultsághoz kötik, ami óriási lépést jelenthet a következő években. Viszont a tájrendezési munkarészek a rendezési tervekben messze nem elégítik ki azokat a követelményeket, amelyeket meg lehet velük szemben fogalmazni.

Bardóczy Sándor nagyon fontos tervezési feladatnak tartja, hogy tájegységként meghatározzák azokat a kereteket, amelyek kijelölik, hogy mi az, amit lehet, mi az, amit nem lehet, illetve nem szabad megvalósítani. Megállapította, hogy a KHV (Környezeti hatásvizsgálat) akkor készül, amikor egy fejlesztő már megvásárolta a területet, elkészítette a tervet és van egy, azaz egyetlen változat arra, hogy mit akar tenni. A KHV tehát be van zárva egy cinikus dobozba, hogy ne legyen akadálya a tervezett beruházásnak. Amíg a KHV-t nem helyezik át a tervezés korai fázisába, addig a KHV-nak tényleg nem lesz semmi értelme. Ameddig egy külterület-belterület közötti konfliktushelyzetben könnyebb a külterületet beépítésre szánt területté minősíteni és keresztülvinni egy zöldmezős beruházást, ahelyett, hogy egy barnamezős területet sokkal nagyobb költséggel rehabilitáljanak, addig a mérleg nem lehet egyensúlyban.

Göncz Annamária úgy véli, hogy nem kellene különválasztani a fejlesztést és a rendezést. A fejlesztési tervezésbe is be kell vinni a táji szempontokat,

tehát alapvetően egy fejlesztési tervezésnek tisztában kellene lennie a táji adottságokkal.

Illyés Zsuzsa szerint mindannyian próbálják keresni, megfogalmazni a tájjal kapcsolatban a tervezhetőséget, a fejleszthetőséget. Sokkal fontosabb, hogy mennyire és milyen szinten tervezhető a táj. A táj minden embernek személyes joga, lehetősége és élménye is.

Létezhet-e ma Magyarországon táji érdek és ennek van-e valami képviselője? A probléma az, hogy nincs képviselője. Biztosan azért gazdátlan a táj, mert nincs, aki az érdekeit valamilyen módon képviselje, tehát nem működik a táj „személyiségének”, a táj érdekeinek, a táj tiszteletének a kezelése.

Tóthné Pocsok Katalin elmondta, hogy tervezés közben sokszor vakon és nagyon idealisztikusan törekednek arra, hogy mit kellene a tájban szabályozni ahhoz, hogy valami előrevetített kedvező képe legyen. Bizonyos rendszerek elég erőteljesen hatnak a táj alakulására, de ezek a rendszerek koordinálatlanul működnek. Sokszor még a tervező számára sem válnak felismerhetővé a hatások, pedig ő a tervben valamilyen módon le tudja képezni a tájat használók igényeit. Annak érdekében, hogy a táji értékek megvédhetőek legyenek, nagyon sokat kellene foglalkozni – nemcsak tervezői szinten, hanem országosan is – a rendszereknek a befolyásával. Figyelni kell a szabályozórendszereknek a prognosztizálható hatásait is. Például a kárpótlásról szóló törvény és a jogszabályok óriási tájváltozást idéztek elő az elmúlt évtizedben, de a táji adottságok szempontjából átgondolatlanok voltak.

Salamin Géza szerint a tervezés, a területi tervezés alapvetően, szemléletében újul meg és változik. Korábban arra irányult, hogy valamit létrehozzanak, ezzel szemben ma egyre inkább a tervezés valamiféle rendszernek a tudatos irányításává alakul át. Ha valamilyen változást szeretnének elérni, a rendszer különböző pontjain kell beavatkozni azért, hogy a rendszer egésze jó irányban haladjon.

Jelentős előrelépés lenne a tervezésben, ha a táji koncepciót a területi tervezés és a fejlesztés is háttérben figyelembe venné, és nagyobb hangsúly kerülne a tájak működésének megismerésére, akár a táj kutatásra, ha jobban ismernénk azokat a belső mechanizmusokat, kapcsolattrendszereket, amelyek alapján meg lehet mondani, hogy adott beruházásnak milyen tovagyűrűző hatása lesz az összes többi elemre.

A táj ugyanakkor nem csak tervezési kategória, hanem a térségben élő közösségeknek valamiféle erőforrása is. Nem elégséges megoldás, ha országos szinten a tájvédelem mint egy „policy” ágazat megerősödik, vagy ha még jobb tájtervezők kezdenek el dolgozni. A tájügy csak annyira lesz fontos kérdés, amennyire általában az emberek, a társadalom egésze számára azzá válik. Ez szoros összefüggésben van az emberek környezet-tudatosságával, a közügyek iránti felelősség-vállalásával. A legfontosabb, hogy a tájnak a helyi-térségi közösség legyen a gazdája, hogy a tájat óvja, védje, fejlessze. Ehhez szemléleti váltás szükséges a magyar társadalomban.

Laposa József véleménye, hogy a településtervezés keretén belüli tájtervezés korcs tevékenység, amit nem lehet tájrendezésnek nevezni. Például az árutermelő szőlők méretének 500 négyzetméterben és 10 hektoliterben való meghatározása az utóbbi tíz évben nagyon sok szőlőhegyet „eltüntetett” Magyarországon. Egy egyszerű rendeletnek komoly táji hatása van.

A tervhierarchiában tájrendezési tervezés mint terv gyakorlatilag nem létezik. A tájrendezőktől sok mindent számon lehet kérni, de amíg a tájrendezés bűvópatak módján működik a különböző tervekben (a településrendezési tervekben korcs és csökkentett tartalommal jelenik meg), és nincsen többletpénz minőségi alapanyagokra, addig nem szabad lehetlent elvárni.

Érték és érdek ütközik. Amikor az agrár környezet-gazdálkodási pénzt áttették a termeléshez (ma is ugyanez folyik) felgyorsultak a hátrányos hatások. Sőt még a vidékfejlesztési stratégia vállalta is az ostoba irányt. A Balaton-törvényben védünk bizonyos táji elemeket, táji értékeket, holott sokak szerint „értelmesebb” lenne, ha azt a maradék szőlőt is fölparcelláznák, hiszen jóval nagyobb ingatlanárakat, nagyobb fejlődést, építést, munkahelyteremtést hozna magával.

Ha nem történik érdemi elmozdulás, végképp megsemmisül a tájjelleg. A tájban ott van az ember, ott van az előző nemzedékek munkája, ott van a történetiség. A tájnak, ha érdeke nincs is, bizonyos lelkiülete és szellemisége épp az előtünk lévő nemzedékek által alakult ki. Bármennyire is mondjuk, hogy az esztétikumot kizártuk, mégis a táji ismérvekhez – a használhatósághoz és a hosszú távú célokhoz hasonlóan – szervesen hozzátartozik.

„KONFLIKTUSKERESÉS”

A moderátor kérdésére mindenki megfogalmazta, hogy milyen hazai konfliktust, ill. tennivalót tart a legfontosabbnak a tájügyben.

KERESZTES SÁNDOR
Gazdátlan a táj.
Ha azt akarjuk, hogy a táj
ne csak spontán alakuljon,
hanem fejlődjön, annak tervezett
és irányított folyamatnak kell lennie.
Hiányzik a koordináció,
amely a spontán folyamat elemeket
meghatározott cél irányába vihetné.

Ismét Keresztes Sándor kezdte a problémák összefoglalását. Véleménye szerint a tájrendezési szakma nem tud szabályokat adni a táj alakításának a befolyásolásához azok számára, akiknek hatósági eszközökkel módjuk lenne a beavatkozásra. A tájrendezésnek nincsen kidolgozva az az eszközrendszere, amellyel a folyamatokat hatósági úton befolyásolni tudná. Márpedig tudomásul kell venni, hogyha be akarunk avatkozni a tájba, az elsősorban hatósági eszközökkel, másodsorban anyagi ösztönzésekkel lehetséges.

Csuták Máté a legnagyobb problémának a táji jellemzőkből, a pozitív és a negatív adottságok összegzéséből, a tájpotenciálokra és az optimális területhasználatra vonatkozó javaslat-tételek meghatározásának hiányát tartja, azt, hogy az adott táj sehol sem tud pályázni.

Göncz Annamária szerint a legfontosabb a szemléletformálás, illetve az, hogy társadalmi szinten ismerjük el ezeket az értékeket és tegyünk meg mindent megőrzésükért.

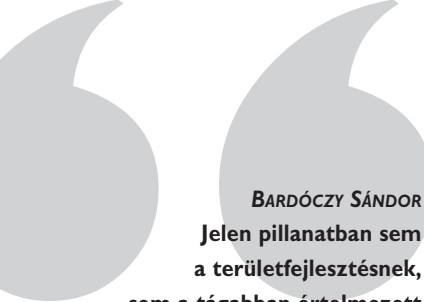
Bardóczi Sándor a tájtervezésben, a területi tervezésben a nálunk alkalmazott masterplan jellegű tervezés hiányosságát említette. A masterplánt váltsa fel egy participatív tervezés. A másik nagy probléma, hogy hiányzik a tervezésnek a pénz nyelvére való lefordítása, aminek alapján a befektető számára is egyértelmű lehetne, hogy mit szabad tenni és mit nem egy bizonyos területen (a társadalmi konszenzusbeli véghezvitel eléggé bizonytalan).

Jávor Károly véleménye, hogy az ökológiai fenntarthatóságnak, és nem a gazdasági versenyképességnek kellene mindennek fölött az első helyen lennie.

Tóthné Pocsok Katalin jónak tartaná, ha az érdekeket és az értékeket megfelelően magas szinten meghatároznák. Szükségesnek tartja a kompenzációt, ami kiegyenlítené a korlátozó-sokat, és ennek megfelelően tudja kezelni a helyi érdekeket. Nagy probléma a zöldmezős beruházások helyzete is.

Illyés Zsuzsa szerint két dolog ijesztően hat manapság: az egyik az elnéptelenedő területek növekedése, a másik – az előbbivel összefüggésben – a települések felkészületlensége a beérkező forrásokra. Nem tudnak a források címkézettiségevel saját stratégiát, saját érdeket szembeállítani, ezért a fejlesztés irányát jelenleg a forrás címkéje és nem a helyi valóság vagy érdekek diktálja.

Laposa József úgy véli, hogy nem a táji-területi, hanem az ágazati szempontok azok, amelyek mindig érvényesülnek, ezáltal szinte lehetetlenné teszik a tájtervezési elképzelések megvalósulását. Olyan mértékig ki vagyunk szolgáltatva a

BARDÓCZY SÁNDOR
Jelen pillanatban sem
a területfejlesztésnek,
sem a tágabban értelmezett
tájépítészetnek nincs arra válasza,
hogy piacgazdasági viszonyok között
mit csináljon a magyar tájakkal.
Azt tartanám a szakma legfontosabb
kihívásának, hogy olyan közérthető,
a pénz nyelve által is érthető leírást
adjon ezekről a tájakról, aminek alapján
egy befektető számára is egyértelművé
tehető, hogy mit szabad és mit nem
szabad egy bizonyos területen,
amit nevezhetünk tájnak is.

tőkének vagy a beruházásoknak, tehát az érdekeknek, hogy ezt képtelenek vagyunk ellensúlyozni. Ha lefordítjuk a pénz nyelvére, akkor sem valószínű, hogy ellen tudunk állni.

Salamin Géza hiányolja a területi szemléletet, a területi gondolkodást. Ez az „átlag” honpolgár esetében azt jelenti, hogy nem rendelkezik területi szemlélettel a környezetével, a tájjal való identitással. Hiányzik a táj iránt érzett közvetlen felelősség. Az államigazgatás szintjén ez a hiány azt jelenti, hogy nem vesszük figyelembe, hogy bizonyos területek, tájak vagy régiók egészen másféle adottságokkal rendelkeznek, mint mások, és nem vesszük figyelembe, hogy a különböző érdekeket vagy értékeket adott területi egységen belül kell összhangba hoznunk.

HIÁNYZÓ ESZKÖZÖK

A jelenlévők többsége egyetértett abban, hogy ma Magyarországon nem a szabályok vagy a tervek hiányoznak, hanem az ezekben foglaltak érvényesítésének eszközei, garanciái. A szabályok betartatásának nehézségeként szóba került, hogy bár a tájak fejlesztésének és védelmének céljai belekerülnek bizonyos – főként rendezési – tervekbe, jogszabályokba, a megvalósításukhoz szükséges fejlesztésekre leggyakrabban nem jut pénz. Ezekre a célokra vagy nincsenek források, vagy a tervekben megfogalmazottak esetleg nem a közjóból levezethető célok, vagyis nem társadalmi igények. Ha egyik sem, akkor a köz forrásait esetleg nem a közjó érdekében használjuk fel. Hol van ebben a tervezők hibája, hol a döntéshozatalé és hol a rendszer egészének az elégtelensége? Ezek alapján a vita áttekintődött arra, hogy a tervek képesek-e valóban a közjót szolgálni, vagy lobbiznak, esetleg csak saját szakmai érdekeket jelenítenek meg, vagy egyszerűen a terveknek nincs súlyuk.

Nagy támogatottságot kapott az az észrevétel, hogy mindezen gondok érvényesítésére eredményes választ ad a partícipatív tervezés, amelynek fontosságát, mint Jávor Károly megjegyezte, nem lehet eléggé hangsúlyozni. Szerinte a helyi közösségek mindenképpen kikerülhetetlen részei ennek az egész folyamatnak. Mégpedig a jól felkészített helyi közösségek, amelyeknek már megvan az az élménye, hogy „megmerítkeztek” egyfajta együttműködésben, programalkotásban, érdekütköztetésben, konfliktuskezelésben. Ezek azok a közösségek, amelyek egyenrangú partnerei lehetnek egy felkészült tervezőnek, és az erős érdekérvényesítő képességgel rendelkező hatóságnak vagy jogszabályalkotónak.

Keresztes Sándor szerint a tájrendezési tervek tartalmi követelményeinek meghatározása, illetve az érvényesítés szakhatósági kontrolljának erősítése lehetne megoldás, de felvetette a tájfejlesztési programok kialakításának szükségességét is.

A vita második felének témaköre a tájak fejlődését szolgáló társadalmi cselekvések, vagyis a szabályok, a tervezés, fejlesztési tevékenységek eredményességének értékelése volt.

A vitavezető – Salamin Géza – néhány indító kérdést vezetett fel:

Célszerű-e a jelenlegi szabályozás?

Szükség lenne-e a tájakat, azok rendszerét nem csak a terület-

és településrendezésben, hanem a térségfejlesztésben, sőt a legtöbb ágazati politikában, közfeladatban figyelembe venni?

Szükséges-e a tájtervezést a többi területi dimenziójú (vidékfejlesztési, területfejlesztési stb.) tervezés rendszerébe integrálni?

SZINTEK, TEREK

TÓTHNÉ POCSOK KATALIN
A tájlesztés olyan puha érv a szabályozási rendszerben, amit nagyon nehéz érvényesíteni a tervezés, a fejlesztés során. Vannak szerencsésebb települések, tájegységek, ahol a táji értékeknek a megtartása egybeesik a gazdasági érdekekkel, például az idegenforgalom miatt, másutt viszont a gazdasági érdek súlyos táji konfrontációt okoz.

GÖNCZ ANNAMÁRIA
Azt gondolom, hogy regionális szinten a táji érdekérvényesítésnek nagyobb esélye van, mert ott kevésbé érvényesülnek közvetlenül a helyi egyéni, befektetői érdekek. A település sokkal inkább kiszolgáltatott szint.

Keresztes Sándor felvetését a többiek által kiegészítve, alapvetően mindenki egyetértett abban, hogy települési szintű tervekben nem megoldás a táj-ügy kezelése, hiszen a táji elemek, jellemzők a települési léptéknél mindenképpen nagyobb összefüggésben kezelhetők. Szerinte ezen a dilemmán segítene, ha az alapszint – a tervezési hierarchia legalsó szintje – nem a település, hanem a kistérség lenne.

Göncz Annamária szerint a regionális szintnek kellene nagyobb szerepet kapnia, ahol a táji érdekérvényesítésnek nagyobb az esélye, mert ott kevésbé érvényesülnek közvetlenül a helyi egyéni, befektetői érdekek. A település sokkal inkább kiszolgáltatott szint. A regionális szintű tervezés kialakításában azonban még nagyon sok szakmai és rendszerépítési feladat előtt állunk tájtervezési szempontból (is).

Laposa József véleménye szerint a jelenlegi tervezési hierarchiába bele lehetne (és bele is kell) illeszteni a tájakat, azok szempontjait, hiszen ez részben már meg is valósult. Ugyanakkor nagyon hiányzik az összehangoltság. A tájtervezés felelősségét feltétlenül olyan magas szintre kellene tenni, ahol a táji érdekek mentén befolyást lehet gyakorolni mindenféle ágazati tevékenységre. A rendszernek össze kell hangolnia az értéket és az érdeket. Ez alacsonyabb szinten szerinte nem dönthető el, mert ott nincs megfelelő rálátás, nincs olyan értékrendszer, amelynek alapján

dönteni lehetne, és nincs mellérendelve kompenzáció sem. Ugyanakkor szerinte nem szabad a táj-ügyet egyenlővé tenni más ágazatokkal, mert akkor megint nincs esély arra, hogy minden releváns ágazatban értelmesen érvényesüljön.

Összességében tehát egyetértés volt abban, hogy a településnél magasabb szinten (is) kellene kezelni a táj-ügyet – bár a megfelelő szint kiválasztásában nem éppen ugyanarra gondoltak a hozzászólók. Komoly vitát eredményezett viszont annak felvetése, hogy a tervezés, fejlesztés tulajdonképpen milyen teret tekintsen tájnak.

Csuták Máté a tájakat, régiókat, településeket vizsgálata tárgyának tekintő geográfia szemléletét képviselve amellől foglalt állást, hogy a táj komplex, konkrét, lehatárolható, objektíve létező területi egység, melyet a különböző tájalkotó tényezők hasonlósága és kapcsolatrendszere alapján lehet és kell kijelölni. Ezek hierarchiákba szerveződve szintenként lefedik a teret. A fejlesztések során figyelembe kell venni a tájak megjelenését és szerveződését, a tervezést is lehetőség szerint ezekhez igazítva, legalábbis e valós térszerveződésekre ügyelve kellene kialakítani és megvalósítani.

Illyés Zsuzsa ezzel szemben vitatta, hogy a tájak egységes rendszere, lehatárolása reális lenne. Hangsúlyozta, hogy a tájak határai megközelítésenként változnak: teljesen másutt vannak a tájnak a határai, ha a vízgyűjtők, ha ökológiai rendszer, vagy éppen kulturális folyamat, illetve összetartozás

alapján határoljuk le őket. Megítélése szerint a tájak határa nem lehet állandó, mindig a feladattól és a megközelítéstől függ, hogy milyen egységet tekintünk tájnak. Éppen ezért nem hiszi, hogy értelme lenne Magyarországot különböző tájakra „szét-szedni” és e „kőbe vésett” tájakra tervezni. Megítélése szerint feladat alapon ki lehet jelölni az akcióterületnek vagy annak az adott helyzetben értelmezhető tájnak a határait, de ezek szemlélettől függően eltérőek lehetnek és nincs objektív alapon meghatározható határvonal.

Bardóci Sándor alapvetően Illyés Zsuzsához csatlakozva hangsúlyozta a tájak relatív jellegét, példaként hozva a Duna-menti, amellyel sokat foglalkozott. Szerinte a Duna-menti övezet egy Duna-táj, amit a hasonló fejlesztési érdekrendszer fűz egybe. (Ez azután heves vitát váltott ki; többek szerint a Baja melletti síkság és a Dunakanyar-Visegrádi-hegység a legjobb indulattal sem tekinthető egy tájnak.)

Keresztes Sándor szerint viszont ha azt elfogadjuk, hogy karakter vagy jelleg alapján lehatárolhatók tájak, akkor az is nyilvánvaló, hogy a vizsgálatokat ezekre kell végezni, hiszen a táj rendszerének az összefüggésében értékelhetők a táji elemek. A kisebb léptékű tervekben a tájtervezési tartalomnak a nagyobb táji léptékű vizsgálati munkarészekre kellene támaszkodni, de jelenleg egybefüggő nagy tájakra készített tervek és vizsgálatok nincsenek.

REAKTÍV VÉDEKEZÉS

A továbbiakban megfogalmazódott annak problémája, hogy a különböző fejlesztések mennyire figyelmen kívül hagyják a tájak sajátosságait, értékeit és azoknak az adott szituációban megfogalmazható érdekeit. A jelenlévők ezzel magyarázták azt, hogy a tájügynek határozott ellenpont szerepre, tájvédelemre kell berendezkednie.

Jávor Károly egyetértett azzal a vitaindító felvetéssel, hogy a tájak létét, rendszerét valamennyi közfeladat szervezésekor figyelembe kell venni, és hogy a tájtervezést nem lenne szabad az egyéb tervezési formáktól vagy struktúráktól függetlenül kezelni. Szerinte az alapvető gond a világos célok, prioritások kijelölésének és következetes figyelembe vételének, azaz egy érvényesített (vagyis valódi) területpolitikának a hiánya. Minderre példaként az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapnak (EMVA) a 2007-2013. közötti időszakban tervezett felhasználását említette. A formálódó tervek szerint ugyanis az EMVA négy tengelye közül a tájak fejlődésének szempontjából potenciálisan alapvető jelentőségű környezetgazdálkodást és tájgazdálkodást lehetővé tevő második tengelyre a lehető legkevesebbet tervezi a szaktárca fordítani (csak annyit, amennyit az unió minimálisan megkövetel). Teszi ezt annak ellenére is, hogy a környezetgazdálkodáshoz kapcsolódó tengely esetében az

SALAMIN GÉZA

A területi tervezés ma már egyre inkább a térben szerveződő rendszereknek a tudatos rányitásával alakul át. Vagyis a fő cél nem létrehozni valamit, hanem a rendszerben valamilyen változást elérni, ennek érdekében összehangoltan beavatkozni. Éppen ezért segít minket, tervezőket, ha a tájakat a környezeti, társadalmi-gazdasági elemek országot lefedő valós rendszerének tekintjük.

uniós forrás egységnyi hazai önrészhez lényegesen kedvezőbb, mint a preferált első tengely, amely az agrárszektor versenyképességét hivatott javítani, lényegében a nagyobb termelők támogatásával.

Laposa József az agrárintézkedések közül a termelési támogatások gyakorlatát hozta példaként, amelyek a táji értékeket teljesen figyelmen kívül hagyva, jelentős részben járultak esetenként hozzá, hogy „monokultúrás sivatagokká” alakítsuk az Alföldet. Ezt követően a moderátor felvetette azt a hipotetikus kritikát, mely szerint a tájtervező szakemberek egyértelműen a konzerváció, a védelem mellett kötelezik el magukat, s kissé mintha fejlesztés, illetve gazdaságellenesek lennének. Ez a kijelentés azután hangzavart okozó heves ellenkezést váltott ki, de végül érdemben senki nem cáfolta meg, sőt a hozzászólások inkább ezt a tényt indokolták.

Jávor Károly elismerte a védelem jelenlévő dominanciáját, de megítélése szerint ez ma Magyarországon szükségszerű, hiszen a tájak olyan veszélyes helyzetben voltak-vannak, ami létrehívta a védelmet, a tájvédelmet, a környezetvédelmet, egyfajta védekezést. Egy normális, tehát az összes tényezőt tekintetbe vevő, az összes partnert ebbe a folyamatba bevonó fejlesztés szükségtelessé tenné a védelmet, mert úgy avatkozna be, hogy nem okoz kárt, vagy ha az kikerülhetetlen, akkor a károkat minimalizálja. Ez azonban ma Magyarországon egyáltalán nincs így.

Bardóczi Sándor szerint a tervező alapvetően skizofrén állapotban van, mert a megbízója rendszerint egy fejlesztő, ezért nem független e fejlesztéstől, de szakmai meggyőződéséből adódóan mégis a tájak védelmét kell szem előtt tartania.

Csemez Attila is elismerte, hogy a védelmi szemlélet ösztönös reakció, valamiféle tiltakozás. Ezt egy kicsit amerikai szemmel szerinte úgy lehet interpretálni, hogy az európaiak védik, ők pedig már eleve meghatározzák a funkciókat. Megítélése szerint ez teljesen indokolt, hiszen az emberi befolyásolás mértéke a tájakon egészen más szinten áll Európában, mint Amerikában. Ott óriási szabad térségek vannak, nálunk pedig ez a mozgáster annyira szűk, hogy mi ösztönös védekezésre kényszerülünk. A társadalom lelkiismerete úgy fogalmazódott meg, hogy növelte a védett területeket, a tájrendezés pedig ezt próbálja tovább, a védett területeken túl is érvényesíteni.

A kerekasztal-beszélgetés során a jelenlévőkben az az erős benyomás fogalmazódhatott meg, hogy vannak közös értékítéletek, sok probléma létének elismerésében egyetértünk, ugyanakkor a válaszok tekintetében már több ponton jelentős a szemléleti különbség.

A beszélgetés fontos konklúziója lehet, hogy a tájakban való gondolkodást területi szemlélettel minden szakpolitikában és közösségi cselekvésben, vagyis a társadalomirányítási rendszer egészében figyelembe kell venni. Ha ez nem sikerül, akkor marad a mérsékelten sikeres védő, óvó, korlátozó megközelítés, környezetvédelmi analógiával élve: a „csővégi” megoldás.

Csemez Attila - Salamin Géza

CSEMEZ ATTILA

A helyi közösségnek, képviselőjének, az önkormányzatnak igen nagy lenne a szerepe a táji értékek védelmében.

Az önkormányzat ezt van, ahol képviseli, van, ahol nem.

Általában ellenérdekelt, mert azt veszi észre, hogy ha el tud adni valahol valamilyen területet, akkor vonzza a beruházót, és ezzel megfogta az isten lábát, attól kezdve a település virágozni fog.

Megnyílt az út

Az Európai Tájegyezmény

Európában régen felismerték, hogy a természeti, táji örökség megőrzése fontos lenne, mivel a fejlődés gyakran pótolhatatlan értékek elvesztésével jár együtt. A természet védelme, jól megfogalmazható módon való szabályozásának története évtizedekkel ezelőtt kezdődött, a tájakkal kapcsolatos szabályozások viszont számtalan akadályba ütköztek. Ez nem csak az egyes országok problémája, hanem egész Európában így van. Ennek köszönhető, hogy az Európai Tájegyezmény szövegszerű megfogalmazását és a végleges változat elkészültét hosszú évek szakmai vitái előzték meg. Az előkészítésben hazánk is részt vett. A tájakkal foglalkozó alkotóműhelyek (egyetemek, egyesületek), a természetvédelemért, tájvédelemért felelős minisztérium és területi szerveinek képviselői fáradoztak azon, hogy létrejöjjön egy olyan európai konszenzuson alapuló tájegyezmény, amely elősegíti az európai tájak, táji értékek megőrzését, ezen alapuló tájpolitikát, tájtervezést, tájfejlesztést, továbbá kialakíthassa a tájakra vonatkozó örökségvédelmi szemléletet. Az előkészítés eredményeként 2000 júliusában az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága tíz ország részvételével elfogadta az egyezmény szövegét. Ezt követően az alapító országok mindegyikének aláírásával 2004 márciusában hatályba lépett a Tájegyezmény.

A Csörgő-patak a Mátrai Tájvédelmi Körzetben

Hazánkban a Tájegyezmény előkészítésében kormányzati szinten az Nemzeti Kulturális Örökségvédelmi Minisztérium, valamint a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium vett részt. A tudományos, felsőoktatási, tervezői területeken tájjal foglalkozók közül többen is segítettek az egyezmény megszületését. Ennek eredményeként 2005 áprilisában a magyar kormány 2051/2005. számú határozatában elkötelezte magát a Tájegyezményhez való csatlakozásra. 2005 szeptemberében már 31 ország aláírta és ebből 19 ratifikálta. Az aláírók között már Magyarország is szerepelt. Ezzel megnyílt az út a hazai bevezetéshez.

A FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- Az európai tájakhoz kapcsolódó kulturális és természeti értékek sokfélesége és minősége Európa közös örökségének részét képezi.
- Ebből következik, hogy Európa országainak közös kötelessége, hogy ezen értékek védelme, kezelése és tervezése érdekében közösen lépjenek fel. A Tájegyezmény ehhez kíván segítséget nyújtani.

Szentkúti barátlakások

- Az egyezmény lehetővé teszi a csatlakozott országok számára, hogy maguk döntsék el, milyen belső jogi eszközökkel kívánják az egyezményből fakadó kötelezettségeiket teljesíteni.
- A Tájegyzmény deklarálja az európai identitás megőrzését, a természeti és kulturális örökség közötti egyensúly kialakítását, miközben foglalkozik az idegenfogalommal is.
- Fontos cél a tájvédelem, a tájkezelés (fenntartás) és tájtervezés egyensúlyának megteremtése olyan módon, hogy a táji sokféleséget és a minőséget megőrizzük, sőt gazdagítsuk, ahelyett, hogy tétlenül szemlélnénk hanyatlását.
- A Tájegyzményhez való csatlakozás biztosíték Magyarország számára, hogy az európai értéket hordozó jellegzetes hazai táj – a magyar tájörökség – nem tűnhet el, nem homogenizálódhat, hanem meg kell őrizni.

A CÉLOK

- A Tájegyzmény céljai között kiemelt szerepet kap a táj védelme, amely magába foglalja a táj megőrzését és aktív védelmét.
- A táj kezelése, fenntartása, fejlődésének harmonikus megvalósítása elégítse ki a gazdasági és társadalmi igényeket úgy, hogy közben gondot fordítson a táj minőségének javítására.
- A táj tervezése főként a különböző tájváltozásokkal és állagromlásokkal érintett tájak javítására irányuljon. Amennyiben a táj leromlása olyan mértékűvé válna, hogy javítgatásokkal nem orvosolható, akkor a tájtervezés gondoskodjon új (szép, élhető) tájak létrehozásáról.
- Az egyezmény a tagállamok, a regionális és a helyi önkormányzati szervek, továbbá az állampolgárok és a civil szervezetek közös felelősségévé teszi a tájat. Ebből következik, hogy a tájjal kapcsolatos tevékenységnél biztosítani kell a koordináción alapuló demokratikus részvételt.

NEMZETI FELADATOK ÉS NEMZETKÖZI PROGRAMOK

- Minden országnak, így hazánknak is be kell építenie a tájpolitikát a regionális és települési tervezésbe, a kulturális, mezőgazdasági, szociális, gazdasági és egyéb olyan politikába, aminek hatása lehet a tájra.

- A Tájegyezményhez csatlakozott országoknak feladata a tájjal kapcsolatos ismeretek oktatása. Biztosítani kell az oktatási intézményi hátteret a megfelelő tájakkal foglalkozó szakemberek, szakértők képzéséhez.
- A tájak megőrzése, fenntartható fejlesztése megkívánja a hazai tájak számbavételét, minősítését, állapotuk, változásaik nyomon követését. Ezen ismeretek birtokában lehet meghatározni az egyes tájakkal kapcsolatos megőrzési, fejlesztési, rehabilitációs, rekonstrukciós feladatokat.
- Minden országnak ki kell alakítania a saját tájpolitikáját, összhangban az európai tájpolitika alakulásával.
- A politikai célok alapján ki kell alakítani a végrehajtáshoz szükséges programokat.
- Gondoskodni kell a tájpolitikák és programok működtetéséről.

A Tájegyezmény céljainak, feladatainak megvalósítása felügyeletet igényel, hogy azok végrehajtása nyomon követhető legyen.

Az egyezmény az Európa Tanács Tájdíjával lehetőséget biztosít a tájakért sokat tevő közösségek, személyek megjutalmazására. A tagországok tehetnek javaslatot a díj odaítélésére.

A HAZAI BEVEZETÉS

Hazánk a Tájegyezmény aláírását megelőzően is jelentős munkát végzett a csatlakozás utáni feladatok megoldása érdekében. A KvVM (értve ez alatt a jogelődöt is) a tájakkal kapcsolatos legmagasabb szintű szabályozást az 1996. évi LIII., a természet védelméről szóló törvényben (a továbbiakban Tvt.) tette meg. Ebben első ízben szabályozta a védett ter-

Madárfigyelő a töreki halastavaknál

mészeti területekre (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek) és a természetvédelmi oltalom alatt nem álló területekre a tájak védelmét. A táj védelme a természet védelmével együtt – az idézett törvény alapján – mindenki számára kötelezővé vált. Ugyanakkor ennek kormányzati felelősségét a természet védelméért felelős miniszterre/minisztériumra ruházta.

A Tvt felhatalmazása alapján született meg a 166/1999. kormányrendelet. Ez végrehajtási rendeletként a védett és nem védett tájakra vonatkozó szakhatósági szabályozást olyan módon határozta meg, hogy a tájban jelentős beavatkozást okozó beruházások engedélyezése során mikor kell az eljárásba bevonni a tájvédelmi szakhatóságot.

A Tvt felhatalmazása alapján folyamatosan készülnek a védett természeti területekre vonatkozó természetvédelmi kezelési tervek (ezek miniszteri rendeletként jelennek meg), és előre halad az arra érdemes természeti területek védetté nyilvánítása is. Ezzel az adott tájak megőrzése jogilag is eredményesebbé tehető.

A Tájjegyzmény végrehajtását segíti a hatósági-szakhatósági rendszer kialakítása. 1999. óta működik a tájvédelmi szakhatóság. Az elsőfokú szakhatósági feladatokat jelenleg a Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőségek látják el. Másodfokon az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség a tájvédelmi szakhatóság.

A táj védelmére vonatkozó jogi szabályozás biztosítja, hogy

- a tájban jelentős változást okozó beavatkozások engedélyezése csak tájvédelmi szakhatósági közreműködéssel valósítható meg;
- egyedi tájértékeknél közreműködik a tájvédelmi szakhatóság;
- környezeti hatásvizsgálati engedélyezési eljárásban figyelembe kell venni a tájvédelmi szempontokat is;
- a nemzeti park igazgatóságok tájkezelési, szakértői és őrzői feladatokat látnak el a tájvédelem területén.

A hajdúbagosi földikútja-rezervátum

A hatósági, szakhatósági rendszer mellett egyéb szabályozási lehetőségek is segítik a Tájegyzmény végrehajtását:

- Terület- és településfejlesztési, terület- és településrendezési tervek készítésénél, elfogadásánál szükséges a tájvédelmi, természetvédelmi szakértői közreműködés, illetve véleményezési jogkör.
- Más országos, megyei tervek egyeztetésében táj-, természetvédelmi szakértő vesz részt.
- A tájvédelem érvényesítését műszaki szabályozási eszközök (magyar szabványok, szakkiadványok, útmutatók, ismertető) segítik.
- A II. Nemzeti Környezetvédelmi Program és a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv tájvédelmi programokat, megoldandó feladatokat tartalmaz.
- Folyamatban van a táj- és természetvédelmi tervek rendszerének kialakítása, amely tervi formában elősegíti a Természetvédelmi Alapterv végrehajtását, ugyanakkor az országos tájkataszter elemeit is tartalmazni fogja. A táj- és természetvédelmi tervek eligazodást nyújtanak a hazai táji, természeti örökségek megőrzéséhez a területi és más gazdasági tervezések során.

A Tájegyzmény hazai bevezetésének első lépése olyan kormányhatározat megjelenése, amely meghatározza a bevezetés jogi formáját. A tervezett jogi lépés az egyezmény törvénnyel való kihirdetése. A törvényben lehetőség van olyan további szabályok megalkotására való felhatalmazásnak, amely az eddig még nem vagy nem megfelelően szabályozott kérdésekre talál jogi megoldást. Ez a jogalkotási feladat az idén és jövőre várható. A jogalkotásban széles szakmai összefogásra van szükség, hogy valóban betölthesse feladatát és végrehajtható legyen.

A Tájegyzmény aláírásából következő további feladatok:

- a tájak számbavétele (országos tájkataszter felállítás), változások követése;
- a táj értékei iránti fogékonyság növelése;
- a Tájegyzményhez való csatlakozásunk népszerűsítése;

- helyi, regionális, országos szervezetek, intézmények, egyesületek részvétele az egyezményből fakadó feladatok (tájpolitikák, programok) végrehajtásában;
- a Tájegyzmény végrehajtásáért felelős nemzeti bizottság létrehozása;
- az egyezmény végrehajtásának nyomon követése.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európa Tanács tagországainak többsége már aláírta az Európai Tájegyzményt. Hazai bevezetése új távlatokat nyit és egyben új kötelezettségeket teremt a tájakért felelősséggel tartozók, felelősséget érzők számára, akár a közigazgatás, akár a hatóságok, a kutató- és oktatási intézmények, egyesületek, akár az állampolgárok körében.

A magyar táji örökség meghatározása, felmérése, megőrzése egyre sürgetőbb, és a természet védelméről szóló törvény szellemében nem csak a természet- és tájvédők felelősségi körében, hanem mindenki számára kötelező az ereje. Az országos, regionális, megyei, térségi és települési szintű tervekben, programokban, koncepciókban érvényre kell juttatni a természeti, táji értékek megőrzését, az új beruházások tájba illesztését. Ennek a szemléletnek az érvényesítése a természet védelméről szóló törvény hatályba lépésétől kezdve a nem védett tájakra is kiterjedt, de az elért eredményekkel nem lehetünk megelégedve. Az érintettekkel összefogva tovább kell folytatni a természeti, táji értékek megőrzését az Európai Tájegyzmény szellemében, ha szükséges, a meglévő jogszabályaink, tervezési rendszereink alakításával, újak kidolgozásával, hatályba léptetésével. Ezeknek országos, regionális, megyei és települési szinten is támogathatóknak kell lenniük, hiszen minden terv, jogszabály csak annyit ér, amennyit abból végre lehet hajtani.

Duhay Gábor

főosztályvezető-helyettes

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

Természetvédelmi Hivatal

Erdészeti és Tájvédelmi Főosztály, Budapest

Kényelmetlen, de alapvető

A táj eltérő értelmezései és azok tervezési-védelmi jelentősége

A táj fogalmának értelmezéseiről könyvtárnyi szakirodalmi publikáció született. A hazai szerzők közül megemlítem Bulla (1952), Csemez (1996), Csima (2006), Csorba (1999), Kertész (2003), Marosi (1981), Mőcsényi (1968) munkáját. Mőcsényi Mihály tanulmányában ezt írja: „És most lássuk a legkényelmetlenebb, de mindenképpen alapvető kérdést: mi a táj?” Nem véletlen, hogy Mőcsényit idézem, és az sem, hogy a „kényelmetlen, de alapvető” jelzők hangsúlyt kapnak bevezető mondataimban.

Mőcsényi szakmai kisugárzása máig hat a tájépítészek körében. A tájtervezéssel és tájvédelemmel kapcsolatos fogalmak levezethetők az ő tájfelfogásából, s alapvető hatással vannak a tájtervezés gyakorlatára is. Rövid tanulmányomban a táj és a természeti táj kérdéséről kívánok megosztani néhány gondolatot az olvasóval. Kitérek arra, hogy a szemléletbeli különbségekből milyen következmények származhatnak a tájtervezés és a tájvédelem gyakorlata számára.

LÉTEZIK-E MÉG TERMÉSZETI (TERMÉSZETES) TÁJ?

A címben feltett kérdésére Mőcsényi (1968) eléggé határozott választ ad: „A táj a társadalmi igényeknek megfelelően bioszférából nooszférává alakított, emberiesített természet, emberi környezet. A tájrendezés szempontjából természetes táj (natürliche Landschaft) nincsen.” A neves professzor volt tanítványai, követői általában ezt a felfogást vallják. Ez az antropocentrikus szemlélet végigvonul Mőcsényi idézett munkáján, és olyan gondolatokat hoz magával, melyek szerint a táj („az emberiesített természet”) természeti és emberiesített elemei, tárgyai munkatárgyak és munkaeszközök. Így tehát munkatárgyak és munkaeszközök a termelési épületek, sőt az építmények általában, de munkaeszköz a föld is. (Mőcsényi, 1968. 72. old.). Ad absurdum:

minden az emberért van a Földön, továbbá a társadalom hozta létre a termelőtájat, majd a lakótájat, s a történelem során ezek differenciálódtak tovább: ipari, mező-, kert- és erdőgazdasági tájjá, illetve lakó- és üdülőtájjá. A természet és a társadalom megbonthatatlan egységet képez, társadalom nélkül nincs táj.

A geográfusok felfogása abban különbözik a Mőcsényi-iskolától, hogy az a természeti tájat a társadalomtól függetlenül létező természeti objektumnak tartja, és ilyen értelemben (is) elsődleges szerepet tulajdonít neki. Vagyis az ember előtt is léteztek tájak: a Kárpátok hegyvonulatai százezer évvel ezelőtt is a maihoz hasonló domborzati képet mutattak, ugyanazokból a kőzetekből épültek fel, rajtuk talaj képződött, ezen pedig növénytakaró, s az erdőben állatvilág élt. Mindezek együtt alkották a természeti tájat.

Az ember társadalomba szerveződésével valóban nagy átalakuláson ment át a Föld, de területileg ez az átalakulás rendkívül nagy különbségeket mutat. Ha szélsőségesen szigorúan vesszük, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az ember a földfelszín minden részére gyakorolt már valamilyen hatást. Érzékeny műszerekkel kimutatták, hogy a légköri szennyeződések a trópusi esőerdők legfelső területeire, sőt még az Antarktiszra is eljutottak. Csak-hogy ezek a jelentéktelen hatások nem változtattak semmit a táj működésén, sem pedig a tájképen. A trópusi esőerdők területén vagy akár a szubarktikus tajgaterületeken is vannak olyan tájak, amelyek megfelelnek a természetesség kritériumainak.

Általánosabban fogalmazva természetinek nevezük azt a tájat, amelynek lényeges tulajdonságait és folyamatait az emberi tevékenységek nem változtatták meg, benne természetes folyamatok eredményeként kialakult ökoszisztémák működnek, és ezt a működést jelenleg is természeti törvényszerűségek határozzák meg.

Miután az ember szinte az egész Földet (legalább-

is a szárazföldeket) „belakta”, még ezek a feltételek sem sok helyen teljesülnek. Néha a látszat szerint természetesnek tűnik egy-egy táj, fejlődéstörténetének, múltjának megismerése azonban rávilágít antropogén jellegére. Ilyen például a mediterrán vidék természetesnek látszó tájainak túlnyomó része, ahol az ókori erdőirtások s az azokat kísérő talajpusztulás máig nem tette lehetővé, hogy az eredeti táj regenerálódjon. De ilyen a mi Hortobágyunk is, amely mai formájában egyrészt a 19. századi folyószabályozás, másrészt a rendszeres legeltetés hatására alakult ki. Ugyanakkor az sem tagadható, hogy sok, korábban durva beavatkozással kialakított tájban (ha ott már hosszú ideje megszűnt a zavaró emberi tevékenység) tartósan természetes folyamatok hatnak, és a táj, némileg módosulva ugyan, de természetes úton regenerálódik. Az ilyen tájban az „ember előtti” állapothoz képest ugyan más ökoszisztémák alakulnak ki, de a természetes folyamatok dominanciája nem tagadható. Ezeket nevezhetjük természet közeli tájaknak.

Mindebből látszik, hogy az emberi hatások nagyon különböző mértékűek lehetnek, s a tájak természetességi foka e hatásokra fokozatosan csökkenhet. Sajnos, nincs abszolút objektív kritériuma annak, hogy meddig nevezhető egy táj természetesnek (természetesnek), és mikor szükséges természet közelinek minősítenünk. Itt meg kell említenünk, hogy a hazai jogszabályokban (így pl. a természetvédelmi törvényben) használják a természeti terület fogalmát. Ez jogi kategória, és olyan terü-

letet jelöl, „amelyre a természeteshez hasonlító körülmények, természet közeli állapotok jellemzőek”. Természeti területté csak meghatározott művelési ágú területek minősíthetők, például az erdők, gyepek, nádasok és a művelés alól kivett egyéb területek, ha „nem építmény elhelyezésére szolgálnak, nem állnak bányaművelés alatt, továbbá mező- és erdőgazdasági hasznosításra alkalmasnak”. Mint látjuk, a jogi megközelítés tudományos szempontból kissé pontatlan („természeteshez hasonlító körülmények”), másrészt azonban a tételes felsorolással igyekszik egyértelmű helyzetet teremteni, hogy mely területek tartozhatnak a „természeti terület” kategóriába.

AZ EMBERI TEVÉKENYSÉG INTENZITÁSÁNAK HATÁSA

Az előzőkben csak azzal foglalkoztunk, hogy mi a különbség a természetes (természeti) és természet közeli tájak között, de folytatnunk kell a gondolatmenetet azzal, hogy a Földön jelenleg létező tájakra az emberi tevékenység egyes nagyrégiókban olyan intenzitással hat, hogy az már a táj működését és habitusát is meghatározza.

Mind a német, mind az angol tájökölógusok foglalkoztak az emberi tevékenységek intenzitásának tájra gyakorolt hatásával. A német nyelvű szakirodalomban egy finn kutató, Jalas (1955) nyomán a hemeróbia-fokokkal fejezik ki a tájra gyakorolt emberi hatások mértékét (Blume-Sukopp, 1976;

1. táblázat. Az emberi tevékenység intenzitását kifejező terminológia az angolszász és a német szakirodalomban. (Forman, 1996 és Leser, 1991 nyomán)

Angolszász	Német (hemeróbiafokozat)	Emberi hatás
természeti táj	ahemerob oligohemerob	hiányzik, gyenge
kezelt táj	mezohemerob	mérsékelt
megművelt táj	euhemerob	erős
szuburbán táj	polihemerob	igen erős
urbán táj	metahemerob	drasztikus, az élő szervezeteket megsemmisíti

Odzuck, 1982; Leser, 1991). Az idézett szerzők közül Leser (1991) összefoglaló munkájában részletesen elemzi az antropogén hatásokat, egyes paraméterek esetében pedig számszerű határértékeket is közöl a különböző hemeróbia-fokozatokról. A skála az emberi hatás hiányától (ahemerob) az élő szervezetek megsemmisítéséig terjedő hatásokig (metahemerob) követhető (1. táblázat).

Az angolszász irodalom az emberi hatások intenzitásának növekedését öt fokozattal érzékelteti: a skála a természeti tájtól az urbán tájig terjed. Az 1. táblázatban a kétféle nyelvterületen használatos kifejezéseket megkíséreltem párhuzamba állítani. A megfeleltetés nem tökéletes, mert a fokozatokat más-más kritériumok szerint állapították meg. Mégis hasznos lehet e fokozatok bemutatása, mert érzékelteti, hogy a tájökológusok nagy figyelmet fordítanak az emberi hatások mértékére.

Kétségtelen, hogy a Mőcsényi-iskola is foglalkozik az emberi hatásokkal, de ott az emberi tevékenység jellege kap hangsúlyt, és nem az intenzitása. Ha egy tájat mezőgazdasági tájtípusba sorolok, azzal még nem mondtam túl sokat az emberi hatások intenzitásáról. A mezőgazdasági tájban lehet környezetkímélő módon és lehet környezet-szennyező és -pusztító módon is gazdálkodni, a természeti adottságoknak nem megfelelő, intenzív tájhasznosítással további környezeti problémákat lehet előidézni. A hemeróbia-fokozatokban akár két fokozat különbség is lehet a különbözően kezelt és hasznosított mezőgazdasági tájak között.

A KÖRNYEZETI ALAPPROBLÉMA

A társadalomnak kisebb-nagyobb mértékben, de mindig alkalmazkodnia kell természeti környezetéhez, ugyanakkor fejlődése során azt mind nagyobb mértékben átalakítja. A természeti környezetre gyakorolt hatások döntően a termelésből és a fogyasztásból származnak.

A társadalom e két alapvető tevékenységét az emberi szükségletek és igények mozgatják (1. ábra): a növekvő igények és szükségletek mind több áru előállítására készítetik a társadalmi termelést, s a megtermelt javakat elfogyasztjuk.

A termelés során az ember a természeti környezetből anyagokat vesz el, ezeket feldolgozza, átalakítja, s ily módon hasznos tárgyakat, anyagokat

hoz létre (biztosítja élelmiszer-szükségletét, megfelelő lakhelyet épít magának, eszközöket készít a további termeléshez, gondoskodik a megtermelt javak elszállításáról, elosztásáról). A termelési tevékenység anyag- és energia-felhasználással és/vagy átalakítással jár együtt, amely szükségszerűen vezet hulladékanyagok és -energiák képződéséhez.

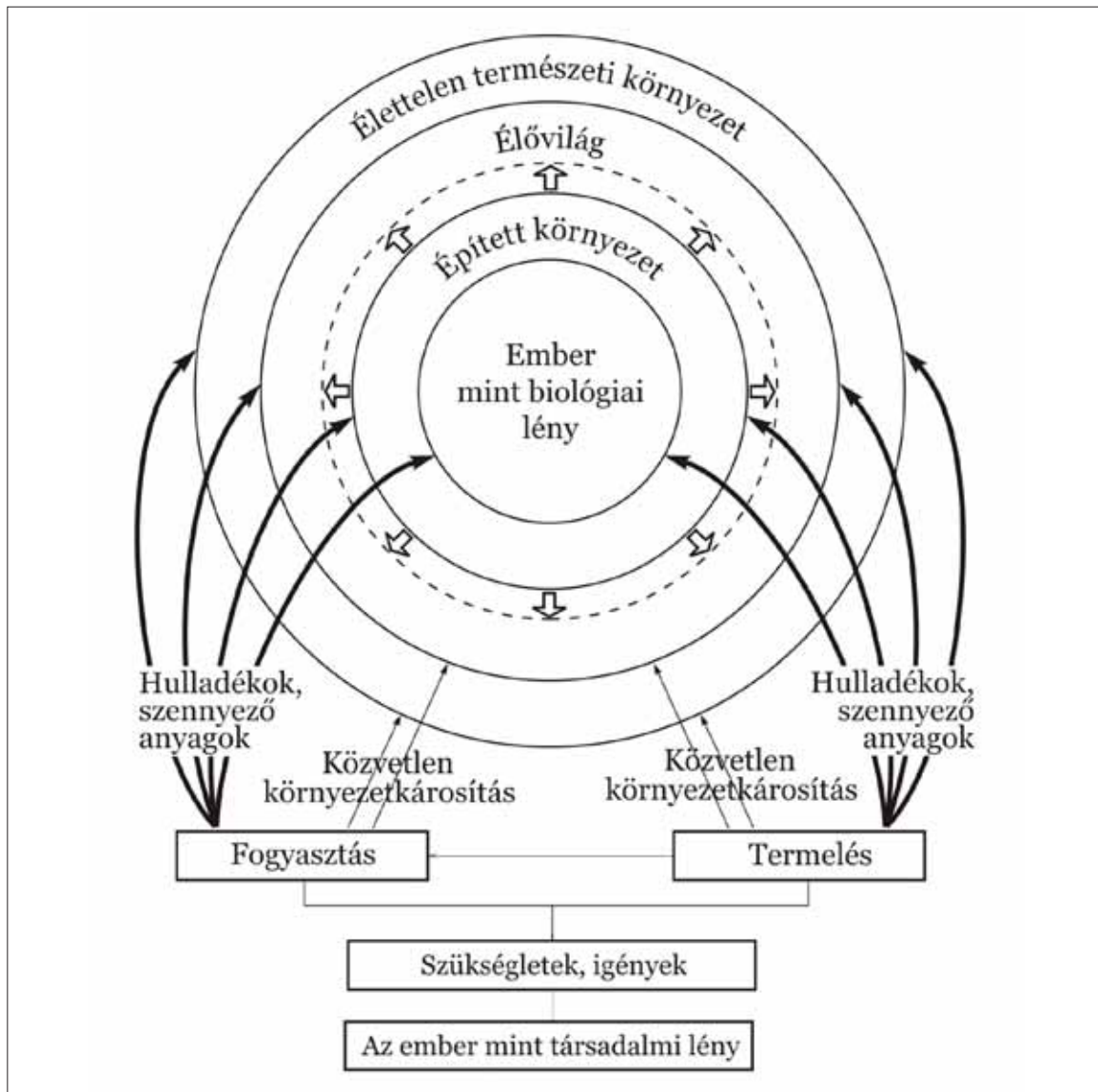
A hulladékok mindaddig, amíg az ember zárt rendszerekben kezeli azokat, nem okoznak környezeti ártalmat, ha azonban a környezetbe jutnak (pl. egy szennyezett olajat szállító teherautó balesetet szenved, és az olaj kiömlik az út mentén), kifejtik szennyező hatásukat. Így ugyanazok az anyagok, amelyek a zárt rendszerben hulladéknak minősülnek, innen kiszabadulva szennyező anyagokká válnak. A termelésből a környezetbe kerülő anyagok és energiák hatást gyakorolnak az élő és élettelen természeti környezetre, az épített környezetre és magára az emberre mint biológiai lényre is (1. ábra).

A tágabban értelmezett termelés magába foglalja a nyersanyagok és energia-hordozók kitermelését is (bányászat). Ennek során a bányászat helyén fizikailag pusztítják el az élővilágot és a talajt, sőt a kőzeteket megbolygatva akár geológiai értékeket is megsemmisíthetnek. (Igaz, fel is tárhatnak, láthatóvá, hozzáférhetővé tehetnek ilyen értékeket.)

Közvetlen környezetkárosítással jár a fakitermelés is (1. ábra). A természetes trópusi erdők a fajokban leggazdagabb ökoszisztémák, s ezek olyan mértékű irtása (kitermelése), mint ami a 20. század második felétől jellemző, az egész szárazföldi élővilágra nézve súlyos következményekkel jár: a fajgazdagság lényeges csökkenését idézi elő.

A fogyasztás világméretű növekedése csaknem olyan súlyos környezeti hatásokat eredményez, mint a termelés. A fogyasztás során keletkezett hatalmas mennyiségű hulladék (hazánkban például évente személyenként 450 kg körüli a települési szilárd hulladék) vetekszik a termelési hulladék mennyiségével. De a háztartási fogyasztás folyékony és légnemű hulladékokat, szennyező anyagokat is termel. Vagyis a fogyasztás melléktermékei ugyanúgy visszahatnak a természeti és épített környezetre, valamint az emberre, mint a termelés (1. ábra).

Láthatjuk tehát, hogy az alapvető társadalmi tevékenységek okozzák mindazokat a gondokat,

1. ábra. Az ember fontosabb társadalmi tevékenységeinek hatásai az élettelen, az élő, az épített környezetre és az emberre mint biológiai lényre

amelyeket környezeti problémáknak nevezünk. Ez kiegészül az emberiség lélekszámának növekedéséből és ezzel összefüggésben az épített környezet térigényének fokozódásából eredő káros hatással, amely az élővilág életterének visszaszorítását, ezzel fajok pusztulását, ezáltal a faji változatosság (biológiai diverzitás) csökkenését, géneróziót és sok élettelen természeti érték pusztulását okozza.

Az európai kontinensen zajló folyamatok azt bizonyítják, hogy az épített környezet terjeszkedése akkor sem áll meg, ha egy ország lakossága csökkenni kezd. Ugyanakkor az embernek mint bio-

lógiai lénynek a léte alapvetően függ az élővilágtól, amelynek élőhelyeit fokozatosan felszámolja. A bioszféra természetes működőképessége az egész földi rendszer stabilitását biztosítja, az ember termelő és fogyasztó tevékenysége pedig ezt a stabilitást veszélyezteti.

Mindezeket a folyamatokat együtt azért nevezhetjük környezeti alapproblémának, mert a nemkívánatos környezeti hatások a társadalom normális működéséből: a termelésből, építési tevékenységekből és a fogyasztásból származnak. Az alapproblémát akkor tekinthetjük majdan meg-

oldottnak, ha sikerül megállítanunk az élővilág globális pusztulását. Ezért az életcentrikus megközelítésnek a környezet- és természetvédelem, valamint a tájvédelem alapvető és közös szemléleti vezérfonalának kell lennie. Az ember önös érdeke is azt kívánja, hogy a több mint 3,5 milliárd éven át kialakult természetes élő rendszerek minél teljesebben maradjanak fenn. Ez pedig csak úgy lehet, ha a megmaradt természeti tájak és/vagy tájrészek védelmére az eddigieknél nagyobb gondot fordítunk.

A kontinensek tájak mozaikjaiból épülnek fel, ezért alapvetően fontos, hogy milyen emberi beavatkozásokat végzünk a tájakban. A sok ezer kisebb-nagyobb beavatkozás összhatása globális méretű. A tájtervezés mint a tájrendezés szellemi előfutára meghatározó ebből a szempontból. A hazai tájtervezési gyakorlatban nem különösebben fedezhető fel a természetes élő rendszerek kiemelt tisztelete. Nem tagadható, hogy a tájtervezés sok szempontjának egyikeként ez is szerepel, mint azt Csemez (1996) könyvében olvashatjuk. A konkrét tervekben azonban ez több esetben háttérbe szorult.

Senkit sem kívánok megbántani, ezért illusztrációként csak egy közvetett példát említek. Néhány évvel ezelőtt az országos környezettudományi diákköri konferenciára az egyik tájépítész hallgató (témavezetője jóváhagyásával) olyan dolgozatot nyújtott be, amely a zalai kőolaj-kutakat dicsőítette (valamiféle szocreál versidézzel megtámogatva), s azokat a táj értékes elemeiként mutatta be. Úgy gondolom, ez annak az antropocentrikus tájfelfogásnak az eredménye, amelyről dolgozatom elején írtam, és szerintem nemkívánatos szemléletet tükröz. A kőolaj-kutak nem járultak hozzá, sőt felhagyásuk után sem járulnak hozzá az élőhelyvédelemhez, ezért a tájvédelemhez sem, inkább tekinthetők a tájpusztítás eszközeinek.

A példa sarkos, és a figyelem felkeltését szolgálja. A tájtervezőkkel szemben akkor leszek igazságos, ha azt is leírom, hogy az általam ismert tervek között többel is találkoztam, amely ökológiai szempontból is kifogástalan. De olyanokkal is, ahol ez a szemlélet háttérbe szorult.

A geográfusok nagy figyelmet szentelnek annak a ténynek, hogy a természetestől a degradáltig széles

skálán változik a tájak átalakíthatósága. A tájtervezés egyik alapvető feladatának tartom, hogy olyan tervek szülessenek, amelyek alapján a tájrendezés minél kevésbé zavarja a természetes struktúrákat és folyamatokat, és segítse a természetes élővilág fennmaradását.

Kerényi Attila

*geográfus, egyetemi tanár
Debreceni Egyetem, Tájvédelmi és
Környezetföldrajzi Tanszék*

IRODALOM

- Bulla B. 1952. Általános természeti földrajz - Tankönyvkiadó, Budapest
- Blume, H.-P. & H. Sukopp: Ökologische Bedeutung antropogener Bodenveränderungen. - In: Schr. Reihe Vegetationskde., H. 10, Bonn-Bad Godesberg 1976, 75-89.
- Csemez A. 1996. Tájtervezés-tájrendezés - Mezőgazda Kiadó, Budapest, 296 p.
- Csima P. 1993. Az általános tájvédelem és a természetvédelem - Öko IV. évf. 2-3sz.pp.12-18.
- Csima P. - Gergely A. et al. 2004. Természetvédelem - védett területek tervezése - BKÁE, Tájépítészeti -védelmi és -fejlesztési Kar, Budapest, 214 p.
- Csima P. 2006. Tájvédelmi szabályozás a településrendezési tervekben - In: Csorba P. - Fazekas I. (szerk.) Táj kutatás - Tájökológia - Dialóg Campus, Pécs, megjelenés alatt
- Csorba P. - Mezősi G. (szerk.) 1995. Tájökológiai szöveggyűjtemény II. - Tájtervezés - Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- Csorba P. 1999. Tájökológia - Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 113 p.
- Forman, R. T. T. 1995. Land Mosaics, The ecology of landscapes and regions - Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Kertész Á. 2003. Tájökológia - Holnap Kiadó, Budapest, 166 p.
- Leser, H. 1991. Landschaftsökologie-Ulmer, Stuttgart, 647 p.
- Marosi S. 1981. Táj és környezet - Földr. Ért. 31. 59-72 p.
- Mőcsényi M. 1968. A táj és a zöldterület fogalmi problémái a tájrendezés nézőpontjából -Településtudományi Közlemények, 21. sz. pp. 66-76.
- Odzuck, W. 1982. Umweltbelastungen: belastete Ökosysteme - Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart

A megélt tér élménye

Gondolatok táj, a terület- és a vidékfejlesztés kapcsolatáról

A tájnak, ennek az igazán klasszikusnak nevezhető fogalomnak az értelmezése és a használata is erőteljesen átalakult az elmúlt évtizedekben. Jól jelzi ezt, hogy ha a magyar nyelvű internet-keresőbe beírjuk ezt a valóban sokatmondó hárombetűs szót, hogy „táj”, akkor igen érdekes és meglepő találatokat regisztrálhatjuk. Az irodalomtól a politikáig, a pszichológiáig, sőt a világhálón való képeslapküldésig terjed az az igen széles, ún. „találati skála”, amihez kapcsolódva ma a tájat általános vagy egyféle köznyelvi értelmezésű, valóságos vagy átvitt értelmű fogalomként fellelhetjük az interneten. Ott, ahonnan ma a nagyközönség információinak többségét szerzi. A táj köznyelvi és szakmai fogalma között, úgy látszik, széles szakadék tátong. Ez – megítélésem szerint – alapvetően megnehezíti a táj-fogalom általános, tehát a szűkebb tudományos vagy tervezési, szakmai körökön túlmutató használatát. Pedig egy „jó”, általánosan, tehát akár az adott tájban élő ember számára is elfogadott módon használt tájfogalom nélkül nehéz elképzelni bárminő sikeres és tudatos tájtervezést. Ez a feladat egyébként annál is inkább fontos és mondhatni „elkerülhetetlen”, mert hazánk is aláírta az Európai Tájjegyzményt.

Ez a fontos alapidokumentum segíthetné, sőt új pályára állíthatná az interdiszciplináris alapokra helyezett honi tájfejlesztést. Sajnos azonban csak mosolyogni lehet az erről szóló, hivatalosan az interneten is nyilvánossá tett kommuniké szövegén: „Az Egyezményvel kapcsolatos feladatok: Az Egyezményben meghatározott feladatok egy részét (a szerző kiemelése) már teljesítette (sic!) Magyarország, hiszen a táj védelme törvényi szinten szabályozott, illetve a tájra vonatkozó stratégiákban megjelenik a tájak védelme, kezelése és tervezése. A tájak értékeléséhez és működtetéséhez értő szakemberek képzése is nagy hagyományokra tekint

vissza. A lakosság és a helyi érdekelt szervezetek is részt vesznek a tájjal kapcsolatos döntési mechanizmusban (pl. lakossági fórum, közmeghallgatás)”.
Lássunk akkor néhány, az „egy részen” túlmutató problémát!

Lássunk akkor néhány, az „egy részen” túlmutató problémát!

A TÁJI (ÖN)TUDAT GYENGESÉGE

A rendszerváltozás utáni Magyarországon is reneszánszát éli a lokális identitás erősítésének a jelszava, amit részben a globális világ gyors és a mindennapi ember számára gyakran alig követhető folyamataival, eseményeivel való szembenézés és védekezés kényszere hív életre. Ennek lenne/lehetne az egyik legmarkánsabb eleme a táji tudat. Amiről Bulla Béla írta egykor, hogy az olyan táj-neveinknek, mint Szatmár, Bereg, Órség vagy Ormánság az ott élők tudatában mélyen gyökerező, „földrajzi” tartalma van.

Ez a tartalom az államszocializmus idején – gyakran ideológiai alapokra támaszkodva, s azt is hirdelve, hogy az emberi elme és a szocialista társadalom képes legyőzni a természetet – igencsak megkopott. Újjáépítése korántsem könnyű feladat, hiszen a tájvédelem, a fenntarthatóság, a tájnak a jövő generáció számára való megőrzése költséges és éppen a táj lényegéből következően bonyolult, összetett. Ez mind nemzeti, mind lokális szinten ún. összetársadalmi feladat, amit egy periférikus helyzetű, felzárkózó és számos gazdasági, társadalmi konfliktussal küzdő ország egyelőre vagy nem, vagy alig tud megoldani.

FOGALMI TISZTÁZATLANSÁGOK

A bevezetőben már említettem, hogy a táj végső fokon egyfajta elméleti konstrukció, az elemző, sőt a tudományosan elvont gondolkodás eredménye,

amely tartalmazza a mindenkori társadalom (és annak kultúrája) viszonyát a térbeli környezetéhez. E szerint a táj változásai sem csak az adott tér természeti tényezőiben, például az élővilágában, a talaj- és a területhasználati viszonyaiban bekövetkezett átalakulásokat jelentik, hanem a „mindenkori kultúra” viszonyát a térbeli környezethez, ahhoz, amelyben él és létezik. Mondhatni tehát, hogy a szocializmus táji kultúrájának a fő viszonyulását a táji, természeti elemek feletti pirruszi győzelem motiválta, amíg e jelenlegi, új polgári demokratikus (szociális?) piactudományokban a piac (és a pénz) szinte kizárólagossága a viszonyulás alapja.

Az új, elegáns lakóház „beleépül” a régi, városszéli tanyavilágba (A szerző felvétele)

Az a polgári magatartás és az a mélyen demokratikus, azaz kulturálisan is erőteljesen meghatározott „viszonyulás” a köz afféle javaihoz, amit a táj jelent, egyelőre még nem következett be „kellő mértékben és arányban”.

A táj fogalmi elemeinek tisztázását azért is igen fontosnak tarthatjuk, mert a mainál kedvezőbb társadalmi és kulturális „viszonyulásokat” akkor remélhetünk, ha a szakemberek, a kutatók, a tervezők, a fejlesztők lényegében elfogadják azt, hogy a táj sajátos, többé-kevésbé egységes vagy homogén térrész, amely sokféle természeti és társadalom-földrajzi tényező együttes hatására különbözik a szomszédos területektől. Azt, hogy a jelenlegi tájainkhoz való „kulturális” viszony a mainál kedvezőbb legyen, tervszerűen és tudatosan csak akkor lehet segíteni, ha legalább ebben egyetértés alakul ki a tájjal foglalkozók között.

A tudományok fejlődésével és azoknak egyre mélyebbre hatoló részdiszciplínákra bomlásával gyakran elvész a „saját táj” és a „megélt tér” lényege. Erről írta Enyedi György helyesen, hogy az

embereknek, a társadalom tagjainak, csoportjainak számára a „megélt tér élménye” független a tudományos alapon született, akár adminisztratív vagy más területi beosztásoktól. Ahhoz, hogy ma a táj – akár, mint fontos tervezési és területfejlesztési térfogalom – visszanyerje az őt megillető helyét, ezen az alapon hozzájáruljon a társadalom kedvező (és netán cselekvő) „megélt tér” élményéhez, vissza kell térnie e fogalomnak a modern, szintézisre képes geográfiába. S ott e tudomány kettőssége és átlátó-képessége alapján, tekintettel a mai modern fenntartható tájfejlődés igényeire és a lokális társadalom napjainkban jellemző kulturális térbeli viszonyulásaira, újra kell azt (mármint a tájat) definiálni, majd kellő tisztelettel átadni a társtudományok és a társadalom számára.

VISZONYUNK A TÁJHOZ

Sajnos ma igen keveset tudunk érdemben és konkrétan arról, hogy az embereknek, a helyi társadalomnak milyen a valós viszonya a tájhoz, különösen a csaknem fél évszázadnyi – alapvetően a tájtól és településétől, azaz a lokalitásától való elidegenedéssel jellemezhető – időszak után. A fejlett országokban a szociálgeográfia és a behaviorista geográfia számos eredményt tett asztalra azért, hogy pontosan bemutassa a különböző társadalmi csoportok térhez, tájhoz való valóságos és rejtett viszonyait.

A kis- és a nagyleptékű terek jellemzői

A „kis”-tér (település, táj, kistérség)	A „nagy”-tér (település, táj, kistérség)
<ul style="list-style-type: none"> • Valós közösség • Érzékek, érzelmek • Területileg, kulturálisan meghatározott • Helyi értékrend, tradíciók • Területi, helyi kötődés • Informális önszerveződés • Stabilitás • Saját „politika” 	<ul style="list-style-type: none"> • Virtuális közösség • Érdekek, számítás • Transzkulturális, plurális • Univerzális értékek • Mobilitás • Formalizált, strukturált szervezet • Állandó változás • Külső „politika”

A kis és a nagy tájakról való gondolkodás szemléletbeli különbségei (Farágó László nyomán a szerző szerkesztése)

Nálunk is szükség lenne arra, hogy egy alulról építkező, új, érdemben decentralizált, demokratikus tervezési és fejlesztési folyamatban a táj

A tájhoz való viszonyulás változása az elmúlt 120 évben. (A szerző felvétele)

visszanyerje helyét a közgondolkodásban. E szerint e meglehetősen összetett fogalom egyszerre jelenthetné természetszerűen a TÁJvédelmet, a TÁJgazdálkodást, a TÁJépítést, a kultúrTÁJok rehabilitációs programjait. De azt is, hogy az érintettek, az ott lakók, a helyi társadalom és közösség tisztában legyen vele, hogy meddig képes életteret adni az adott táj, mennyire terhelhető, illetve mire lehet érdemi befolyásuk és miért. Ehhez nyitottnak kellene lennünk olyan tervezésfilozófiai kérdések iránt is, amelyeket az előző ábrán láthatunk.

Magyarországon gyakran keverjük össze – s tesszük át egyik oszlopból a másikba – ezeket a szigorúan egymásra épülő gondolkodásbéli táji-térbeli „meghatározottságokat”. Emiatt a tájak tervezési-fejlesztési szemlélete gyakran zavaros, s ebből is következően nem megfelelően hierarchizált.

A két oszlop alján két „összegzés” is adható. A bal oldali (lokális) oszlop egészét illetően Nemes Nagy József kifejezése nyomán a „hely és a fej” kapcsolata válik döntővé, míg a jobb oldali (regionális) esetében a tér és a tudás viszonya.

A TÖRVÉNY ÉS A NAPI GYAKORLAT

Igaz, hogy az 1996-ban elfogadott Területfejlesztésről és -rendezésről szóló törvény egyes pontjait illetően a már említett, s szinte minden tájjal (térrel) foglalkozó szakma szempontjából abszolút fontos tervehierarchiát az Alkotmánybíróság visszaállította, de a műszaki-fizikai tervezésre vonatkozóan – ami mégiscsak a tájtervezés egyik, ha nem a legfontosabb elemének tekinthető – alig van ennek hatása, foganatja. A törvény pedig a fejlesztés és -rendezés ügyének a gondosan „egymás mellé rendelt”, sőt

„egymásra interaktívan is ható” folyamatáról szól, ám ezt mégsem sikerült elérni egy évtized alatt.

A fejlesztési tervek gyakran nem számolnak kellően a tájak, térségek konkrét és a térhez kötött rendezési tervezés szempontjából mindenképpen figyelembe veendő, esetenként komoly, többségében persze korlátozó tényezővel. Az sem ritka, hogy a műszaki-rendezési tervek „kerülnek” a fejlesztési programokhoz valóban szükséges „alapot” szakszerű leírását, a „kemény” táji feltételek megadását.

A területfejlesztési koncepciók, programok és a területrendezési tervek tartalmi követelményeiről szóló 18/1998. sz. KTM kormányrendelet nagyon egyszerűen fogalmaz.

„Vizsgálati adatok gyűjtése és azok értékelése (az alábbi témakörök, illetve szakágak és a részletes tartalmi elemek figyelembevételével):

1. természetföldrajzi (éghajlati, földtani, vízrajzi, domborzati stb.) adottságok,
2. a táj jellemzői
 - a.) a települések főbb adatai, településrendszer,
 - b.) demográfiai alapadatok,
 - c.) környezeti elemek állapota, környezetvédelem...”

Ezért is, „legalábbis” ezeknek a feladatoknak kellene maximálisan megfelelni.

Csatári Bálint

geográfus,
a földrajztudomány kandidátusa,
MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet,
Kecskemét

A tájkarakter

Tartalom és forma egysége a térben

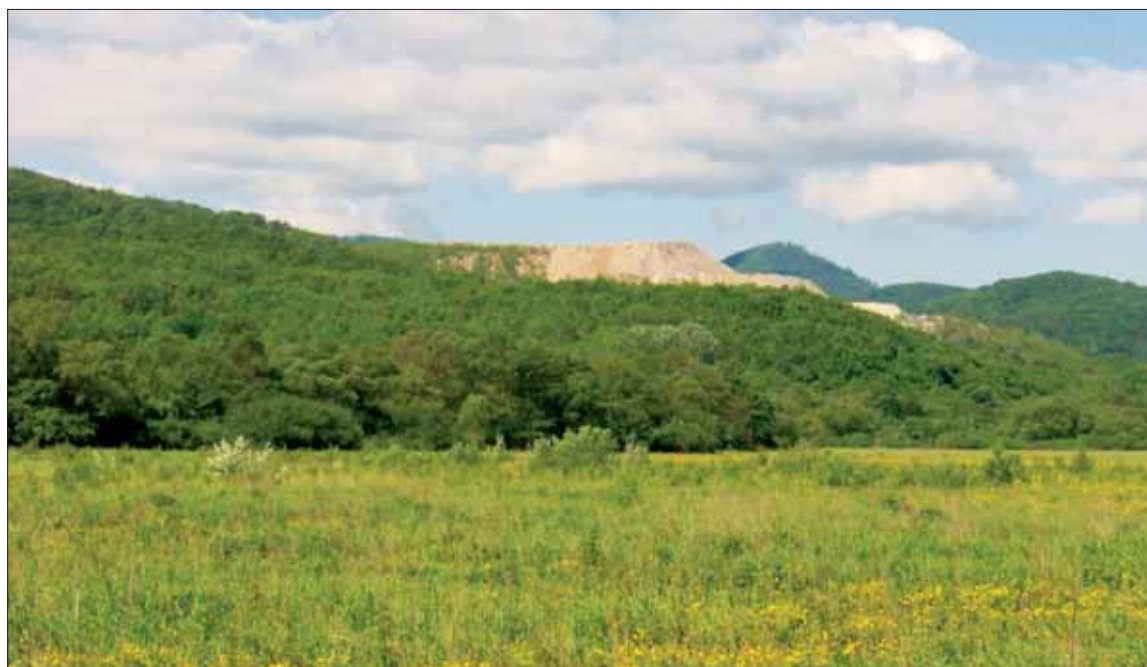
Az elmúlt másfél évtizedben az Európai Unióban több konferencia, kutatási projekt, publikáció és környezetpolitikai dokumentum irányította rá a figyelmet a holisztikus tájkutatás, a tér tájszemléletű megközelítésének sokrétű szerepére. Ez a tudományos megközelítés a természeti, a humán és az esztétikai vonatkozásokat együttesen és együtt hatásukban értelmező felfogás. Kiegyensúlyozott, organikus szemlélet, amely nem tekinti elsődlegesnek vagy kizárólagosan meghatározónak a természeti vagy az ember alkotta rendszereket, illetve a társadalmi-gazdasági tényezőket, avagy az esztétikumot, hanem ezeket egyenrangúnak, egymást kölcsönösen feltételező tájalkotóknak tartja. A témáról rendszeresen több konferenciát is tartanak. Ilyen az IALE (International Association for Landscape Ecology), a Nemzetközi Tájökológiai Szövetség négyévente rendezendő világ és európai kongresszusa, amely ma már messze nem pusztán

ökológiai problémákat tárgyal, hanem tágabb perspektívában mutatja be a tájkutatási eredményeket. Sokak szerint a tájtudományak nevezett új diszciplína körvonalai rajzolódni kezdtek ki a szervezetben és rendezvényein. Az Európa Tanács évente szervez az Európai Tájjegyzmény megvalósításának helyzetét értékelő tanácskozást. Szűkebb résztvevői körrel, de szintén évente megrendezik Szlovákiában, Selmecbányán a „Táj és kultúra” kapcsolatával foglalkozó workshop jellegű összejövetelt.

TELJESSÉG ÉS EGYEDISÉG

Az elmúlt években sokasodó, nem rendszeres tájkonferenciák sorából csak néhányat említünk. A kulcstémák, illetve kulcsszavak a tájelemzés és a tájpolitikák kapcsolata, a multifunkcionalitás, a

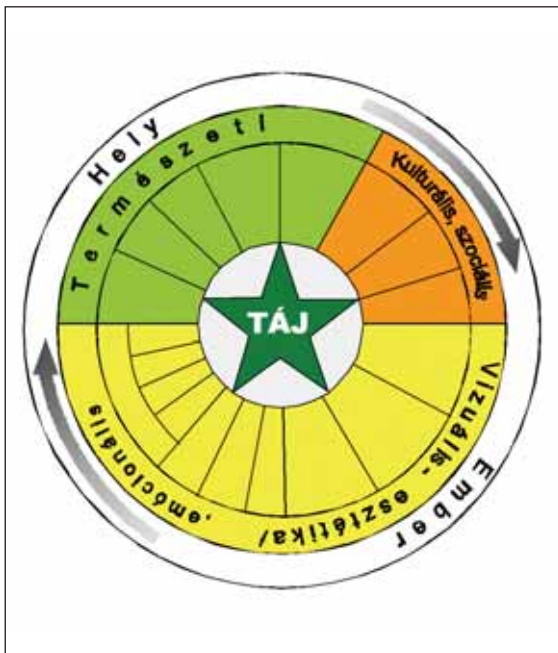
A pálházi perlitbánya tájsebe

tájváltozás, a múlt tanulságai és az integrált ismeretek. 1999-ben „Táj és fenntarthatóság” címmel Hollandiában rendeztek nemzetközi tanácskozást, amelynek fókuszában a „tájelemzés mint politikai eszköz” témaköre állt. Az egyik szervező az angol Vidék Ügynökség (Countryside Agency), az ország egészét lefedő kormányzati szervezetek regionális hálózata, a tájkarakter-elemzés módszertani megalapozója és angliai megvalósításának koordinátora. A 2003. évi, több száz résztvevővel zajlott nemzetközi Cardiffi Tájkonferencia a Wales-i Vidék Tanácsa szervezésében hasonló témát tűzött napirendjére. 2004-ben Bordeaux-ban „A táj ismeretétől a táj alakításáig” című nagyszabású rendezvény a kutatás és a tervezés kapcsolatát taglalta. A multifunkcionalitás témakörében 2005-ben két konferenciát szerveztek: Németországban Giessenben és Észtországban Tartuban.

A sor hosszan folytatható, de az említett példák is jól illusztrálják a tájkutatásban és tervezésben mutatkozó növekvő aktivitást. A kutatások az Európai Unió kutatásfejlesztési stratégiája révén már nem kizárólag egy-egy intézetben, hanem nemzetközi konzorciumok kereti között is folynak. Az V. és VI. Kutatási Keretprogram több ország intézetei részvételével folyó projekteket támogat, amelyek részben vagy egészben tájkutatással foglalkoznak,

A tájalkotók és kölcsönhatásaik teljes rendszere az angol Tájkarakter-elemzési útmutatóban (Swanwick, C. et al 2002.)

illetve az európai tájkutatási eredmények összefoglalását tűzték ki célul.

Az ELCAI (European Landscape Character Assessment Initiative) projekt, az Európai Tájkarakter Elemzési Kezdeményezés 2003-2005. között számba vette a 15 részt vevő ország tájleírasi, tájelemzési rendszerét, vizsgálta ezek szerepét és beépülését a tájat alakító ágazatok stratégiai tervezésébe. (WASCHER ed. 2005.) Az ELCAI projekt és az egyes országok tájkutatás eredményeit publikáló további nemzetközi szakirodalomban a tájak osztályozásának, elemzésének és leírásának három fő iránya bontakozik ki.

Az egyik a természettudományos, főként geomorfológiai és éghajlati, illetve növényföldrajzi sajátosságokra építő közép- és észak-európai iskola. Hazánk földrajzi tájosztályozási rendszere a Földrajztudományi Kutatóintézet által készített „Tájtipusok” felosztása és térképe, valamint a „Természeti tájak rendszertani felosztása” e természettudományos megközelítéssel készült. A tájrendszertani térképhez tartozó leírás a Magyarország kistájainak Katasztere (MAROSI - SOMOGYI 1990.) tartalmaz utalásokat a tájhasználatra, de alapvetően megmarad a természetföldrajzi keretek között.

A másik felfogás, a latin, főként olasz és francia szemlélet kisebb jelentőséget tulajdonít a táj természeti meghatározottságának, a táj lényegét az emberi kultúra alkotásai és az esztétikum révén véli megragadhatónak.

A harmadik irány az angol iskola, amelynek lényege a táj teljessége, valamint a tájalkotó elemek és tényezők kölcsönhatása eredményeként kialakult tájkarakter. (A tájjelleg és a tájkarakter szinonim fogalmak.)

AZ EMBER ÉS A TERMÉSZET

A Tájkarakter-elemzési útmutató hangsúlyozza az ember és a természet kapcsolatát. „A táj az ember és a hely közötti kapcsolat kifejezője, mindennapi életünk kerete, környezete... Környezetünk különböző elemeinek – természeti (geológia, a talaj, klíma, flóra és fauna), kulturális (földhasználat, települések, határok és más humán tényezők) – kölcsönhatásából és az ember-általi felfogásból alakul ki a táj. Az emberi felfogás, érzékelés révén válik a földből táj (az eredeti angol szövegben: from land

A Füzéri medence

landscape)... A tájkarakter a tájalkotó elemek elkülöníthető, felismerhető, konzisztens rendszere, amely az egyik tájat megkülönbözteti a másiktól és nem jobbá, vagy rosszabbá teszi” (Swanwick, C. et al 2002.) Az ELCAI projekt definíciója kiegészíti a meghatározást: „A tájkarakter tehát a természeti és kulturális elemek összekapcsolódásának kifejeződése, amely révén a speciális ökológiai, ökonómiai és szociális rendeltetést betöltő hely egyedisége létrejön.” (WASCHER et al 2005.)

Az angol „landscape” szót sokan tájképnek és a tájkarakter bemutatását tájképleírásnak értelmezik. A fenti fogalomértelmezés szerint a tájnak valóban immanens tulajdonsága a percepció, az érzékelés, a szellemi befogadás. A percepció legfontosabb, de nem kizárólagos formája a táj esetében a vizuális érzékelés, azaz a látvány befogadása. A látvány kulcs szerepet tölt be a tájban zajló tartalmi folyamatok megértésében. Ez által tükröződik vissza a tájban lenyomatként megjelenő emberi tevékenység, és jön létre a kapcsolat az ember és a hely között. És elérkeztünk a tájlesztétikához. A görög aeszthetisz szó angol fordítása percepció. Az esztétikum az emberi tudatban létezik, valamely alkotás és a szemlélő közötti kapcsolat, érzékelés, felfogás révén jön létre. A művészetestétika a műalkotás és a szemlélő kapcsolatát elemzi. A tájlesztetika pedig ember és az őt

befogadó tér kapcsolatát vizsgálja, amelyben kulcs szerepet tölt be a látvány, a tájkép.

Az angol tájleíró és -elemző módszer kiegyensúlyozottan veszi tekintetbe a természeti és az antropogén elemeket és hatásokat, valamint a táj percepcióját, esztétikai vonatkozásait. A hangsúlyt a karakterre, a sajátos jellemzőkre helyezi, ily módon a táj egyediségét, identitását emeli ki. Kettéválasztja a tényeket bemutató, semleges tájleírást és a meghatározott szempontok alapján ítéletet alkotó értékelést. Hangsúlyozza a történeti tájkarakterelemzés jelentőségét, a táj történetiségének, a tájhasználat-kontinuitás feltárásának és bemutatásának szerepét. Ugyanakkor elismeri, hogy a folytonos változás a táj alapvető tulajdonsága, ezért a törvényszerűen bekövetkező antropogén változások során a karakteradó elemeket irreverzibilis módon károsító, megszüntető hatásokat kell kiküszöbölnünk. A tájkarakter-elemzésen alapuló tájleírás és tájértékelés ily módon a tájat érintő tevékenységek megfelelő irányításának és tervezésének kiindulópontja. Kimondja, hogy „A tájkarakter-elemzés döntéstámogató eszköz, amely segít megérteni a tájalakulást és nem a tájat érintő változásokkal szembeni ellenállás eszköze. Szerepe, hogy segítse a helyes fejlesztési döntéseket, amelyek révén a karakter erőteljesebbé válik, és a meg-

Boldogkő várának kilátója és a kilátás

őrzendő jellegzetességek nem tűnnek el a tájból. A fejlesztési, a rendezési és a kezelési tervezés hathatós alátámasztó dokumentuma.”

A tájkarakter-elemzés különböző léptékben alkalmazható, az európai vagy nemzeti szinttől a helyi szintig. Ideálisan a különböző szinteken és léptékben készült lehatárolások egymásba illeszthetők. Az elkülönített tájtípusok és tájkarakter területek leírása az alsóbb szinteken mind több részletet ad a felsőbb szinten azonosított jellemzőkhöz. A nagytáj léptékű tájkarakter területek mintázata főként a geológiai felépítés, a domborzat és vízrajz, valamint a ráépülő nagy ökoszisztémák és a településrendszer jellemzői alapján rajzolódik ki. A középtájak finomabb felbontású elemzésével a felszínformák és a különböző felszínborítás kombinációk, valamint az egyedi elemek mintázatának köszönhetően egységes karakterű tájak írhatók le. A középtáj szintű karakter területeken belül további jellegzetes, a hely egyediségét tükröző kistájak fordulnak elő. Kistáj léptékben a tájalkotók részletes feltárása történik, amelynél a hangsúly a helyi tájhasználat és tájmin-tázat jellemzőire, az egyedi építményekre, a hely szellemét adó fő vonásokra helyeződik.

Angliában az 1990-es évek végén, több éves munkával készült el az ország teljes területét lefedő tájkarakter-elemzés, amelynek eredményét hatkötetes tájmonográfia sorozatban publikálta a koordináló

szervezet, a Vidék Ügynökség. A kiadványok mellett elkészült útmutató részletesen bemutatja az alkalmazott módszert. A tájkarakter leírásokat számos esetben felhasználták Angliában és Skóciában, és az alkalmazásokat a jövőben még folyamatosan bővítik. A felsorolt példák közül látható, hogy a tájkarakter ismerete valóban alkalmas a hídszerep betöltésére a fejlesztés központú regionális megközelítés, valamint a megőrzés központú környezet- és természetvédelmi célok között.

Tervezési alkalmazások:

- a fejlesztési politikák és a tervezés informálása (regionális tervek, szerkezeti tervek) nemzeti, regionális és helyi szinten;
- a fejlesztési lehetőségek feltárását célzó tanulmányok alátámasztása, új fejlesztések számára megfelelő területek kiválasztása, különös tekintettel a városokra és a városperemekre, valamint a periférikus vidéki térségekre;
- a rendezési tervezés támogatása a különböző beruházások, építkezések, bányászat, szélenergia-beruházások számára megfelelő hely, tér, lépték és forma megválasztásában és a táj egyedi karaktervonásait figyelembe vevő szabályozás megfogalmazásában;
- hozzájárulás az ún. „tájkapacitás” tanulmányokhoz, például beépíthető területek, ásványkincsek, megújuló energiák rendelkezésre állása és különböző földhasználatok számára alkalmas területek felderítése vonatkozásában;
- alapadatok szolgáltatása a környezeti hatásvizsgálatok számára mind a tervek, mind a politikák szintjén, mind az egyéni fejlesztési javaslatok esetében.

A Guardiania, Portugália és Spanyolország határfolyója menti táj Alcoutim várából

Tájmegőrzés, -kezelés és -rehabilitáció:

- a tájkezelési, tájgazdálkodási stratégiák megalapozása, információ az agrár-környezetvédelmi célrendszer kialakításához;
- információ-szolgáltatás speciális jogi esetekben területkezelési feladatokhoz, például védetté nyilvánítások, területek különleges kezelésének igazolása, területhatárok térképezése, jóváhagyása, politikai döntések, a kezelési tervek és minden kezelési tevékenység számára;
- a területhasználat-változások pozitív és fenntartható irányba terelése, például erdőterület növelési programok és degradált, roncsolt felszínnek új hasznosításának meghatározása;
- környezet- és természetvédelmi kezdeményezések, stratégiák támogatása, úgy mint a Helyi Agenda 21, biodiverzitás akciótervek, környezet-állapot jelentések.

Angol mintára és módszer szerint készül Dánia és Szlovénia tájkarakter térképe és leírása. Franciaországban régióként készítik a tájatlaszt, amely hatalmas ismeretanyagot tartalmazó tájmonográfia sorozat, CD-n és nyomtatott formában is kiadták. Portugáliában 2004-ben készült el az ország nagytájaira vonatkozó tájkarakter-elemzés. Spanyolország több ezer oldalas tájatlasa szintén 2004-ben jelent meg. Németországban több példát találunk a tájak számbavételére; jelenleg országosan egységes módszerrel készül egy hierarchikus felépítésű tájmonográfia. (KONKOLYNÉ GYURÓ 2002., WASCHER 2005.)

VÉLEMÉNYCSOKOR

Annak ellenére, hogy Magyarországon nincs a teljes területet lefedő tényleges tájkarakter-leírás, léteznek tanulmányok, vélemények, állásfoglalások, kezdeményezések, amelyek optimizmusra adhatnak okot. A teljes irodalom áttekintése helyett szeretnénk egy közelmúltban elkészült tanulmányra utalni, amely az ELCAI projekt keretében készült. A kutatás lehetőséget adott a különböző ágazatok döntéshozói és stratégiai tervezői tájkarakter-elemzésről alkotott véleményének megismerésére. A következőkben néhány értékes és lényeges gondolatot idézünk a 2003-ban készített interjúkból.

„A területrendezési terveket a társadalommal is el kell fogadtatni. A gyakorlat az alkotmányra hi-

vatkozva a magántulajdont fetisizálja, a területrendezés pedig hosszútávú közérdeket véd. A területrendezőnek társadalomtudósnak is kellene lennie. Fontosak a minták, amelyek példát mutatnak az embereknek. Társadalmi vita kellene, konszenzus. A tájhoz való kötődésnek az identitástudat erősítésében, a közvéleménnyel való együttgondolkodásban, közmegegyezésben lehet fontos szerepe. Demonstráló hatása is van. Tulajdonképpen közös európai értékmentésről van szó.” (SZALÓ Péter elnök, Miniszterelnöki Hivatal, Területrendezési és Területfejlesztési Főosztály.)

„A tervezői munkát nagymértékben támogatná egy egységes szempontok alapján kialakított tájkarakter lehatárolás és leírás. Egy ilyen, országosan elfogadott rendszer sokat segítene az egyeztetéseknél, az ágazatok közötti koordinációban, mivel alátámasztaná a tervezői véleményeket.” (GÖNCZ Annamária, VÁTI területrendezési irodavezető és területrendezési tervezők.)

„Jelenleg marginális a tájkarakter szerepe az agráriumban, nagyon elnagyoltak a tájra való utalások, nincs igazán táji adottságokhoz kötve a stratégia-alkotás. Közép vagy hosszú távon olyan ágazati stratégiákra lesz szükség, amelyek a táji adottságok szerint differenciáltak. Vissza kellene állítani a „tájgazdálkodást”, a tervezést erre az alapra kellene helyezni.” (TAR Ferenc, az FVM Agrár-környezetgazdálkodási főosztályának vezetője.)

„A táj manapság mostohán kezelt, kerülik, helyette sokszor más fogalom, pl. a természeti környezet, illetve települési környezet használatos. Azért kellene definiálni, vagyis használni, mert kikerülhetetlen, hiszen a fejlesztési politikákban figyelembe kell venni az embert, és az európai kultúrákban embernek a tájhoz van kötődése. A vidéki térségekben feladatunk a jövedelemszerzés bővítése, az egyedi, tájspecifikus minőségi fejlesztés. Optimális területhasználat-tervezésre és a térségi sajátosságokat érvényesíteni képes támogatási politikára volna szükség. Ennek megfelelő tervezési szempontok kellenének. A támogatásnak olyannak kellene lennie, hogy hosszú távon a fenntarthatóságot, a természeti erőforrások fenntartható használatát is szolgálja. Ez segíti a tájkarakter megőrzését is. A tájkarakter meghatározása a kultúra megmentésében is segítséget nyújthat. Az egységes tájkarakter-azonosítás egyfajta platform lehet. A táj érték, vissza kellene hozni a bürokratikus rendszerekbe.”

Berethalom, Erdély

(JÁVOR Károly, VÁTI Országos Vidékfejlesztési Iroda vezetője.) (KONKOLYNÉ GYURÓ É. - UINTO-CORREIA T. 2004.)

A környezetpolitikai dokumentumok sorában kétség kívül legfontosabb az Európai Tájegyezmény, amelyet az Európa Tanács koordinál, amelyet 2000-ben Firenzében nyitottak meg aláírásra, és tíz ország ratifikációját követően, 2004-ben lépett hatályba. Hazánk 2005-ben csatlakozott az egyezményhez.

A táj fogalmát az egyezmény a következőképpen határozza meg: „A táj az ember által érzékelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakul ki.” Az egyezmény megalakításában szerepet játszott az az igény, hogy a közös európai táji örökség védelmében konkrét intézkedések és együttműködés szülessen. Létrehozását a társadalmi szükségletek, a gazdasági tevékenység és a környezet közötti harmonikus, kiegyensúlyozott kapcsolat, a fenntartható fejlődés elérésére való törekvés és az a felismerés is készítette, hogy a tájnak igen lényeges szerepe van kulturális, ökológiai, környezeti és társadalmi téren, valamint gazdasági tevékenységek forrásként is. A táj védelme, kezelése és tervezése a munkahelyteremtés eszköze is. A táj a helyi kultúrák, a humán és természeti örökség alapvető hordozója, nagyban hozzájárul az európai identitás meg-

erősítéséhez, az emberiség jólétéhez. (FISKUS O. - KONKOLYNÉ GYURÓ É. 2004.)

A tájegyezményt aláíró országok sokrétű feladata között szerepel a tájak számbavétele és értékelése, amely a tájak jellemzőinek leírására, változásukat előidéző hatások feltárására és a változások számon tartására, valamint a tájak értékelésére irányul. A tájegyezmény hazai aláírása nyomán megkezdődött a rendelkezésre álló tájleírások, alapadatok és információ-források összegyűjtése, amely az ország teljes területét lefedő tájkarakter-elemzés alapjául szolgálhat.

A TÁJKUTATÁS HATÁSA

Megállapíthatjuk, hogy a holisztikus táj kutatásnak sokrétű pozitív hatása lehet a stratégia-alkotásra, a tervezésre és a területkezelésre. A tájkarakter-elemzés feltárja a táj teljességét és egyediségét,

- ◆ megteremti a természeti folyamatok és az emberi tevékenység egységben látásának és az egyediség feltárásának lehetőségét;
- ◆ alkalmazásával kiküszöbölhető, hogy a hatásmechanizmusok figyelembe vétele nélkül csak szegmenseket lássunk az adott térségben;
- ◆ a tájkarakter-leírás és -értékelés az egyediséget, a sajátosságokat mutatja fel, így segít megőrizni vagy rehabilitálni a táj identitását, potenciálját,

- amely az emberi környezetminőség letéteményese és a fenntarthatóság fontos tényezője;
- ◆ az egyedi karaktervonások megőrzését, valamint a fejlesztési és a környezetvédelmi érdekkonfliktusok feloldását segítő információ szolgáltató szerepe lehet a környezet-, területi politikában, a terület- és vidékfejlesztésben, a környezeti programtervezésben és a rendezési tervezésben;
 - ◆ a térségi szereplők, a helyi érintettek bevonásával készülő tájkarakter-elemzésnek szemléletformáló ereje van, elősegíti a helyi identitás és felelősség megerősítését és megalapozza a részvétel alapú tervezés érdemi lehetőségét.

Dr. habil. Konkolyiné Gyuró Éva
egyetemi docens,
Nyugat-Magyarországi Egyetem
Környezettudományi Intézet, Sopron

IRODALOM

- Countryside Agency 1999.* Countryside Character. 1-6. The character of England's natural and man-made landscape. Cheltenham.
- Fiskus, O. - Konkolyiné Gyuró Éva 2004.* Gondolatok az Európai Táj Egyezmény jelenlegi helyzetéről és a további feladatokról. Tájépítészeti c. folyóiratba leadott kézirat.
- Konkolyiné Gyuró É. 2001.* A Táj öröksége. Az Európa Tanács Táj Egyezménye és Díja. Falu Város Régió. 8.évf. 3. sz. pp. 23-27.
- Konkolyiné Gyuró É. 2002.* Tájípusok fő karaktervonásainak meghatározása, tájjelleg-indikátorok azonosítása, tekintettel a természeti, a humán tényezőkre, kölcsönhatásaikra és történeti változásukra. Tanulmány. Megbízó KÖM-KGI.
- Konkolyiné Gyuró É. 2003.* Környezettervezés. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Konkolyiné Gyuró É. - Uintro-Correia T. 2004.* Országok tájai. Hogyan és mivégre értékeljük vagy térképezzük a tájakat. Portugália és Magyarország példája. ÖKO. 2004. 1-2. SZ. PP.3-22.
- Marosi S. - Romogyi S. 1990.* Magyarország kistájainak katasztere I-II. MTA FKI Budapest
- Pécsi M. főszerk. 1989.* Magyarország Nemzeti Atlasza. MTA-FKI Budapest
- Turner T. 1998.* Landscape planning and environmental impact design. The Natural and built environment series. UCL Press
- Swanwick, C. et al 2002.* Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland. Countryside Agency & Scottish Natural Heritage
- Washer D. M. (ed.), 2005.* European Landscape Character Areas - Typologies. Cartography and Indicators for the Assessment of the sustainable landscapes. Final Report as deliverable from the EU's Accompanying Measures project European Landscape Character Assessment Initiative (ELCAI) funded under the 5th Framework Programme on Energy, Environment and Sustainable Development (4.2.2), x + 150 pp. Published by Landscape Europe in collaboration with ELCAI project partners. Alterra Wageningen.
- Zoltai D. 1997.* Az esztétika rövid története. Helikon. Budapest

Internet-hivatkozások

- Countryside Agency www.countryside.gov.uk
- ECNC www.ecnc.nl
- European Landscape Character Assessment Initiative www.elcai.org
- International Association for Landscape Ecology. www.landscape-ecology.org
- Justus-Liebig-University Giessen. www.sfb299.de/conference
- Landscape Conference Bordeaux: [tp://www.landscape.lyon.cemagref.fr/colloquepaysage@bordeaux.cemagref.fr](http://www.landscape.lyon.cemagref.fr/colloquepaysage@bordeaux.cemagref.fr)
- Landscape Tomorrow www.landscape.tomorrow.net

A határtalan(?) kultúrtáj

Az ember és a természet közös alkotásai

A kulturális örökség fogalmának elterjedése csupán néhány évtizedes múltra tekinthet vissza. A kultúrtáj mint ma már széles körben használt örökségvédelmi kategória szintén ez idő alatt érte el napjainkban tapasztalható ismertségét és bizonyos értelemben elismertségét. (A fogalom magyar megnevezése a 2001. évi LXIV. törvény szóhasználata szerint „történeti táj”, itt szándékosan használom ezt a korábban elterjedt formát.) Abban is hasonlóságot vélek felfedezni, hogy a két fogalom által megjelölt valóságtartalom még nem szilárdult meg teljesen, azaz akár még szakmai körökben is komoly eltéréseket lehet felfedezni közöttük. Ha a továbbiakban már valóban összpontosítunk a kultúrtáj mint örökségvédelmi kategória témakörére, arra a gondolatra juthatunk, hogy a növekvő érdeklődés valószínűleg éppen erre a kialakulatlanságra vezethető vissza. A következőkben három olyan gondolattal foglalkozom, amely a hazai örökségvédelem számára is egyértelmű kihívás, és amelyre inkább előbb, mint később megfelelő választ kell találnunk.

VILÁGÖRÖKSÉGI KATEGÓRIA

Szakmai körökben közismert a röviden és találóan csak világörökségnek nevezett 1972-es UNESCO egyezmény jelentősége és szerepe a kulturális és a természeti örökség együttes értékelésében és kezelésében. Mégsem érdektelen röviden utalni arra a folyamatra, amely éppen ebben a vonatkozásban bontakozott ki az egyezmény végrehajtásakor. Az eredeti elgondolást megfogalmazók indítékainak és szándékainak átgondoltságát nem vonom kétségbe, mégis megkockáztatom, hogy annak idején maguk sem látták előre a kultúrtáj mint sajátos örökségi kategória önállóodását, tartalmi kibontakozását. Ez a megállapítás arra alapozható, hogy az első húsz évben a világöröksé-

gi listán szereplő kulturális és természeti örökségi tételek (helyszínek) mellé vegyes, azaz kulturális, illetve természeti örökségi értékeinél fogva egyaránt és egyszerre „kiemelkedő és egyetemes értékű” tételek kerültek fel. Tehát korántsem a kölcsönhatás, hanem a kettős megfelelés kritériumát érvényesítette a felvételtől döntő Világörökség Bizottság.

Lényegében csupán az 1992-ben kezdődött, majd 1994-ben megvitatott Global Strategy (GS) dokumentum elfogadásával (18. ülészak, Phuket, Thaiföld) gyorsult fel az azóta már-már divatossá vált kultúrtáj mint sajátos örökségi műfaj karrierje. Az általánosan elterjedt vélemény az, hogy az első világörökségi kultúrtáj az 1995-ben felvett „Fülöp-szigeteki Kordillerák rizsteraszai”, amelyet a már kidolgozott szempontok szerint bíráltak el. (A magyarországi Hollókő felvételi javaslatokor megfogalmazott, az ember és a táj együttesét, kölcsönhatását hangsúlyozó érvek 1987-ben még egyáltalán nem kerültek előtérbe; az úgynevezett „jelentőség megállapítás”, azaz a felvételt indokoló legfőbb értékek rövid összefoglalása ezt így még nem tartalmazza.)

A kultúrtáj elfogadottságának látványos növekedésében különösebb magyarázatot nem igényel a reá vonatkozó szakmai-tudományos megalapozottságú, a kategória sajátosságait összegező, ezért minden korábbinál világosabb irányt mutató dokumentum. A kulturális és természeti tételek, az Európában és a többi (UNESCO) régióban található helyszínek számszerű összehasonlításában az európai régió belül a keresztény vallási helyszínek úgymond túlréprezentáltságát, továbbá a történeti városok, települések, ezen belül is az európaiak (számbeli) túlsúlyát állapították meg. Ezek mindmind ahhoz a következtetéshez vezettek, hogy valamit tenni kell a kiegyensúlyozottabb, ezért hitelesebb, a világörökség egészén belül az egyes kulturális és természeti régiókat jobban reprezentáló lista kialakításáért.

Ebben az erőterben látszott hirtelen igen ígéretes és kézenfekvő megoldásnak a kultúrtáj koncepció bevezetése, felerősítése. Nem alaptalanul, hiszen a nem európai kulturális régiók számára, amelyek az épített, nagyművészeti örökség területén valószínűsíthetően talán mindig hátrányban lennének, a kultúrtáj - történeti táj műfajában nyilvánvaló gazdagságukkal akár behozatják a hátrányukat.

Az 1994 óta eltelt évtized tapasztalatai a várakozásokat csak részben igazolták. A kultúrtáj kategóriában előterjesztett jelölések száma ugyan látványosan szaporodott, elsősorban az európai részes államok aktivitása miatt. (Szemléletes példája ennek Drezda: a település nem történeti városként, hanem mint „a drezdai Elba-völgy” kultúrtáj került 2004-ben a Világörökség listára. 2006-ban a veszélyeztetett listára viszont rákerült egy, a világörökségi kultúrtájon átvezetendő autópálya, az Elba feletti híddal.) Így tehát a kiegyensúlyozó hatás ugyan nem érvényesült teljesen, a kultúrtájjal kapcsolatos tartalmi és egyéb (fenntartási, kezelési) fejlődés viszont kiemelkedő jelentőségűnek mondható.

A kultúrtájak megjelenése és megerősödése a világörökségi listán rámutat arra, hogy az egyezmény milyen úttörő szerepet vállalhat egyes örökségi műfajokkal kapcsolatos megközelítés kibontásában. Valóban a „kibontás” a leghelyesebb megjelenése ennek a folyamatnak, hiszen mindennek a gyökere már benne volt, van az egyezmény szövegében:

„1. cikk. Jelen Egyezmény szempontjából „természeti”, „kulturális örökség”-nek tekintendők a következők:

...

- helyszínek emberi alkotások, vagy ember és természet együttes alkotásai, (kiemelés tőlem F.T.) valamint régészeti lelőhelyeket is magukba foglaló olyan területek, amelyek történelmi, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek....”

A világörökségi együttműködés katalizátor hatása, kiemelkedő szerepe a kultúrtáj műfajának elismerésében tehát vitathatatlanul megvolt és továbbra is fennáll. Igazából ez a logikus lépés már számos szakmai és szakpolitikai műhelyben érlelődött. Lássunk egy másik, szintén meghatározó jelentőségű kezdeményezést!

Az építészeti örökség európai éve, 1975. óta az Európa Tanács különös gonddal foglalkozott az építészeti és városépítészeti értékek védelmével. Ugyanakkor eleinte jóval kevesebb törődés jutott a védett helyszínekre, területekre, kultúrtájakra, jönlhet az 1985-ben elfogadott Granadai Egyezmény „az építészeti örökség védelméről” ezeket igen fontos tényezőként határozta meg. Ez a felismerés vezetett oda, hogy a Kulturális örökség bizottság felállított egy, a kultúrtájakkal foglalkozó szakértői munkabizottságot annak érdekében, hogy dolgozzon ki ajánlást a tagállamok számára; továbbá, hogy szervezzen konferencia-sorozatot a kultúrtájak helyreállítása, rehabilitációja tárgyában.

A szakértői bizottság 1991-ben kezdte meg munkáját, amelyben Magyarország képviselőjében kezdettől fogva részt vehettem. Számos, különböző országok kultúrtáj-gyanús helyszínein megszervezett munkaülésen haladt előre a szövegtervezet kidolgozása. Az elfogadott egyezmény szerint a kultúrtáj (a 'cultural landscape area', a 'paysages culturels et patrimoniaux' fogalmakat használtuk) konzerválása, vagyis megőrzése, kezelése, bemutatása nem választható el a táj egészének globális szemléletétől és kezelésétől. A tájjal kapcsolatban három kulturális dimenziót emeltünk ki:

- ahogyan az adott területet az egyén vagy egy embercsoport szemléli;
- az egyén és környezete múltbéli és jelenlegi kapcsolatának dokumentuma;
- a táj ismerete összefügg a kultúrák létrejöttével, a helyi irányultságokkal, gyakorlattal, hiedelmekkel, hagyományokkal.

Javasoltuk néhány időszerű feladat kijelölését is:

- A kultúrtájak kezelése témájában európai szintű kutatást, áttekintést kell végezni, hogy meg lehessen határozni a védelem, a helyreállítás, a kezelés, a bemutatás, a rehabilitáció legmegfelelőbb módszereit. Ezt a programot más európai, Európa tanácsi programokkal összehangoltan kell végezni. Különös figyelmet kell fordítani a „történelmi emlékhelyek” témakörére.
- A kultúrtájak kezelésével foglalkozó szakemberek képzése és továbbképzése elősegíti a „jó példák” megismerését.
- A döntéshozók felkészítése érdekében szükséges egy nagyobb lélegzetű konferencia megszervezése.

- Az ajánlás szövege ismeretében kidolgozható volna európai konvenció a tájakkal kapcsolatban, ezt azonban csak a szélesebb táji-természeti összefüggésekkel együtt lehet elkészíteni, a természeti és az épített környezettel foglalkozó munkabizottságok együttes munkájával.

A javaslat továbbá tartalmazta volna még a Granadai egyezmény 1. cikkelyének kibővítését is egy új bekezdéssel, a kultúrtájra vonatkozóan kidolgozott fogalom-meghatározással.

Ugyanebbe az előkészítési folyamatba illeszkedett az 1993 nyarán Keszthelyen a kultúrtáj és a műemlékvédelem összefüggéseivel foglalkozó, valószínűleg sokunk számára igen emlékezetes konferencia, amelyben egyébként a szóban forgó Európa tanácsi munkacsoport tagjai igen jelentős szerepet vállaltak.

Az Európai Tájegyzmény (Firenze, 2000) néhány eleme a korábbi változattól eltérően „elemelte” azt a szorosabban vett örökségi irányultságától. Ennek bizonyítására álljon itt:

„2. cikk - Az Egyezmény hatálya

A 15. cikk rendelkezéseinek megfelelően ez az egyezmény a felek teljes területére vonatkozik, és érvényes mind a természeti, vidéki, városi és város környéki térségekre. Ide értendők a szárazföld, az édesvizek és a tengeri területek is. Magába foglalja mind a kiemelkedő, mind az átlagos vagy leromlott állapotú tájakat is.

3. cikk - Az Egyezmény célja, hogy elősegítse a táj védelmét, kezelését és tervezését, valamint, hogy hozzájáruljon a tájak vonatkozásában megvalósuló európai együttműködéshez.”

A bevezető szövegrész világossá teszi: ... „Felismerve, hogy a táj egyformán fontos része az emberek életminőségének mindenhol: városon és falun, leromlott és kiváló állapotú területeken, a különlegesen szépnek tartott és ilyen adottság nélküli helyeken:...” azaz mindezekre is vonatkoznak az egyezmény előírásai. Másképpen kifejezve ez nem kevesebbet jelent, minthogy az egyezményhez csatlakozott európai országok területének minden egyes négyzetmétere – legyen az teljesen természeti, vagy éppen teljesen beépített – mindenképpen úgy tekintendő, mint (valamilyen minőségű) táj része, és mint ilyen, az egyezmény hatálya alá tartozik.

Miközben teljesen egyértelmű, hogy az Európai Tájegyzmény ilyen mértékű átfogó megközelítése az európai környezet egészének, és ami ettől

elválaszthatatlan, az európai életminőség emelésének érdekét szolgálja, éppen ez a nagyon tág, mintegy „határtalan” megközelítés bizonyára nem fogja megkönnyíteni az eredményes alkalmazását. Nyilvánvaló, hogy ebben az egész összefüggérendszerben a táj fogalma nem azonos többé a kultúrtáj fogalmával, legalábbis nem a kifejtett világörökségi értelemben.

Ezek után már magától értetődő az a következtetés, hogy – legalábbis gyakorlati megfontolásból – komoly jelentősége van a táj és a kultúrtáj tartalmi elkülönítésének, összefüggéseiket nem tagadó, mégis világos és egyértelmű szétválasztásának. Az általános „táj” témakörben sem kell természetesen lemondani az értékeket megőrző (esetleg visszaállító) szabályokról és módszerekről, de mindaz nyilván nem várható el, ami a kultúrtáj, hát még a (védetté nyilvánított) történeti táj esetében kötelezően megkövetelt gyakorlat. Ilyen különbségként említhető például a kezelési terv, kezelő szervezet témaköre, amely az örökségvédelmi kategóriában kötelező (vagy annak kellene lennie), a tájak fejlesztése és védelme kategóriában viszont elégnék kellene lennie az általános szabályozásoknak, illetve azok betartásának.

Bizonyára meglepő lehet, hogy egy több évtizedes műemlékvédelmi, örökségvédelmi elkötelezettséggel és tapasztalattal rendelkező szerző a fenti megállapítást teszi, hiszen inkább az volna elvárható ilyenkor, hogy „védjünk inkább többet, lehetőleg mindent” – akkor biztosan nem veszítünk el értéket. Ez azonban nem csak a fejlesztéseket szorgalmazók, megvalósítók, hanem az örökségvédelem számára is elfogadhatatlan volna. Az értékvédelmi szemléletet ugyanis általánossá lehet és kell tenni, ez azonban nem jelentheti a valóban és mindenáron megőrzendő érték kategória viszonylagossá tételét. Nagy tévedés azt hirdetni, hogy mindent úgy kellene kezelni, mint a védett értékeket, az pedig még nagyobb, ha az értékvédelmi szemlélet általánossá válásában bízva lemondanánk a kiemelt értékek kiemelt védelméről. A tájak, kultúrtájak esetében ennek a műemlékvédelemben egyébként egyáltalán nem ismeretlen megközelítésnek a karakteres érvényre juttatása már parancsoló szükségszerűségként jelentkezik – nem is lehet másként, éppen a kiterjedésük, átfogó léptékük miatt. Hogy ez mennyire így lehet, annak bemutatására álljon itt a következő, befejező rész.

TRÓJAI FALÓ

Akár a tájakra, kultúrtájakra általánosságban is leselkedő veszély, de legalábbis lehetséges értékcsökkentő tényező lehet az adott helyhez nem illő, nem illeszkedő, annak jellegzetességeit és ezért akár jelentőségét is felülíró, leromboló fejlesztések erőltetése. Talán nem véletlen, hogy ilyen törekvések elsősorban a történeti településeket, azok integritását fenyegetik. A világörökségi listán szereplő történeti városi helyszínek számára ilyen az újabb divathullámként megjelenő magasház-építési projektek esete. Bécs (Wien-Mitte projekt, négy tervezett toronyházzal); Köln (a Rajna túlsó oldalán, de a katedrális megjelenését befolyásoló módon elhelyezni szándékozott toronyházak) egyelőre ugyan – a Világörökség Bizottság jelentős nyomására (miután a helyszíneket a veszélyeztetett világörökség listára tette) – visszalépett a tervek megvalósításától. A „trend” azonban folytatódni látszik. Itthon éppen Budapest világörökségi területét, illetve annak tágabban értelmezett látványát negatívan befolyásoló, építészeti-urbanisztikai vita köntösébe bújtatott magasház-építési lobbizás kezd kibontakozni. Az utóbbi hetekben pedig Ausztriában, Parndorfban a Fertő-Neusiedlersee közös osztrák-magyar világörökségi helyszínre tekintő, mintegy hetven szobás (természetesen valamennyi a tóra néz) toronyszálló építésének szándéka látott napvilágot.

Ebben a környezetben értékeljük tehát a 2005 májusában az UNESCO Világörökségi Központ és Bécs városa kezdeményezésében rendezett szakmai konferenciát. Ez megfogalmazta a kortárs építészeti alkotásoknak (különösen a magasházaknak) a történeti környezetbe való beillesztésére irányító Bécsi Memorandumot.

Hogy jön mindez a „határtalan kultúrtáj” témájához? Valójában a memorandumnak az Európai Tájégezmény szelleméhez hasonló szóhasználatából és megfogalmazásából egyenesen következik ez a kapcsolódás. Ebben a dokumentumban jelenik meg ugyanis, mégpedig nagyon explicit módon, az angol verzióban „the historic urban landscape” (HUL) fogalom. Bár ez valóban értelmezhető volna úgy is, mint ahogyan azt a dokumentum magyar fordítója (dr. Román András műemlékes-építész, urbanista) tette, azaz: „az épített történeti környezet”. Az azóta egymást követő további szak-

mai megközelítések bizony egyre inkább „a városi történeti táj” értelemben idézik és próbálják továbbvinni. Bizonyos értelmezési környezetben különös súlyt adhat ennek az ICOMOS 15. közgyűléséhez kapcsolódó tudományos tanácskozáson megfogalmazott Xian-i nyilatkozat, amely a műemlékek „beágyazódásáról” (setting), azaz immanens környezetkapcsolatáról szól, és mint ilyen, megint csak erőteljesen „áthallásos” a kultúrtáj fogalommal.

A városi történeti táj mint kultúrtáj értelmezése, a már említett drezdai esethez hasonlóan, még élesebben vetődik fel újabb, előkészületben lévő világörökségi jelölések kapcsán. A kultúrtáj fogalom tartalmát tehát, még mielőtt teljes formájában egyértelművé vált volna, lehet, hogy olyan értelmezési elhajlások torzítják, amelyek semmi másra nem alkalmasak, mint éppen ennek a nagyon fontos, lényegében minden esetben legalább három dimenziós (természeti - kulturális - szellemi kulturális) örökségi műfajnak valamiféle érdekek mentén történő felhasználására. Fennáll annak a veszélye, hogy – élve a kultúrtáj mostanában jól csengő nevével – valóban trójai falova lehet olyan, csak látszólag az örökségi értékeket szolgáló törekvéseknek, amelyek nemzeti presztízs-törekvéseket, és/vagy turisztikai propaganda-érdekeket szolgálnak. Ettől fogva már csak rugalmas értelmezés kérdése, hogy ennek az alkalmazásnak az értelmében tényleg „határtalan” lesz-e a kultúrtáj.

Természetesen legkevésbé a kultúrtáj örökségi értékének fokozódó elismerése, presztízse lenne az okozója annak, ha a felvázolt - inkább negatív - tendencia folytatódna, kiteljesedne. A kultúrtáj az ember és a táj (harmonikus) kölcsönhatásának eredményeként létrejött, valóságos örökségi érték. A túlságosan kiterjesztő értelmezés helyett az ezekre a valamilyen szinten védett helyszínekre vonatkoztatott, integrált szemléletű, értékőrző-fejlesztő megtartására való összpontosítás lehet az egyetlen hatékony eszköz a tévutak és értékpusztító mellékvágyak elkerülésére.

Fejérdy Tamás
elnökhelyettes

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest

A tájképről – másképp

Javaslatok az integrált tájpolitika megvalósításához

A tájképtértékelés tájtervezésben betöltött szerepe és szükségessége nem értelmezhető a táj – mint fogalom, és mint a tervezés „tárgya” – jelentésének behatóbb ismerete nélkül. Írásomban éppen ezért nem törekszem a tájkép értékelésére tett számtalan kísérlet, módszer és metodika rendszeres bemutatására. Sokkal inkább célom, hogy felhívjam a figyelmet a táj egy viszonylag új, a magyarországi oktatásban és gyakorlatban máig meghatározó szakmai értelmezéstől eltérő, emberközpontú megközelítésére, amely az elmúlt években az Európai Tájegyezmény kapcsán került a nemzetközi tájpolitika előterébe. E megközelítés tükrében nyer értelmet maga a tájkép-értékelés mint az emberek tájjal szembeni vizuális igényeit felmérő, a tájtervezést megalapozó eszköz.

Az Európai Tájegyezmény aláírásával Magyarországon is hivatalosan elfogadott emberközpontú tájszemlélet új kihívás a hazai szakmapolitika számára. A cikk javaslatokkal zárul arra nézve, hogyan lehetne a jelenlegi szektorális (jogszabályilag a területi és a települési tervezés, valamint a természetvédelem alá rendelt) tájtervezést az új kihívásnak megfelelően átalakítani egy integrált (a táj alakításában részt vevő valamennyi ágazatot és szempontot összehangoló) tájpolitikává. Javasolataimat abban a reményben fogalmaztam meg, hogy kiszélesítik, illetve elindítják a mindeddig vagy szűk körben, vagy egyáltalán nem folytatott szakmai diskusziót a táj, a tájkép és a tájtervezés jelenéről és jövőjéről Magyarországon.

GONDOLATI KÉPZŐDMÉNY

A táj több mint a környezeti elemek és rendszerek összessége. A táj nem írható le az által, ha elemezzük egy területen a hegyek, a vizek, a talaj, az éghajlat, a növényzet adottságait. A táj ugyanis a környezetét szemlélő ember által egységes egészként

érezkelt és értelmezett látvány – nem más tehát, mint a szemlélő által definiált gondolati képződmény. *Simmel* után szabadon: A szemlélő saját maga hozza létre a tájat, a szemlélt környezeti részlet kiválasztásával és megkomponálásával. Gondolatban ugyanazt cselekszi, mint amit a tájképfestő tesz a vásznon. (*Simmel* 1903)

A táj azonban nem csak kép, hanem – mint gondolati képződmény – kulturális és társadalmi eszmék hordozója és kifejezője. Ebből következően a táj jelentése és jelentősége soha nem állandó, hanem a történelem folyamán mindig változott és változik. A táj mint gondolati képződmény kialakulása és jelentésváltozása dióhéjban a következőképpen írható le. A technika és a tudomány fejlődése, az emberiség függetlenedése a természet alapvető kötöttségeitől, a városok kialakulása és az (először a reneszánsz Itália polgársága körében megjelenő) egyéni öntudat tették lehetővé a táj „megpillantását” a természetben (vö. *Ritter* 1963, *Piepmeyer* 1980, *Sieferle* 1986, *Groh* és *Groh* 1991). A táj ebben az időszakban a haladás terméke és jelképe, a szabadság és az alkotó egyéniség kifejezője volt.

A technika és a tudomány továbbfejlődése és szekularizációja, a feudalizmus felbomlása, a felvilágosodás és az iparosodás (legelőször Angliában) rohamosan megváltoztatták a társadalmi viszonyokat, a valós környezetet és természetesen a táj értelmezését is. Az iparosodás előtti táj a konzervatív gondolkodás jelképévé és ideáljává vált (ld. például a tájképi kert kialakulása, ellentétben *Adrian von Buttlar* leírásával, *Vesting* 1997). A romantika korában az ember és a természet közötti harmonikus kapcsolat, az emberi tevékenység természeti adottságokhoz való igazodása és az így létrejött jellegzetesen egyedi táj jelentették a tökéletesedés felé vezető utat (ld. *Herder* történelemfilozófiája, pl. *Eisel* 1982, *Trepl* 1997, *Kirchhoff* 2005). Az iparosodással együtt a pre-indusztriális területhasználatok átalakítása azonban tovább fokozódott.

A 20. században maga a „tudomány” lépett fel a természet és a környezet, kiváltképp pedig a szép tájként érzékelt környezet pusztítása ellen. Erről tanúskodnak az európai országok elsőként védetté nyilvánított területei (pl. Lüneburger Heide, 1910; Debreceni Nagyerdő, 1939). A kialakuló természetvédelem belső ellentmondása a mai napig éppen abban rejlik, hogy a racionális tudományt, a felvilágosult haladás eszközét igyekeznek bevetni egy alapvetően konzervatív, a korlátlan haladást és uniformizálódást fékező cél, például a fenntartható fejlődés, illetve a tájvédelem érdekében. A Természetvédelmi törvény célkitűzése és tájdefiníciója közötti szemléletbeli különbség jól mutatja ezt a diszkrepanciát:

„1.§ E törvény célja:

a) a természeti értékek és területek, tájak, valamint azok természeti rendszereinek, biológiai sokféleségének általános védelme, megismerésének és fenntartható használatának elősegítése, továbbá a társadalom egészséges, esztétikus természet iránti igényének kielégítése; (...)

6. § (1) A táj a földfelszín térben lehatárolható, jellegzetes felépítésű és sajátosságú része, a rá jellemző természeti értékekkel és természeti rendszerekkel, valamint az emberi kultúra jellegzeteségeivel együtt, ahol kölcsönhatásban találhatók a természeti erők és a mesterséges (ember által létrehozott) környezeti elemek.” (1996. évi LIII. törvény a természet védelméről, kiemelés D. D.)

A táj természetvédelmi törvény szerinti, a természeti és környezeti tényezőkből kiinduló megközelítése éppen azt hagyja figyelmen kívül, ami a törvény célkitűzésében még részben szerepel és az emberek számára talán a legfontosabb a tájban, vagyis a szépségét, az otthonosságát vagy az általa nyújtott identitás- és szabadságérzetet.

Magyarország 2005 szeptemberében írta alá, és a parlament várhatóan idén iktatja törvénybe az Európa Tanács által 2000-ben létrehozott Európai Tájegyezményt (továbbiakban Egyezmény). Az Egyezmény a következőképpen definiálja a tájat:

„'Landscape' means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors.” (Landscape Convention 2000, Article 1 - Definitions. Kiemelés D. D.) (Az Egyezménynek a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium honlapjáról letölthető magyar fordítása nem tükrözi az eredeti szöveg értelmét: „Táj az ember által érzékelt

terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult ki.”)

Ez a meghatározás túlmutat a táj természettudományos módszerekkel vizsgálható tulajdonságain, vagyis a tájfogalom jelentésének környezeti elemekre és rendszerekre történő redukálásán. Az egyezmény definíciója előtérbe helyezi, hogy a táj egy adott terület szubjektív értelmezése (vö. „an area, as perceived by people”), amely értelmezés a szemlélő egyén társadalmi és kulturális háttérétől, anyanyelvétől, ismereteitől, ízlésétől és a terület adottságaitól egyaránt függ (vö. Martinet 1983). Az Európai Tájegyezmény tehát az embert helyezi (méltán) a tájjal foglalkozó diszciplínák középpontjába, s ezzel kiegészíti (és nem megcáfolja!) a máig domináns, egyoldalúan természettudományos tájmegközelítést. Az egyezmény elfogadása és bevezetése hazánkban ilyen értelemben egy szakmai paradigmaváltás kezdete.

Az antropocentrikus tájdefiníció révén feloldhatók a tájtervezés belső ellentmondásai, amelyek abból adódtak, hogy a tervező a táj minden aspektusát természettudományos módszerekkel igyekezett leírni. Annak leszögezése, hogy a táj az emberek felfogása egy természettudományos módszerekkel vizsgálható területről, világossá teszi, hogy maga a táj nem írható le kizárólag természettudományos úton. Az erre tett számos kísérlet „természettudományosított”, sokszor álobjektív tájtervezési eszközöket és módszereket eredményezett (mint például a kizárólag kvantitatív tájképértékelési módszereket), amelyek természetesen nem tudták kiküszöbölni a tájtervezés óhatatlanul normatív (hiszen szubjektív tájértelmezésen alapuló) jellegét, viszont összességében a „tudománytalanságához” vezettek.

Az Európai Tájegyezményben megfogalmazott tájmeghatározás világossá teszi, hogy a táj jelentését és jelentőségét kulturális és társadalmi szempontból, az emberek tájértelmezéséből és értékrendjéből kiindulva kell meghatároznunk. Ez persze nem azt jelenti, hogy a Természetvédelmi törvényben előírt tájvédelem, illetve az Európai Unió természet- és környezetvédelmi direktívái – mint pl. a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló direktíva (Natura 2000), vagy a Víz Keretirányelv – veszíténe jelentőségükből. Ellenkezőleg. Az egyezmény de-

mokratikus és emberközpontú megközelítése régi hiányt pótolva egészíti ki és (várhatóan) teszi hatékonyabbá (társadalmilag elfogadottabbá) a táj természet tudományos megközelítését. Az Európai Tájégyezmény ezáltal hozzájárul a természet- és társadalomtudományokat, valamint a tájalakításban résztvevő ágazatokat összehangoló, más szóval az integrált tájpolitika megteremtéséhez.

VISZONYÍTÁSI FOLYAMAT

A táj objektív és szubjektív, rajtunk kívül és bennünk való vonatkozásainak áttekintése után térjünk rá a tájkép, a táj vizuálisan érzékelt, esztétikai aspektusának tárgyalására. A tájkép egy terület látványa, amely a szemlélő komponáló pillantása és a látottak jelentésekkel való összekapcsolása, vagyis értelmezése által válik tájjá. A hivatalos fogalom meghatározás szerint a tájkép: „A látóhatár kiterjedéséig vizuálisan érzékelhető élő és élettelen tájalkotó elemek formákkal és színekkel jellemzett együttese.” (MSZ-13-195-1990, Általános tájvédelem, Fogalom-meghatározások, 44.)

A tájkép vizsgálata tehát annak a kutatása, hogy egy terület (vagy egy területet már kompozícióként ábrázoló fénykép, illetve festmény) vizuálisan érzékelhető adottságai milyen hatást váltanak ki a szemlélőből, vagyis, hogy a szemlélő milyen jelentéseket társít az adott terület megjelenéséhez. A tájkép vizsgálatával nem jutunk közelebb a tájértelmezés okaihoz, magyarázatához, hiszen ezek az emberek társadalmi és kulturális háttérben gyökereznek, a tájképi preferencia-vizsgálatok pedig nem a szemlélő szocio-kulturális háttérének a feltárását célozzák. Erre még a jelenlegi kvalitatív, interjú alapuló módszerek sem alkalmasak. (Ellenkező irányban, vagyis a tájértelmezés okai ismeretében viszont következtethetünk a várható tájképi preferenciákra.) A tájképi preferencia-vizsgálatokból konkrét kérdésekre kaphatunk választ, mint például arra, hogy a megkérdezettek csoportja a hegyes-dombos vagy a sík tájképet találja vonzóbbnak, vagy, hogy az iparosodás előtti, vidéki, esetleg a modern, városi látványt részesíti előnyben.

A tájkép értékelése – mint minden értékelés – viszonyítási folyamat. Az adott látványt összevetjük egy ideális állapottal, s az összehasonlítás alapján állapítjuk meg, hogy a tájkép „mennyit ér”.

A tájkép értékét kifejezhetjük szöveges leírással, pontszámokkal, grafikusan, vagy akár monetárisan is. Mindegyik módszerre bőséggel akad példa a tájképértékelés gyakorlatában. Nagyon fontos annak a tudatosítása, hogy az ideális állapot, amelyhez az értékelés során az adott látványt viszonyítjuk, mindig egy normatív értékrend kifejezője. Ez természetes következménye annak, hogy a táj mint gondolati képződmény társadalmi és kulturális jelentések, ideálok hordozója, vagyis, hogy az „ideális táj” milyensége elsődlegesen az emberek tájértelmezésétől, és nem a területi adottságoktól függ. A legtöbb tájkép-értékelési módszer hibája abban rejlik, hogy figyelmen kívül hagyja vagy éppen megpróbálja objektívizálni az elkerülhetetlenül szubjektív viszonyítási momentumot. Az ilyen módszerek általában egy statikus tájideált alkalmaznak az értékelés összehasonlítási alapjaként, mint például a jól ismert Kiemstedt módszer (V-Wert Verfahren 1967), ahol minden esetben a szegélyekben gazdag, magas relief-energiájú, sok vízfelülettel rendelkező, változatos tájkép kapja a legmagasabb üdülési alkalmassági értéket. A statikus viszonyítási alap (tájkép-ideál) alkalmazásakor fennáll annak a veszélye, hogy a tájképet nem az érintett emberek és az adott tervezési feladat igényei szerint, hanem egy megrögzött szakmai álláspont vagy egy más tervezési feladatra alkalmas módszer szerint, rosszul értékeljük.

A tájtervezési gyakorlatban legtöbbször az értékelési munkarészt, s így – ha sor kerül rá – a tájkép-értékelést is az adott feladathoz kidolgozott, egyedi módszerrel végezzük. Ennek megvan az az előnye, hogy az értékelési módszer (jó esetben) megfelel a tervezési feladat állította kihívásoknak. Sokszor előfordul azonban, hogy a tájkép-értékelést a tervező kizárólag a saját, óhatatlanul szubjektív megítélése alapján végzi, vagyis az adott tájképet a szakmai szempontok figyelembe vételével ugyan, de mégiscsak az egyéni tájkép-ideáljához viszonyítja, az értékelési módszert, valamint a legtöbbször számszerűsített eredményt viszont objektív eljárás-ként közli. Ez az objektívizálás nemcsak paradox, hanem ellentmond annak az alapvető, az Európai Tájégyezmény tájdefiníciójából is következő elvnek, mely szerint a tájkép értékelését jól csak a tervezés által érintett emberek tájképi preferenciája alapján (s nem elsősorban a tervező tájképi igényei szerint!) végezhetjük el.

SZAKMAI ÉS TÁRSADALMI EGYEZTETÉSSSEL

Az eddigiekből kitűnt, hogy a Magyarországon jelenleg domináló táj(kép)-megközelítés nem az emberek tájértelmezését helyezi a tájpolitika s így a tájtervezés középpontjába. A jelenlegi tájtervezés ezért nem képes figyelembe venni és térben összehangoltan kielégíteni a társadalom sokrétű (gazdasági, kulturális, szociális, egészségügyi, környezet- és természetvédelmi, esztétikai) igényeit a tájjal szemben. Az Európai Tájkonvenció 2005-ös elfogadása és az elkövetkező években várható implementálása Magyarországon lehetőséget ad arra, hogy a mai szektorális tájpolitikát átalakítsuk egy hatékony, a társadalmi igényeket jobban kielégítő, a különböző tudományterületeket és gazdasági ágazatokat átfogó és összehangoló szakmapolitikává. Az átalakítás széles körű szakmai és társadalmi egyeztetést, a vitákban kialakított konszenzust és jó érdekérvényesítést igényel. Javaslatomat a tájpolitika és a tájtervezés fejlesztésére – a teljesség igénye nélkül – abban a reményben közlöm, hogy általuk magam is hozzájárulok az átalakítási folyamat első lépéseéhez.

1. A tájtervezés legfontosabb eszköze a tájrendezési terv. A tájrendezési terv készítésének, tartalmának és hatályának előírásai jelenjenek meg egy jogszabályban összefoglalva.

- A jogszabály lehet önálló tájtörvény francia mintára,
- vagy lehet a területi tervezést is felölelő általános tervezési törvény, amely tartalmazza a tájtervezés szabályait is.

Faragó Lászlónak a Falu-Város-Régióban, 2002-ben megjelent cikkéből idézve: „E megoldás óriási előnye (...) hogy a közsférában folyó tervezést egységesen kezeli, meghatározza a különböző szereplők kompetenciáit (így a kormányét is), a különböző tervezési körök kapcsolódási pontjait, ami által számos párhuzamos munka és súrlódás elkerülhetővé válik.” (Faragó 2002)

- Elfogadható az a megoldás is, hogy a tájtervezés szabályozása a természetvédelmi törvényen belül kapjon helyet, bár ebben az esetben a tervek védelmi, konzerváló jellege várhatóan nagyobb hangsúlyt kapna, mint az emberek tájjal szemben támasztott egyéb elvárásai (például a rekreációs vagy produkciós lehetőségek fejlesztése).

2. A tájtervezési jogszabály adja meg a tájrendezési terv tartalmi alapkövetelményeit.

- A tájrendezési terv előkészítő lépése a tervezésben érintett emberek tájértelmezésének vizsgálata legyen, vagyis annak a megállapítása, hogy az emberek számára milyen jelentésekkel és jelentőséggel bír a tervezési terület. A tájértelmezés vizsgálata két megközelítés együttes alkalmazásával történjen: egyrészt az általános tájértelmezés feltárásával (pl. célzott kultúrtörténeti és társadalmi kutatásokkal és nemzetközi összehasonlításokkal), másrészt a jelenlegi gyakorlatot domináló empirikus metodikák továbbfejlesztésével és széles körű alkalmazásával (például kiterjedt tájpreferencia vizsgálat végzésével, többek között tájképi szimulációk és interjúk segítségével, valamint viselkedési modellek felállításával).

- A tájértékelés (és ezen belül a tájkép-értékelés) elkerülhetetlenül szubjektív, de a demokrácia alapelveinek megfelelő gyakorlásához alapvető feltétel, hogy az értékelés viszonyítási alapja (táj-ideálja) a tervezésben érintett emberek tájpreferenciája szerint kerüljön meghatározásra. Konkrét tájértékelési módszer előírását nem tartom célravezetőnek. Hasznos lehet azonban metodikai segédlet kiadása, amely felhívja a figyelmet az értékelési módszerek buktatóira.

- A tájrendezési terv a tájértékelés eredményére támaszkodva fogalmazza meg a táj fenntartásához, védelméhez és fejlesztéséhez szükséges alapelveket. Az alapelvek törekedjenek az érintett emberek és a társadalom tájjal szemben támasztott változatos igényeinek a lehető leghatékonyabb kielégítésére.

- A tájrendezési terv tematikus térképeken ábrázolja a táj fenntartására, védelmére és fejlesztésére megfogalmazott alapelvek területi vonatkozásait.

3. A tájrendezési jogszabály fektesse le a tájtervek készítésében a társadalmi részvétel és a kommunikáció megvalósításának kereteit.

- A tervezők és az érintettek között legyen rendszeres kommunikáció. A tervezés folyamata legyen nyilvános. Legyen előírás a hatékony és közérthető tájékoztatás a tervezés céljáról, módjáról, menetéről és várható eredményeiről.

- A társadalmi véleménynyilvánításra a tervezési folyamat több pontján legyen lehetőség. Kerüljön sor a vélemények megvitatására és figyelembe vételére.

4. A tájrendezési jogszabály adja meg a tájrendezési tervek hatályát.
- A tájrendezési tervek tartalma legyen kötelező érvényű a területi és a települési tervekre. A tájrendezési terv és a területi, illetve a települési tervek tartalma ne lehessen egymásnak ellentmondó.
 - A tájrendezési terv tartalma érvényesüljön a politikai és az ágazati szakmapolitikai döntésekben, valamint a jogszabályalkotásban.
 - A tájrendezési tervet legritkábban tízévente vizsgálják felül és újítsák meg.
5. A tájtervezési jogszabály fogalmazza meg, hogy mely esetekben kötelező és mikor opcionális a tájrendezési terv készítése.
- Tájrendezési terv készítése legyen kötelező minden tervezési szinten, valamint a nemzeti parkok területére.
 - Tájrendezési terv ezen kívül készülhessen bármely, a társadalom által jelentős tájnak ítélt területre, civil, önkormányzati társulási, önkormányzati vagy állami kezdeményezésre. (Drexler 2004)

Drexler Dóra
tájépítésszámológ, PhD hallgató
Technische Universität München,
Lehrstuhl für Landschaftsökologie

IRODALOM

- AZ 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről.
- MSZ-13-195-1990: Általános tájvédelem, Fogalom-meghatározások, 44.
- Drexler Dóra 2004: Táj és tájértékelés. A táj szimbolikus jelentése és a tájértékelési módszerek összefüggésének vizsgálata Franciaország, Németország és Magyarország összehasonlítása alapján. Diplomamunka a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítész Kara Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszékén. URL: <http://www.tagszem.hu>, <http://epiteszforum.hu> (30.03.2006).
- Eisel, Ulrich 1982: Die schöne Landschaft als kritische Utopie oder als konservatives Relikt. Über die Kristallisation gegnerischer politischer Philosophien im Symbol der Landschaft. - Soziale Welt, Jg. 33 (2), 133-288.
- Faragó László 2002: A területi tervezés újraszabályozásáról. - Falu Város Régió, 2002 (3), 9-11.
- Grogh, Ruth und GROH, Dieter 1991: Weltbild und Naturaneignung. Zur Kulturgeschichte der Natur. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Kiemstedt, Hans 1967: Zur Bewertung der Landschaft für die Erholung. - Beiträge zur Landespflege. Sonderheft 1. Stuttgart.
- Kirchhoff, Thomas 2005: Kultur als individuelles Mensch-Natur-Verhältnis. Herders Theorie kultureller Eigenart und Vielfalt. In: Weingarten, Michael (Hrsg.): Strukturierung von Raum und Landschaft. Konzepte in Ökologie und der Theorie gesellschaftlicher Naturverhältnisse. Westfälisches Dampfboot Verlag, Münster, 63-106.
- Landscape Convention 2000: Council of Europe. URL:- http://www.coe.int/t/e/Cultural_Cooperation/Environment/Landscape/Presentation/9_Text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage (23.09.2006).
- Martinett, Jeanne o. J: Le paysage: signifiant et signifié. In: Lire le paysage, lire les paysages. Act du colloque des 24 et 25 novembre 1983. (Hrsg.): Centre Interdisciplinaire d'etude et de Recherches sur l'Expression Contemporaine. Université de Saint-Etienne, o. O.: 61-67.
- Piepmeyer, Rainer 1980: Das Ende der ästhetischen Kategorie „Landschaft“. - Mitteilungen des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volksforschung des Landschaftsverbandes Westfalen-Lippe. (Westfälische Forschungen.) 30. Band. Aschendorff, Böhlaus, Münster, Köln, Wien.
- Ritter, Joachim 1989: Landschaft. Zur Funktion des Ästhetischen in der modernen Gesellschaft. (1963) In: Ders. (Hrsg.): Subjektivität. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 141-163.
- Sieferle, Rolf Peter 1986: Entstehung und Zerstörung der Landschaft. In: Smuda, Manfred (Hrsg.): Landschaft. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 238-265.
- Simmel, Georg 1957: Das Schöne und die Kunst. Philosophie der Landschaft. (1. Aufl. 1903) In: Landmann, M. (Hrsg.): Brücke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft. Köhler, Stuttgart, 141-152.
- Trepl, Ludwig 1997: Ökologie als konservative Naturwissenschaft. Von der schönen Landschaft zum funktionierenden Ökosystem. In: Eisel, Ulrich; Schultz, Hans-Dietrich (Hrsg.): Geographisches Denken. Sonderband des Urbs et Regio. Kasseler Schriften zur Geographie und Planung, Kassel, 467-492.
- Vesting 1997: Die Ambivalenz idealisierter Natur im Landschaftsgarten. Vom Garten des guten Feudalismus zum republikanischen Garten der Freiheit. - Beiträgen zur Kulturgeschichte der Natur. Schriftenreihe des Lehrstuhl für Landschaftsökologie. Technische Universität München, Weihenstephan.

A területi tervezés „állatorvosi lova”

Balatoni tájak. Kilátások a II. Nemzeti Fejlesztési Terv tükrében

Írásunk újabb kérdésfeltevésekkel és javaslatokkal kíván hozzájárulni a Balaton-térségről és tervezéséről folyamatosan zajló szakmai együttgondolkodáshoz. Nehéz egyértelmű üzeneteket adni e témáról a napjainkban zajló területi tervezési viták tapasztalatai alapján, látva a különböző szakmai lobbik, közösségek közös nyelvezetének és értékrendjének hiányát, eltérő felkészültségét. Talán a bemutatott példák segíthetnek. A Balaton térségéről szólva lehetetlen megkerülni a hazai és különösen a területi tervezés általános problémáit. Az utóbbi évtizedek tervezései próbálták ugyan felvenni a küzdelmet a káros spontán folyamatokkal szemben – csekély eredménnyel. A jövőben talán a tervezés segíthet a balatoni tájak fenntarthatóságának helyreállításában.

A táj fogalmát egy Balaton-térséghez mérhető léptékben objektívan létező abszolút és egyedi térként kell felfogni, melyben a döntően természetföldrajzi tájalkotó tényezőkre társadalmi struktúrák települnek. A táj itt földrajzi kategória. Tehát a Balaton-térségi táj vizsgálata és tervezése elsősorban földrajzi tudást, a természeti és társadalmi tényezők átfogó ismeretét igényli.

A területi tervezés terét nyújtó adminisztratív egység határai rendszerint felszabdalják tájakat. A tájszemléletet azonban így is lehet érvényesíteni a területi tervezés során (ld. az új Országos Területfejlesztési Konceptió – OTK – tájszemléleti alapelvét) a tájökölógiai törvényszerűségek tiszteletben tartásával és a térséget érintő minden táj adottságainak figyelembe vételével. A Balaton térségében különleges módon a tájhatárok és a tervezési határok jórészt egybe esnek.

A balatoni tájak különlegessége egyszerűen abban rejlik, hogy a tájalkotó természetföldrajzi tényezők még mindig jelentős hatást gyakorolnak a területrendszer társadalmi és gazdasági rendszereire. Ráadásul e térség természetföldrajzi tényezői hazai viszonylatban ritkák, tájgazdálkodási rendszerei egyediek. A 19. század végétől felértékelődött a táj rekreációs potenciálja, és a tó közvetlen környékén első számú erőforrássá vált. További egyedi fordulatot vett a térség fejlődése az üdülő-tulajdonosok megjelenésével, mert teljesen átalakították a társadalmát és sajnos az épített környezetet is. A sok egyedi vonás egybekovácsolja a térséget. Figye-

lemre méltó, hogy a hazánkban szinte nem létező területi identitás a Balaton térségében jelen van, és a tóparti lakosok megyétől, településtől függetlenül balatoniaknak tekintik magukat (OLÁH, 2005).

A nem szabályozott fejlődés rengeteg kárt tett az egyes környezeti elemekben és a tájak ökológiai stabilitásában, de esztétikai értékében is. A túlpörgetett extenzív fejlesztés még a humán erőforrás adaptációját sem igényelte, a vendéglátói kultúra és a turizmus szervezetsége gyenge maradt. A fejlődés azokat a többnyire természeti alapú erőforrásokat számolta fel, melyek rendkívül fontosak voltak az egész területrendszer működtethetőségében. Így a rendszerváltás után a térség válságba sülyedt. A korábban dinamikus térség lassan leszakadóvá válik (a GDP értéke az elmúlt tíz évben az országos átlaghoz viszonyított 120%-ról 100% alá sülyedt, LÓCSEI - NÉMETH, 2006).

A TÁJI STRUKTÚRÁK FÖLDRAJZI HATÁRAI

A kimagasló balatoni tájértékek rendkívül sérülékenyek. A tómedencék terhelhetősége csekély, a fejlesztések tere véges, a környezeti elemek öntisztulása limitált, a szennyezések nagy része helyben marad. Ez típusos problémákhoz vezet minden közép-európai tómedencében. Az egyik fő rekreációs erőforrás a tó vízkészlete. Nagy előny, hogy ellentétben más vízgyűjtőkkel, a tó egész vízgyűjtője az ország területén van (ez a legkiterjedtebb hazai

vízrendszer). Ezért az egész vízgyűjtő egységes vízminőség-védelmi, a tó és körülvevő víztesteinek mennyiségére is tekintettel levő szabályozást kaphatna (ez az Európai Unió Víz Keretirányelvének köszönhetően talán megtörténhet).

Tájökológiai szempontból az anyagmozgások tere ugyan a vízgyűjtő, és modellezni, tervezni is sok folyamatot lehet itt, de a tájak kialakulásában számos más természetföldrajzi és erre rakódó kulturális struktúra is szerepet kap. Célszerűbb, ha balatoni tájaknak tekintjük azokat a tereket, ahol a gazdasági-társadalmi struktúrák a karakteres természetföldrajzi jelenségek által átlagon felüli arányban meghatározottak. E szempontból a Balaton térségének tervezési tere, a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet (BKÜ) általában túlságosan nagy területet foglal magába. A túlzott kiterjedés térségfejlesztési fókuszvesztést okoz (pl. speciális szociális problémák jelennek meg).

A BKÜ területe, a Balaton térsége úgynevezett kiemelt térség (az új OTK szerint). Az az elképzelés, hogy az ilyen térségek tervezésének integrálnia kell a II. Nemzeti Fejlesztési Terv regionális és ágazati terveibe (SALAMIN, 2006). Ez bonyolult egyeztetési és döntéshozatali folyamatot igényelne, ami nem tud kibontakozni. A BFT területét három régió szabdalja fel. A régiók a II. Nemzeti Fejlesztési Terv komoly fejlesztéspolitikai szereplőivé váltak (míg az ágazatok is azok maradtak). A funkcionális térségi szerepkör gyakorlati érvényesítéséről szóló megoldási javaslatokat nem fogadták el és nem alkalmazzák. (Ellenérveként az is elhangzott már, hogy a Balaton-fejlesztés elkülönült megjelenítése, mely a térség fejlesztésének valós garanciája lenne a 2007-2013-as időszakban – technikailag a térség önálló prioritást kapna a régiók operatív programjain belül – „kettévágná a régió programját” (sic!). A régiók számára a Balaton periférikus.

Ez érhető is, hiszen a regionális szintre decentralizált fejlesztési területek még csak kialakulóban vannak (hosszas tárgyalások után a II. Nemzeti Fejlesztési Terv már rögzíti ezeket). Így nagyon nehéz meghatározni a kiemelt térségi kompetenciákat, az egységes kezelést igénylő sajátosságokat, amelyek amúgy is csak beavatkoznának a nehezen megszerzett regionális kompetenciákba. Nem csak a régiókkal van probléma, az ágazatok általános térérzékenysége (Balaton-érzékenysége is) is hiányzik. Ez veszélyes a térség fejlődése szempontjából: felmé-

rések szerint a BKÜ-be érkező állami fejlesztési források kevesebb, mint felét használják fel a térség saját fejlesztési stratégiája mentén (OLÁH, 2006).

Látható, hogy a várakozásokkal és tervekkel ellentétben Magyarországon még nem érkezett el a nagyon finom térfelosztást és kompetenciakiosztást igénylő tervezések ideje. A megoldás a térség teljesen egységes fejlesztése lenne. Ez a tó, ami történelmi idők során elválasztott országrészeket, sőt gyakran világrendszereket, mára összeforrasztja térségét. Fontos lenne ezt végre felismerni, ahogy a tó körül élők már fel is ismerték.

Nem egyedi balatoni jelenség, hogy térfelosztásaink, így a fejlesztéspolitikai térfelosztás is eltér a táji identitásoktól vagy a társadalmi-gazdasági térszerveződéstől (nagyvárosok vonzaskörzetei). Jelenlegi régióink szintén nem adnak identitást (a tájegységi megnevezéseket elvető angolszász stílusú névkialakításuk ezt tovább nehezíti). Az új OTK és más vélemények szerint is a lehatárolások tökéletesítésével meg kell várni a hazai regionális szint megerősödését. Kérdés, hogy vajon nem fordítva működik-e ez a folyamat, és nem lenne-e érdemes a térfelosztás optimalizálásával kezdeni. Nehéz erre választ adni. Biztosan nem akadályozható ugyanakkor egy térség kifejezett önszerveződési vagy hovatartozási szándékának megvalósítása, mert az gátolja a térségi erőforrások kibontakozását.

Statisztikai adatgyűjtésünk sem készült fel az országosan kiemelt térségek tervezésének és menedzsmentjének támogatására. A BKÜ határa még a kistérségek határait is átmetszi. Csak települési adatok használhatók fel a tervezésekor, s rendkívül nehézkes fontos tervezési alapadatok megszerzése.

A RENDEZÉS ÉS FEJLESZTÉS KAPCSOLATA

A tervezési terek felosztásának dilemmái mellett a Balaton térségi tervezés másik kulcsa a területi tervezés egységének kérdése. A területrendezés (és településrendezés) és területfejlesztés (és településfejlesztés) kapcsolatának újradefiniálása a területi tervezési szakmai közvélemény manapság gyakran feszegetett témája (az új OTK is előíranyozza). Ideje lenne a területi tervezésben a fejlesztés és a rendezés kapcsolatát részletesebben meghatározni, és a minőségbiztosítási rendszereiket kiépíteni (SALAMIN, 2006). A szakmai közönség számára

szükségtelen ecsetelni a területrendezési Balaton-törvény vitathatatlan fontosságát, egyedülálló teljesítményét. E helyütt inkább azokat a tényezőket érdemes megvizsgálni, amelyek a jövőben hatékonyabbá tehetik a Balaton-törvényt is magába foglaló Balatoni területi tervezési rendszert.

Érdekes jelenség, hogy Magyarországon a területi tervek között elsőrangú fontosságot tulajdonítanak a szabályozás típusú rendezési tevékenységeknek. E kiemelt figyelem elsősorban annak köszönhető, hogy a hosszú távú tervezési kultúrával nem rendelkező hazai viszonyok között a fejlesztési tevékenységek az eddigiekben csekély hatással bírtak a folyamatok alakulására. Ez azonban a jövőben a nagymértékű európai uniós támogatások beáramlása és a támogatások regionalizációja eredményeképpen jelentősen változni fog. Ezért a szabályozásoknál sokkal fontosabb, hogy már a fejlesztési szándékok is a táji adottságokhoz igazodjanak. Orientálni kell a fejlesztéseket! Az erős fejlesztési szándékok úgyis bármikor átírják az ilyen szempontból csővégi tájvédelemnek tekinthető területrendezési terveket.

A szabályozási kudarcok oka, hogy valós földrajzi, környezeti, társadalmi, gazdasági struktúrákra egyaránt kiterjedő információk nélkül nem lehet megadni a térhasználat kereteit. Ehhez meg kell határozni a térség jövőképét, a fontosabb fejlesztési irányait, saját fejlesztési értékrendjét. A Balaton Stratégiája és Komplex Programja határozott orientációt fogalmazott meg, amikor több szinten is mélyen környezetintegrált fejlesztést alakított ki (horizontálisan: fejlesztési elveiben, térhasználati elveiben, vertikálisan: környezeti céljában és a többi gazdaságfejlesztési, turizmusfejlesztési, társadalmi és közlekedési céljába beépülő fenntarthatósági megfontolásiban).

A területrendezés annak a sokat hangoztatott céljának sem tud egymagában megfelelni, hogy a tájak védelmét szolgálva meghatározza a térhasználat lehetőségeit, és azokat az abszolút térben rögzíti. A táji rendszerek működőképességének biztosítása érdekében számos olyan információra van szükség, amelyeket e tervek nem rögzítenek (ezért is szükséges az alapos stratégiai környezeti vizsgálatuk). A Balatonnál számos tényező esetében meg kell határozni a tájak terhelhetőségének határait vagy irányszámait. Például a táji emberi jelenlét tekintetében, mely nem csak a beépítettséget jelenti.

Vagy a megjelenő motorizált forgalom tekintetében, ami nem csupán az építésre vagy bővítésre szoruló útvonalak kijelölése. Ugyanígy a tájökológiai jelenségek tekintetében, ami nem csak a zöldterületeket összefűzni igyekvő ökológiai hálózatépítés, hanem olyan lépték is, mint a parti és a háttérterületek ökoszisztémái közötti anyag-, energia- és információ-áramlás újbóli megteremtése, célirányos ökológiai hálózatépítés, a gátak felszámolása vagy áthidalása, az erdőtümbök összekapcsolására tett törekvések (a tervezett parti sétányok is ökológiai hálózati elemként funkcionálhatnak). Említhető továbbá a hagyományos karaktert kölcsönző és tájökológiai szempontból is fontos tájhasználati formák védelme, mely nem csak a művelési ágra, hanem annak formáira is kiterjed (pl. fajták, a teraszozás védelme). Összességében a szabályozás továbbfejlesztésekor túl kell lépni a beépítettség mennyiségi mutatóin és a szennyvízkezelési meghatározottságon.

Ehhez átfogóbb helyi környezeti és földrajzi információkra van szükség. A tervezéstámogató helyi környezeti, azaz táji információk hiánya általános jelenség Európában, ahogy az is, hogy bizonyos témákban nagyon jó felbontással állnak rendelkezésre adatok (pl. helytörténeti, néprajzi, botanikai, erdészeti, és a hazai MÉTA adatbázis még csak bővíti e kört). Szükséges azonban ezek földrajzi, tájszemléletű, pragmatikus feldolgozása, a táji folyamatok, a tájháztartás, a táji eltartóképesség főbb folyamatainak tájankénti feldolgozása, tájökológiai szakkifejezéssel élve a tájszintézis, a Kistáj-kataszter alkalmazott táj(geo)ökológiai szempontú továbbfejlesztése, rendszeres felülvizsgálata.

Másrészt szándék is kell, egyfajta szemléletváltás a tervezők és a közösség részéről egyaránt. Be kell látni, hogy ez a jelenlegi viszonyok között illuzórikus, egyelőre a Balaton-törvény nehezen elért pozitív eredményeinek megtartása is csak küzdelmek árán sikerül.

A területrendezés az ágazati fejlesztések szabályozása során nem alakít ki az ágazatok nem térérzékeny megközelítéseivel szembeni alternatívákat. Ezt nem is kell megtennie, mert eszközei erre korlátozottak. Jó példa erre a közlekedésfejlesztés, mely még mindig hisz abban a gyakorlatban cáfolt tételben, hogy a közúti közlekedési gondokat újabb útvonalakkal, meglévő utak fejlesztésével kell orvosolni. Sajnos ezt az elképzelést veszi át a Balaton-törvény is. Természetesen a Balaton-part

közlekedési gondjait a sok esetben a településeket elkerülő utak híján a parttal párhuzamos utak fejlesztése nem oldhatja meg, csak forgalmat generál olyan helyeken is, ahol eddig nem volt. A környezeti problémákat sosem exportjukkal kell kezelni, hanem helyben kell megoldani. Hosszú távon az egyéni motorizált közlekedési igények alternatívája csak a közösségi közlekedés, a tömegközlekedés és az egyéni nem motorizált (főként a kerékpár) közlekedési lehetőségek bővítése és az alternatív közlekedési formák preferálása lehet. A Balaton-törvénnyel ellentétben a területfejlesztési megfontolásokat összesítő Balaton Stratégiája és Komplex Programja ennek szellemében készült, és így kívánta orvosolni a térségnek a nagyvárosokhoz hasonló súlyos közlekedési problémáit. A tömegközlekedési lehetőségek kiszélesítéséhez területrendezési tervekben rögzítendő infrastrukturális beruházásokra is szükség van. Jellemző módon az ágazat fejlesztési elképzelések között nem tűnnek fel ezek, hiszen ezekben nem is jelennek meg a balatoni közlekedési problémák egységesen.

A területrendezési tevékenység tudatosan az ágazati fejlesztési elképzelések összegyűjtéséről és területi alapú szabályozásáról szól. Nagyon gyakran úgy teszi ezt meg, hogy éppen az ágazati elképzeléseket az adott területegységekben szintetizáló területfejlesztés információit nem csatornázza be, vagy nem tudja becsatornázni. Így történt ez a Balaton-térség esetében is, ami a Balaton-törvény elkészítésekor, annak kármentő jellege miatt érhető volt. A jelenleg folyó felülvizsgálatának motivációjában első helyen szerepelnie kell az időközben már elkészült és frissítésre is került térségi területfejlesztési stratégiák információi becsatornázásának (ld. Balaton Stratégiája és Komplex Programja). A gyakorlati munka során határozott erőfeszítések történtek erre, kedvező lenne, ha a későbbiekben be lehetne számolni e most is zajló munkák sikeréről. Természetesen nem lehet meghatározni egy térség térhasználatának kereteit anélkül, hogy tudnánk, vajon mi is az adott térség jövőképe és mik a fejlesztési irányai. Erre jelenleg a Magyarországon területfejlesztésnek nevezett tevékenység hivatott.

A Balaton-törvény például a turizmus érdekeit helyezi középpontba, ami nem egyezik meg a modern fejlesztési elképzelésekkel. Statisztikailag ugyan kimutatható, hogy e gazdasági ág országos összehasonlításban is szignifikáns a térségben (a

foglalkoztatottaknak és a GDP-nek egyaránt 20%-a kötődik e szektorhoz). Egyrészt azonban a térség nagyobb részén a már említett lehatárolási gondok miatt elenyésző a szerepe, továbbá az üdülónépesség jelenléte sok helyen kevés hatással van a helyi gazdaságra. Másrészt nem előnyös az igényektől elszakadó mértékben, egyoldalúan túlfellesztett, sérülékeny balatoni turizmustól való függés. A jövőben érdemes a túlpörgetett turizmus mellett más gazdasági ágak fejlesztését is megalapozni, hiszen a turizmus térvészése sok esetben nem állítható meg, helyét be kell tölteni. A fentiek értelmében bizonyos helyeken nem érdemes akadályokat gördíteni a mezőgazdasági, ipari tevékenységek kibontakozása elé, de csak úgy, ha egyúttal meghatározzuk e tevékenységek kívánatos irányait és határait. A Balaton stratégiája és programja ennek az elvárásnak próbál megfelelni.

A hazai területi tervezésnek gyenge a földrajzi információs bázisa (területisége). Hiányoznak a térségi fókuszok, az egyes területegységekre irányuló célok (TERRA, 2004), általában a földrajzi szemlélet. Ez a térfelosztási hiányosságok ismeretében igen kedvezőtlen jelenség, ezzel ugyanis orvosolni lehetne annak negatív hatásait. A II. Nemzeti Fejlesztési Terv regionális operatív programjainak is gyenge a területisége (ezért is nehéz balatoni tartalmakat elhelyezni bennük). Igaz ez sajnos a Balaton tervezésére is. Pedig e térség is egymástól meglehetősen eltérő tájakra bomlik, és az itt meghatározó turizmusnak az e tájak által hordozott vonzerők a fő tényezői. Ezért mind a területfejlesztésnek, mind a területrendezésnek területi bontást kellene alkalmaznia. A Balaton esetében a hagyományos parti és partközeli felosztás természetesen nem elég. Nem csak az idegenforgalmi szempontokra, a tájak turisztikai termékeire érdemes itt gondolni. Egyértelmű például, hogy a 7-es főút menti déli parti városhalmaz teljesen más problémákkal küzd, mint a többi parti város, vagy hogy a somogyi térségek szociális, infrastrukturális problémái is máshol nem tapasztalható, eltérő megközelítést igényelnének.

A rendezés abszolút térbeli szabályozási gyengeségeiről már szóltuk. Ezért is kellenek az európai tervezési gyakorlatnak megfelelő általános térhasználati elvek. Ezek mind a hazai területrendezésből, mind a hazai területfejlesztésből hiányoznak. E hiányt orvosolta már az új OTK, és ennek szelle-

miségében a Balaton Stratégiája és Komplex Programja is (1. ábra). A területfejlesztés jelenlegi gyenge jogszabályi erejét tekintve ezeknek az elveknek a rendezési tervekben is meg kellene jelenniük. Ezzel szemben gyakran elhangzó érv, hogy a hatóságok nincsenek felkészülve elvek érvényesítésére. Valóban, a hazai tájak arculatának akárcsak az elmúlt évtizedben történt előnytelen változásaiból kiindulva a hatóságoknak gyakran még a jelenlegi szabályozások betartása is elegendő kihívás. Talán éppen ezért itt lenne az ideje, hogy elkezdődjön a szemléletváltás ezen a területen.

A Balaton-térséget alkotó települések (akár a BKÜ) és a balatoni fejlesztések terei, a BFT tagsága, valamint a Balaton-törvény területi hatálya egymástól függetlenül kezelhető térkategóriák. Így a törvény szigorát felesleges újabb településekre kiterjeszteni, hisz a meglévők is jelentős ellentáborát képezik már a törvénynek. A fókuszált balatoni fejlesztésekhez e nélkül is csatlakozni lehet, ha valóban nincsenek elkülönített vagy többletforrások.

KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS, KÖZTERVEZÉS

A Balaton-térség esetében gyakran felmerülő kérdés, hogy a tájai jövőjének megálmodására ki van feljogosítva, hogy ki végezze a közösség tervezését a Balatonnál: a helyi szereplők vagy a kormányzat. (Ma Magyarországon a közösségi tervezés kifejezés megjelenik köztervezésként, a közösségi bevonáson alapuló tervezési módszerként és az uniós források tervezéseiként egyaránt.) Az a tény, hogy a térség országosan kiemelt státuszba került, mutatja, hogy itt bonyolult érdekrendszerek találkoznak. A térségi szereplők érdekei gyakran ütköznek az országos elvárásokkal, sajnálatosan a táji értékek védelmével is. Természetesen nem csak a térségi, hanem a térségen kívüli fejlesztési akciók is okozhatnak gondot, és nem csak a magánérdekek, hanem a közsféra elképzelései is (pl. a nemzetközi vasúti teherforgalom elterelésének hiánya, vagy a parthoz közel húzódó, gyakran tájromboló autópálya nyomvonal).

A 2007-2013-as időszak területfejlesztési tervezése ezért két irányból építkezett. Kormányzati szinten megszületett a Balaton Komplex Programja, de ezzel párhuzamosan a Balaton térségi szereplők kezdeményezésére megkezdődött a Balaton Stratégiájának tervezése is. A két tervezési folyamat a végén egy tervvé állt össze. E cikk szerzőjének volt

szerencséje minőségbiztosítóként kísérni a 2007-2013-as Balaton Stratégia tervezését és vezetni a 2007-2013-as Balaton Térségi Komplex Program tervezését (Horkay Nándor irodavezető kollégával).

Nagyon érdekes tapasztalata volt e folyamatnak, hogy a központi tervezés során, ami csak a térség specifikumait próbálta megragadni, a térségi szereplők lehetetlenül túlzó fókuszálást láttak. Eközben pedig a helyi tervezéssel szemben gyakran felmerült a balatoni karakter érvényesítésének hiánya. Így például a stratégiában kezdetben teljesen átlagos ipartelepítési kezdeményezések is megjelentek, és fel kellett vállalnia olyan klasszikus hátrányos helyzetű térségi problematikát is, melyre a központi tervezés természetesen nem fókuszált, mert nem tekintette Balaton-specifikusnak, a regionális fejlesztések körébe utalta. Hogy mi tekinthető speciálisan balatoninak, az persze relatív, ebben teljesen egyet kell értenünk a helyi tervezőkkel. Szakmailag kifejezetten izgalmas és inspiráló egyeztetés után összekovácsolódtak a tervek, sőt minden egyes elem beillesztésre került az ágazati és regionális operatív programokba. Remélhetőleg e termékeket fel is használják a II. Nemzeti Fejlesztési Terv végrehajtása során, ám erre vonatkozóan egyelőre nincsenek garanciák.

Okunk van feltételezni, hogy a Balaton térsége képes lesz szemléletváltásra, szükségtelemné téve az értékeket védő központi kontrollt. Számos pozitív példa említhető erre. Már a térség első, jelen folyamatot megelőző területfejlesztési stratégiája is kifejezetten környezetintegrált és tájszemléletű volt. A Balaton térségében a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Kht.-n belül kibontakozott egy tervezési koordinációs tudás. Ezen belül is ki kell emelni az Oláh Miklós vezette Társadalomtudományi Kutatócsoportot, mely elemzéseivel megalapozta mind a komplex programozást, mind a stratégiaépítést. A csoport elemző munkája példaértékű lehet minden térség menedzsmentje és tervezése számára. A tudás és az új szemlélet azonban nem csak a térségmenedzsmentben érhető tetten. Egyre gyakrabban fordul elő, hogy a térség politikai vagy társadalmi szereplőinek tiltakozását váltják ki a táji szempontból kritikus, a Balaton törvénnyel összeegyeztethetetlen beruházások.

A hatékony szemléletformálásra, a különböző, hagyományostól eltérő fejlesztési felfogások, a védendő helyi értékek felismertetésére, a tervezők

1. Területhasználat

- Területrendezés. Minden fejlesztésnek összhangban kell állnia a Balaton-törvénnyel. Amennyiben szükséges, a fejlesztések körültekintő módosító javaslatokat szolgáltathatnak a törvény felülvizsgálatához.
- Beruházások helykiválasztása. A fejlesztéseket barnamezős területeken kell megvalósítani, azok nem növelhetik a beépítettséget. A barnamezős területek tágan értelmezettek, nem csak az egykori ipari területeket jelentik, hanem általában a fejlesztések új funkciókat egy adott területre nem vezethetnek be, hanem az ott már meglévő funkciók hatékonyságát növelhetik, modernizálhatják. Amennyiben új funkciók jelennek meg, azoknak a korábban alacsonyabb környezetterhelést és a közösségi hozzáférés növelését kell eredményezniük.
- Zöldterületek kialakítása. Mind a kül-, mind a belterületi erdőfészek, fásítások, települési zöldterületek kialakítása során törekedni kell ezeknek az elemeknek a nagytérségi ökológiai hálózatba való illesztésére, a zöld- és természet közeli területek minél nagyobb mértékű összefüggőségének, valamint a közösségi hozzáférésüknek a biztosítására.

2. Térhasználat-szervezés

- Környezetterhelés, eltartóképesség. A fejlesztések nem irányulnak az állandó lakónépesség nagyságrendi emelkedésére.
- Háttérterületek terhelése. A parti területek terhelésének csökkentését célzó fejlesztések nem növelhetik a háttérterületek terhelésének növelését (a térségen belül nem lehetséges probléma-export, pl. forgalomterelésben). A háttérterületek üdülönépesség eltartó képességét a parti területekénél alacsonyabb, a fejlesztésük során a parti területekhez hasonló túlfejlesztést el kell kerülni, megőrizve jelenlegi vonzerejüket.
- Hozzáférés. A fejlesztések nem korlátozhatják a közkinccset képező területekhez való hozzáférést, nem növelhetik az elérésükhöz szükséges utazási időt (tömegközlekedési, gyalogos, kerékpáros formában sem), nem korlátozhatják használatukat. Közkinccset képező területek: erdők, hegycsúcsok, turistautak, vízpartok, vízfelületek, fényszennyezés-mentes éjszakai égbolt, kilátás és kilátópontok, szigetek, védett természeti és kulturális értékek.
- Akadály-mentesítés. Nem támogatandó az olyan fejlesztés, amely a fogyatékossgal élők számára az igénybevétel lehetőségeit nem javítja, mind a meglévő mind az új létesítményekben, a közigazgatás, a közszolgáltatások, a kulturális és turisztikai célú beruházások terén egyaránt.
- Fenntartható közlekedés, közlekedés-szervezés. A közlekedésfejlesztésekben prioritás a fenntartható közlekedés

fejlesztése. A szükséges rendszeres motorizált utazás első-sorban tömegközlekedéssel legyen kivitelezhető. Mind a lakossági igényeket kielégítő, mind az üdülönépességi és egyéb turisztikai célú tömegközlekedés-fejlesztés esetén előnyt élvez: a vasút (kisvasút is), illetve a vízi közlekedés, valamint ezek kerékpáros és gyalogos közlekedéssel való kombinációja, az autóbusz-közlekedéssel való kombinált fejlesztése.

- Fenntartható közlekedés, egyéni közlekedési formák. A fejlesztések eredményeképpen ne növekedjen a turisztikai vonzerők tömegközlekedési, gyalogos és kerékpáros elérhetősége, a rendszeres utazási idő. Az üdülő- és lakónépesség a lehető legtöbb szolgáltatást vehesse igénybe gyalogosan, kerékpárral, tömegközlekedéssel.
- Fenntartható közlekedés, forgalomcsökkentés. Előnyt élveznek az egyéni motorizált közlekedési forgalom csökkentését szolgáló fejlesztések, így azok a beruházások is, amelyek a fejlesztések kapcsán a közterületeken (vagy település- és tájrészleteken) teljesen megtiltják vagy erőteljesen korlátozzák a gépjárműhasználatot. A fejlesztések ne növeljék a térségen áthaladó tranzit forgalmat és a térségbe irányuló áruszállítás és energiafelhasználás nagyságrendjét se.
- Fenntartható közlekedés, parkolási igények. A rendezvények, látványosságok, szolgáltatások fejlesztése ne járjon az elérhetőségükhöz szükséges parkolási igény növekedésével, így részesüljön előnyben az az akció, amely ezt tömegközlekedéssel, gyalogos, kerékpáros megközelíthetőséggel kezelni tudja. Nem támogatható olyan akció, amely ki nem elégíthető parkolási igények növekedésével jár (a zöldterületen és termőföldön való ideiglenes parkolás sem engedhető meg).
- A helyi lakosság közlekedési igényei. A tömegközlekedési, kerékpáros és vízi közlekedést érintő fejlesztések a turisztikai célok mellett igazodjanak azt az év nagyobb részében használó helyi állandó népesség igényeihez.
- Rekreációs egyéni motorizált közlekedés. Nem bátorítható a közúton kívüli gépjármű-használat, az egyéni motorizált vízi közlekedés.
- Megújuló energiák, térségi energiarendszerek. A fejlesztések energetikai infrastrukturális beruházásai során törekedni kell az adott helyen elérhető megújuló és alternatív energiaforrások feltárására, kiaknázására. Az egyes energetikai beruházásoknak fenntartható, térségi szinten szervezett rendszer kialakítását is szolgálniuk kell.

3. Speciális balatoni fejlesztési ütemezési irányelv

- A pihenést zavaró zaj, forgalom és károsanyag-kibocsátás növekedésével járó fejlesztések a szezonon, illetve a rendezvények idején kívül végezhető.

1. ábra: A Balaton térségi fejlesztések általános térhasználati elvei és a kapcsolódó ajánlások (Péti M. 2005.)

és a közösség együtt tanulására rengeteg idő kell. Sajnos azonban a jelenlegi fejlesztési tervezési folyamatok általában időhiánnyal küzdenek. Amíg ez a helyzet, addig a helyi közösségi tervezés csak korlátozott lehet.

A TERVEZÉS KÍVÁNATOS JÖVŐJE

A Balaton LIFE Projekt (LIFE, 2005) és a Balaton Stratégiája és Komplex Programja vázolja a Balaton (területi) tervezési rendszerének jövőbeli kereteit. Ennek célja, hogy olyan rendszer szülessen meg, amely biztosítani képes a balatoni tájak fenntarthatóságát, amire a jelenlegi epizodikusan összeálló, majd széteső tervezési akciók nem képesek. E rendszer bizonyos, főleg a szabályozást igénylő elemeknek kidolgozására a közeljövőben nem sok remény van, de törekedni kell arra, hogy legalább néhány elemét meg lehessen honosítani.

Brit példák nyomán hasznos lenne egy térségi fenntarthatósági keretstratégia megalkotása, mely az egyes balatoni tájak szerint megadja az eltartóképesség határait a vitorlások számától kezdve a közúti forgalmon, a javasolt állandó és üdülönépesség számán, annak korösszetételén keresztül egészen a turistautak forgalmáig vagy a szennyvíz-kibocsátás kívánatos mértékéig. Az értékeket ágazatonként határozza meg. Ebből a szempontból egyfajta ágazati tényező maga a területhasználat is, melyet térhasználati elvekkel lát el. A keretstratégia emellett beazonosítja a térség fenntarthatóságának megteremtéséhez szükséges cselekvéseket is, azaz önálló, vertikális irányokat is megad, amelyek leginkább, de nem kizárólagosan környezeti problémák. A keretstratégia irányzásait figyelembe kell venni minden a térséget érintő fejlesztés vagy bármilyen más beavatkozás során. A keretstratégia ugyanakkor a területrendezéshez hasonlóan nem önálló fejlesztési eszköz, elveit más tervek érvényesítik, céljai más tervezési tevékenységekben érvényesülnek. Nincs önálló monitoringja se, más tervek monitorozásának vagy a tájmonitorozás adatgyűjtésére támaszkodik, de folyamatosan felülvizsgálatra szorul. A keretstratégia a térség területi tervezésének alapja, a leghosszabb ciklusú tervdokumentuma (minimum 15 évre szól). Ha elkészítését alapos elemzés és élénk kommunikáció kíséri, akkor egy térség jól megalapozott fenntarthatósági értékrendje lesz. Segítségül szolgál

minden tervezési és értékelési tevékenységhez.

A térség más terveinek (pl. területfejlesztési vagy ágazati programoknak) vagy nagy projektjeinek az értékelései (különösen stratégiai környezeti vizsgálati) már egyszerűen a keretstratégiában meghatározott értékrendeket vihetik be a tervezésekbe, illetve kérhetik azt számon. A térség területrendezési és területfejlesztési tervezésének a jövőben közös területi stratégiára kell támaszkodnia. A stratégiára épülő fejlesztési programoknak és területrendezési terveknek pedig egymással iterációban kell készülniük.

Szükség lenne egy komplex környezeti, táji monitoring rendszer kialakítására is a Balaton-térségben. A környezeti elemeken (víz, levegő, zaj, talaj stb.) túl adatokat kell gyűjteni nagy felbontásban a beépítettségéről, az épített környezet minőségéről, a tájökölógiai folyosók állapotáról, összefüggőségéről, a művelési módok és ágak változásairól, a tájban való emberi jelenlétről. A Balaton LIFE projekt már ebben az irányban próbálkozik egy monitoring rendszer felvázolására (LIFE, 2005).

A térségi menedzsment felelőssége, hogy a keretstratégia valóban érvényesüljön. A Balatonnál szükség van egy környezeti és fenntarthatósági menedzsment kialakítására, amely ellátja a keretstratégia tervezését, érvényesítését, felülvizsgálatát, táji monitorozást, környezeti kommunikációt, a táji értékek fel- és elismertetésének feladatát.

Péti Márton, vezető tervező
Váti Kht. Stratégiai Tervezési és Értékelési Igazgatóság, Budapest

IRODALOM

- Lőcsei, H. - Németh, N. (2006): A Balaton Régió gazdasági ereje. Comitatus, 2006(XVI)/7-8, pp. 7-23.
- Oláh, M. (2005): Háttéranyag „A Balaton-térség regionális intézményfejlesztési alternatívái - a C variáns, avagy az inter-regionális fejlesztési modell” című szakértői tanácskozáshoz.
- Oláh, M. (2006): (Ki)útkereső Balaton régió. Comitatus, 2006(XVI)/7-8, pp. 23-33.
- LIFE (2005): Balaton LIFE Projekt Integrált döntéstámogató rendszer megvalósítása a fenntartható turizmus elérése érdekében a Balaton Régióban, jelentés
- TERRA (2004): A komplex regionális fejlesztési programok felülvizsgálata. Terra Studio Kft. 2004. október, készült az MTRFH megrendelésére, jelentés
- Salamin, G. (2006): A területi tervezés aktuális kérdései, folyamatai és feladatai. Területi statisztika, 2006(IX(46.))/4, p. 367

Kié a part?

Egy tervezési folyamatot kísérő kommunikáció tanulságai

A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területrendezési tervéről szóló törvényt – az úgynevezett Balaton-törvényt – 2000. október 17-én nagy támogatottsággal szavazta meg az Országgyűlés. (2000. évi CXII. törvény a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról.) A heves parlamenti viták után jó érzéssel töltött el minket a tudat, hogy szakmai érveinket a törvényhozás szokatlan egyetértéssel fogadta el, és a törvény előírásaiban kifejezésre jut a táj, a természeti és települési környezet minőségének a közérdek figyelembe vételével meghatározott védelme. Akkoriban egyfajta szakmai naivitással azt gondoltuk, hogy egy törvény végrehajtása, amelyet ekkora támogatottsággal szavaznak meg, nem ütközhet ellenállásba, ám ha mégis, majd a törvény kedvezményezettjeinek megszólalásával és segítségével ezek az ellenvetések lebonthatóak lesznek.

Nem így történt.

IKIKERÜLVE A BIZALMATLANSÁGOT

Az első kommunikációs hibát valószínűleg akkor követtük el, amikor a Balaton-törvény előkészítését és jóváhagyását – a jogszabályban előírt egyeztetési folyamatokon túl – semmilyen kommunikációs tevékenység nem kísérte. Az előkészítés során talán örültünk is, hogy nem kell a sajtó kutakodó kérdéseivel foglalkoznunk, és az akkor még ismeretlen – hiszen az új típusú területrendezési tervek sorában ez a terv volt az első – tervfajtaival szemben megnyilvánuló bizalmatlanság nem artikulálódik. A törvény jóváhagyását követően pedig azt hittük, hogy a „jó bornak nem kell cégér”.

Információk és kommunikáció hiányában a törvény előírásait csak kevesen ismerték meg, és még kevesebbekhez jutott el az intézkedési terv, amely az előírások érvényesítését célzó cselekvéssort

határozta meg. A Balaton-törvénynek a leghangsúlyosabban, a közérdek figyelembe vételével előkészített előírásai a vízparti települések közül jó néhányban a meglévő állapot felszámolása érdekében (a közvetlen vízpart nem, vagy csak nagyon kis mértékben volt a közhasználat számára megközelíthető) előírták, hogy

- ❖ a belterületekhez illeszkedő parthossz legkevesebb 30%-án közhasználatú – „zöldterület” felhasználási kategóriába sorolt – parti sétányt kell kialakítani;
- ❖ annak érdekében, hogy a parti területek rehabilitációja egységes elvek alapján valósuljon meg, a vízpart-rehabilitációs követelményeket kormányrendeletben kell meghatározni;
- ❖ a közérdek figyelembe vételével kell lehatárolni a vízpart-rehabilitációs intézkedésekkel érintett területeket;
- ❖ az érintett területekre a Balaton-törvénynek és a vízpart-rehabilitációs szabályozási követelményeknek megfelelő terület-felhasználás meghatározása érdekében kormányzati feladatként tanulmányterveket kell kidolgozni, és
- ❖ e tanulmányterveket a településrendezési tervekben kötelezően figyelembe kell venni.

Információk és kommunikáció hiányában a szakma képviselői és az érintett – tegyük hozzá: hitünk szerint kedvezményezett – állampolgárok távolságtartása miatt a törvény végrehajtását támogató közmegegyezés sem alakulhatott ki. Ebben a kiváráó, társadalmi támogatottságát tekintve előkészítetlen, szakmai támogatottságát tekintve közönyös hangulatban kezdődött el a vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek készítése.

TELJESÍTHETETLEN ELVÁRÁSOK

A területrendezési tervek egyeztetésére és nyilvánosságára vonatkozó jogszabályok egyértelműen

meghatározzák a tervekészítés folyamatában az egyeztetések rendjét, majd a jóváhagyást követően a tervekhez történő hozzáférés lehetőségét. A vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek készíttetésének folyamata során szerzett egyik megrázó tapasztalatunk az volt, hogy nem elég megfelelni a jogszabályoknak. Hiába lehet például elektronikus úton hozzáférni az egyeztetési dokumentációhoz – ami önmagában is azt jelenti, hogy a korábbiakban nem látott módon növekszik a nyilvánosság, a vélemény nyilvánításának lehetősége –, a közvélemény ebből azt jegyezte meg, hogy a korlátozottan elérhető széles sávú internet miatt nem jutnak el mindenkihez a tervek. Tekintettel arra, hogy a folyamatot nem kísérte kellő tájékoztatás, amelyben jó előre elmagyaráztuk volna, hogy a terveknek nem mindenkihez kell eljutniuk, hanem mindenki számára hozzáférhetőnek kell lenniük, és a kettő nem ugyanaz, máris a teljesíthetetlen elvárások csapdájába estünk.

Egyáltalán nem néztünk szembe azzal a körülménnyel sem, hogy a többlet információ nem jelenti okvetlenül a tervek megértését. Ellenkezőleg: a meg nem értett tervi részletek, a közvélemény számára feldolgozatlan információtömeg csak növeli a tervekkel kapcsolatos elégedetlenséget.

Arra pedig végképp nem számítottunk, hogy a kedvezményezett többség – akik számára a vízpart-rehabilitáció megvalósulásával a települési környezet egyértelműen gondozottabbá válik, és korábban nem létező szolgáltatások nyílnak meg – a tervek körül gerjesztett vitában hallgatni fog. Így a víz-

part-rehabilitáció körüli vita az elégedetlen, területileg érintett parti telektulajdonosok és a közfeladatok teljesítésében résztvevő hivatalok, valamint a tervezők vitájára szűkült le.

Mindhárom esetben sokat segített volna a tájékoztatás a tervezési, egyeztetési folyamatot meghatározó előírásokról és a velük kapcsolatos félreértésekről, sokszor túlzó elvárásokról. A lehetséges kérdések átgondolása és a kérdésekre adható válaszok előzetes kommunikációja felesleges indulatoktól kímélte volna meg az érdekelteket.

A KÖVETKEZMÉNYEK

A vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek megvalósítása a jelenlegi gazdasági helyzetben nem várható pusztán önkormányzati és tisztán állami forrásból sem, ezért elengedhetetlen az Európai Unió pályázható forrásainak bevonása a megvalósítás folyamatának finanszírozásába.

A Balaton-parti zöldterületek megvalósítása – a vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek adatainak összesítése alapján – mintegy 200 hektárnyi közvetlen parti kapcsolattal rendelkező területet érint. Ezen belül 75 hektár új zöldterület kialakításával kell számolni. A megvalósításhoz szükséges forrásigény eléri az uniós forrásokból támogatható úgynevezett „nagyprojektek” nagyságrendjét. Ezért elkészítettük és beadtuk a zöldterületi parti sétányok megvalósítására vonatkozó nagyprojekt pályázati anyagát. A pályázatok értékelési folyamatában hosszú vitákon és kiválasztási eljárás keretében dőlt el, hogy az uniós lehetőségekre pályázó nagyprojektek versenyében melyek kapnak már az előkészítésre is támogatást. Ez a projekt az előkészítésre nem kapott.

A pályázati folyamatot figyelemmel kísérő szakértők azt a tanácsot adták, hogy sürgősen próbáljunk meg változtatni a projekt társadalmi megítélésén. Az unió a tervek megvalósításának nagy közpénz igénye miatt ugyanis igen nagy hangsúlyt helyez a megvalósításra kiválasztott projektekről kialakult közvélekedés figyelembe vételére, és jelenleg a következőket tapasztalja.

1. Az önkormányzatok a projektjavaslatot nem támogatják. A pályázathoz benyújtandó önrészre vonatkozó kötelezettségvállalásra (államilag finanszírozott projektekhez 25%, önkormányzati

finanszírozással 10%) az önkormányzatok nem vállalkoztak. Az állam – rövid várakozási idő után – vállalta a finanszírozást, de a projekt az önkormányzatoktól még az elvi (értsd: „szívesen fogadjuk”) típusú támogatást sem kapta meg.

2. A projektjavaslatról kialakult lakossági vélemények közül csak a parti telkekkel rendelkező, ellenérdekelt felek véleménye artikulálódik.
3. A projektjavaslat sajtója igen rossz. A vízpart-rehabilitáció körül kialakult vita hangadó újságcikkére (Zsigovits Edit: Balatonharács 1. – Élet és Irodalom. 2003. május 2.) hivatalosan senki sem reagált. A cikk megjelentetésének háttérben tevékenykedő civil szervezetek beadványát az Alkotmánybíróság a 11/2005. (IV. 5.) határozatával elutasította. De a civil szervezetek által irányított pontatlan, az alkotmánybírósági döntéssel ellentétes értelmezésű kommunikációt ismét nem cáfolta senki. Az alkotmánybírósági döntés hivatalos magyarázata szintén nem hangzott el.

Megjegyzendő, hogy az aggodalmukat kifejező szakembereket a kommunikációs szakemberek azzal próbálták nyugtatni, hogy ezt a kesztyűt nem szabad felvenni, méltatlan lenne egy ilyen hangvételű vitába beszállni. Amint a tapasztalatok mutatják, ezt a vélekedést tekinthetjük bár elegánsnak, de eredményesnek semmiképp.

A Balaton-törvényből származó, a parti területek rehabilitációjára vonatkozó feladatok (a vízpart-rehabilitációs követelményekről szóló kormányrendelet és a követelményekkel érintett területek lehatárolását követően a vízpart-rehabilitációs tanulmányterveket jóváhagyó miniszteri rendeletek, a tanulmánytervekben meghatározott parti terület-felhasználás figyelembe vételével elkészült és jóváhagyott településrendezési tervek) ez idő szerint csaknem minden településen teljesültek már. A törvény által meghatározott rendezési feladatok ezzel megvalósultak.

A rendezési típusú terveket gyakran éri az a vád, hogy nem veszik figyelembe az alulról jövő kezdeményezéseket, a térségre készült fejlesztési típusú terveket. A Balaton térség esetében e vádnak nincs alapja. Emlékezzünk arra, hogy a Balaton-törvény parlament elé terjesztésének időpontjában a Balaton Fejlesztési Tanács (BFT) már jóváhagyta – 2/1999. (II.24.) BFT határozat a Balaton Fejlesztési Konceptió jóváhagyásáról – a térség fejlesztési koncepcióját. (A kormány jóváhagyása valóban váratott még két évig magára – 2153/2002. (V.15.) Kormányhatározat a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet hosszú távú területfejlesztési koncepciójának jóváhagyá-

sáról –, de ennek éppen a térségfejlesztési tanács által szervezett egyeztetés elmaradása, illetve formai okai voltak.) A térségi szereplők részvételével időközben elkészült és 2005. végén a BFT által jóváhagyásra került a Balaton Régió Fejlesztési Stratégiája. A benne megfogalmazott célok és prioritások, a jelenleg egyeztetés alatt lévő Balaton Régió Részletes Fejlesztési Tervében meghatározott ún. „intézkedéseken” belül a vonzó és élhető balatoni települések kialakítását célzó „komponensek” helyet biztosítanak a vízpart-rehabilitációs projekteknek, benne a Balaton-parti zöldterületek megvalósításának.

A vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek által megtervezett zöldterületi parti sétányok kialakításának projektje tehát – annak ellenére, hogy az előkészítésre támogatást nem kapott – mára teljes létjogosultságot nyert a térség fejlesztését célzó dokumentumokban. Tervi előkészítettsége kitartó és következetes munka eredményeképpen a rendezési típusú tervekben a térség területrendezési tervétől a településrendezési terv szabályozási munkarészéig csaknem valamennyi településen biztosított. A fejlesztési típusú tervekben a térségfejlesztési koncepcióból levezethetően helye van a térség regionális operatív programjának tekinthető dokumentumban meghatározott támogatható tevékenységek, projektek között. Tekintettel arra, hogy a Balaton Régió önálló fejlesztési programmal valószínűleg nem képviselheti magát a 2007-2013-as tervezési időszakban, most az a feladat, hogy a térségi tervekben jól előkészített projekteknek helyet kell biztosítani a térséget érintő három Regionális Operatív Programban. Ha ez sikerül, akkor ennek a projektnek igen jók az esélyei a II. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjaiból elnyerhető támogatásra.

A zöldterületek megvalósításának folyamatában tervi szinten mára már csak a konkrét helyszínekre készülő engedélyezési tervek és a kiviteli tervek hiányoznak. Ezek határozzák majd meg az adott terület zöldterületi felhasználásán túl azokat a funkciókat, amelyek a használók számára a legfontosabbak. Ezek a tervek a leginkább emberközeliak: lehetőségük van a távolságtartó, helyenként gerjesztetten ellenséges (közvéleménynek nemigen nevezhető) hangulat oldására. Több kommunikációs hibát a tervezéssel kapcsolatban tehát nem követhetünk el!

A megvalósítás most következő fázisában a kommunikációs stratégiának a következőket kell figyelembe vennie.

Ütemezés, időzítés

A parti zöldterületek kijelölésénél a tanulmánytervek minimalizálták azokat a zöldterületi sávokat, amelyeket csak magántulajdonból történő kisajátítással lehetne kialakítani. A kisajátítási eljárás a vízpart-rehabilitáció legkockázatosabb része. A megvalósítást ezért nem a kisajátítást igénylő szakaszokkal kell elkezdni, hanem ott, ahol az e nélkül is megoldható, a tisztán önkormányzati vagy állami tulajdonú területeken. Az utóbbiak vonatkozásában döntés szükséges az önkormányzati tulajdonba adásról vagy az állami tulajdonban maradó területek kezelésének formájáról. Ezekben a területeken csak ezt követően lehet a zöldterületeket kialakítani.

A lakosságot már az engedélyezési tervek készítésének kezdetén tájékoztatni kell. Ebben a szakaszban különös jelentősége van az egyeztetésnek, mert ezek a tervek töltik meg funkciókkal a zöldterületeket. Ilyenkor elengedhetetlen a kapcsolat a terület jövőbeni használójával. A tervkészítés előtt preferencia-vizsgálattal kell feltárni, hogy a zöldterületet használó lakosság és üdülőnépesség milyen funkciókat látna szívesen az adott területen.

A tervezési, engedélyezési folyamatot követően az építési szakaszban is folyamatos kapcsolatot kell tartani a lakossággal és az üdülőközösséggel. Az építési szakasz kapcsolattartásának jellege nem egyeztetési, hanem inkább tájékoztatási feladat.

Tartalom és közérthetőség

Az engedélyezési tervek készítésének kezdetén egyeztetésre bocsátott anyagoknak még a látszatát is kerülniük kell annak, hogy bármi el lenne döntve. Az engedélyezési terv készítésének ebben a korai szakaszában a rajzi munkarészek helyett inkább figyelemfelhívó, szöveges munkarészekkel egyeztessünk. Az egyeztetési anyagok tartalmára vonatkozóan meglehetősen pesszimista forgatókönyvvel kell dolgozni, amelyben a mértéket a

- ❖ nem hozzáértő,
- ❖ nem érdekelt, sőt ellenérdekelt,
- ❖ nem konstruktív,

- ❖ rossz képzelőerővel megáldott,
 - ❖ kiábrándult
- kommunikációs célcsoporthoz kell igazítani, még akkor is, ha ők vannak kevesebben. Az ellenérdekeltek felek által gerjesztett közhangulat miatt számolni kell azzal is, hogy többeknek lételeme a bizalmatlanság. Ezt egyetlen módon lehet oldani: a tervezésbe való bevonással. Ezért
- ❖ az összes érdekeltet meg kell szólítani,
 - ❖ tudatosítani kell, hogy ki miben érdekelt,
 - ❖ ha megtörtént a közeledés, a motivációt fenn is kell tartani,
 - ❖ segíteni kell az érdekeltet, a zöldterület használóit a különböző lehetőségek feltárásában,
 - ❖ támogatni kell abban, hogy igényeinek szavakat találjon,
 - ❖ meg kell teremteni és eléjük kell tárni az igényeiknek megfelelő műszaki megoldásokat,
 - ❖ az együtt élők közösségét segíteni kell abban, hogy önmaguk találják meg, melyek a jogos, más érdekeit nem sértő igényeik,
 - ❖ a csoport tagjaiban tudatosítani kell, hogy a kompromisszumos és a konszenzusos megoldások is eredményezhetnek utat a sikerhez.

A tervezésbe vont terület funkciójának (a „mit?” kérdésre adandó válasz) közmegegyezéssel eldöntése után jöhetnek a „hogyan?” kérdésre a válaszok. Ebben segítenek a rajzi munkarészek.

A vélemények ütköztetésének, az álláspontok közelítésének elengedhetetlen feltétele a személyes megjelenés, a lakossági fórumok megtartása. Ebben a szakaszban, ha szükséges, a tervező munkáját kívülálló szociológus, pszichológus vagy kommunikációs szakember segítse. Az ő feladata a vita vezetése.

Az építési szakasz tájékoztató jellegű anyagainak is közérthetőnek, információ-gazdagnak (adatokat, határidőket, a terület átadás utáni használatára vonatkozó információkat tartalmazónak) kell lenniük.

A MEGCÉLZOTT CSOPORTOK

Az érdekeltek körének meghatározása a megvalósítás kezdeti szakaszának egyik igen izgalmas feladata. Ennek elősegítése érdekében a projekt társadalmi megítéléséről közvélemény-kutatást készítetünk. Ettől várjuk a lakosság és az üdülónépesség (eddig hallgató) rétegeiben kialakult vélemények

tisztázását. Bizonyosan másképpen kell megközelíteni a kommunikációval az állandó lakosokat és az állandó (üdülőingatlanokkal rendelkező), valamint a településen ideiglenes jelleggel tartózkodó üdülőket is.

A vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek készítésével kapcsolatos tevékenység kommunikációjának speciális, kiemelt célcsoportjai a települési önkormányzatok, testületek és hivatalok egyaránt. Nélkülük nem megy.

A törvény a zöldterületek megvalósításának idő- és sorrendbeli ütemezésére vonatkozóan kötelezést nem tartalmazott, nem írta elő azt sem, hogy kinek kell a zöldterületeket megvalósítani. Tekintettel arra, hogy a zöldterületek megvalósítása nem termelő beruházás, maga az építés is csak ideiglenesen biztosít munkalehetőséget, valamint a zöldterületek fenntartása – a mai vélekedés és település-üzemeltetési gyakorlat szerint – inkább viszi a pénzt, mint hozza, a települések értékhierarchiájában a kevésbé preferált célok közé tartozik. Ezért – miként arra már a nagyprojektek előkészítésére vonatkozó pályázati anyaggal kapcsolatban rámutattunk – a megvalósítás kezdeti fázisában nem számíhattunk az önkormányzatok aktivitására. Ez idő szerint az önkormányzatok kezdik felismerni a zöldterületek kulturált kialakításában rejlő lehetőségeket.

A funkciógazdag, ápolott zöldterületek vonzó környezetet teremtenek az idegenforgalmi beruházások számára. Az új beruházások a településrész központi funkcióit erősítik, amelyek az újabb, a szezon hosszabbítását lehetővé tevő beruházásokat is gazdaságossá tehetik az adott településrészben. Ezeket a járulékosnak nevezett hatásokat is tudatosítani kell az önkormányzatokban. Példa értékűek ilyen vonatkozásban – az egyes Balaton-parti településeken már más konstrukcióban megkezdődött – végeredményét tekintve a zöldterületek rehabilitációját célzó tevékenységek.

(Ez az írás a szerzőnek az Országos Területfejlesztési Hivatal megbízásából készített, „A vízpart-rehabilitációs tanulmánytervekkel kapcsolatos kommunikációs feladatok” című tanulmánya alapján készült.)

Dr. Gerzanics Annamária
főosztályvezető-helyettes, ÖTM Területrendezési
és Tervezési Főosztály, Budapest

A hagyomány kapcsolódása a megújuláshoz

A homokhátsági tanyák tájszerkezeti jelentősége és a fejlesztés lehetőségei

Egy civil megmozdulás (a petróleumlámpás felvonulás) eredményeképpen kezdődött el 2005. elején az OTH Kiemelt Térségi Programok Főosztálya megbízásából a Váti Kht. és az MTA RKK ATI tervező-, kutatóműhelyében a Tanyás térségek fejlesztési programja című munka, s a kistérségi tájszerkezeti tanulmánytervek elkészítésével 2006 szeptemberében zárult le. Átfogó felmérés készült a Homokhátság 104 településének tanyáiról. Az 1970-es években végzett vizsgálatok óta nem volt ilyen mélységű kutatás. A program kiemelt feladatként kezeli a tanyavilamosítást és a megközelíthetőség javítását, a települési önkormányzatok munkatársainak adatszolgáltatására építkezve a Homokhátság egészére Helyzetfeltáró vizsgálat és elemzés, ahhoz kapcsolódóan Fejlesztési stratégia és programjavaslat (Váti Kht. és MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete), valamint Térségi villamosenergia-ellátási tanulmányterv (Pylon Kft.) készült (2005). A tervezési folyamat 2006-ban a Homokhátsági tanyás térség energiaellátási és elérhetőségi viszonyai javításának kistérségi tájszerkezeti tanulmányterveivel folytatódott; két ütemben 15 kistérség dokumentációi készültek el. A kistérségi szintű tervezés a jogutód Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium Területrendezési és Tervezési Főosztálya megbízásából, szintén az önkormányzatok adatszolgáltatására építve a Váti Kht.-ban folyt. A tervezés folyamán végig a települési résztvevők (polgármester, önkormányzati tisztviselő, pedagógus, polgárőr, falugazdász, falu- és tanyagondnok, természetvédelmi őr) munkájára támaszkodtunk; segítségük nélkül a kitűzött feladatot nem lehetett volna teljesíteni.

A tervezési terület a tanyavilág elhelyezkedését is követve a Duna-Tisza közti homokhátság tájféldrajzi egység határáig terjed, így nem minden esetben esik egybe a kistérségek határaival. Az érintett kistérségek (zárójelben a települések száma): bajai (2), ceglédi (11), csongrádi (4), dabasi (8), jánoshalmi (3), kecskeméti (17), kiskőrösi (14), kiskunfélegyházi (11), kiskunhalasi (9), kiskunmajsai (4), kisteleki (6), kunszentmiklósi (1), monori (2), mórhalalmi (9), szegedi (3).

A FELMÉRÉS FŐBB ADATAI, TRENDEK

A felmérés 76%-os reprezentativitását (a Homokhátság 104 településén nyilvántartott 53 709 tanyából 40 700-ra van adat), amely abból adódik,

hogy 96 település (92%) készítette el a felmérést, és ezek többsége sem tudott minden tanyára adatot adni. A reprezentatív jelleget növeli, hogy a legtöbb esetben az adatszolgáltatás nem közvetlen helyszíni bejárás alapján történt. Az adatokban ezért lehetséges bizonyos hibaszázalék, reprezentatívan azonban megmutatja a tanyavilágban zajló folyamatokat.

A legfontosabb megállapítás a tanyák visszaszorulásának folyamata. A tanyák 12%-a a 2000. évi légi felvételezéshez képest mára megszűnt, eltűnt. A megmaradtakból további 23% lakatlan, azaz használaton kívül áll; lehetséges, hogy nemsokára szintén a megszűntek közé fog tartozni. Önmagában ez a két szám a tanyavilág erőteljes erodálódását mutatja. A negatív tendencia még jobban látszik, ha figyelembe vesszük azokat a tanyákat is, ahol idősek laknak, mert esetükben a (lakó)funkció

TANYÁK JELLEMZŐI		DB	EBBŐL VILLANNYAL ELLÁTATLAN DB	
Gazdasági funkciójú tanya	Mezőgazdasági kistermelés	7018	243	
	Mezőgazdasági árutermelés	1077	35	
	Mezőgazdasági önellátás/ lakatlan vagy nem nevesített funkcióval	399	56	
	Egyéb gazdasági tevékenység	936	37	
	Vendéglátás, -fogadás	177	3	
	<i>Összesen</i>	<i>9607</i>	<i>374</i>	
	Lakófunkciójú tanya	Lakófunkció és mg. önellátás	7841	383
		Idősek, megélhetési gondokkal küzdők, hajléktalanok	7054	531
Nyarlótanya		2731	273	
<i>Összesen</i>		<i>17626</i>	<i>1187</i>	
<i>Működő tanya összesen¹</i>		27233	1561	
Lakatlan tanya	lakatlan tanya/ ismeretlen funkció	8524	2243	
<i>Létező tanya összesen²</i>		35757	3804	
Megszűnt (összedőlt) tanya		4943	1377	
<i>Adattal rendelkező tanya összesen³</i>		40700	5181	
Nincs adat vagy adatbázisbeli átfedés (ismétlés)		13009		
<i>Nyilvántartott tanya összesen⁴</i>		53709	5181	

1. táblázat. A tipológia kategóriái és összegző adatai

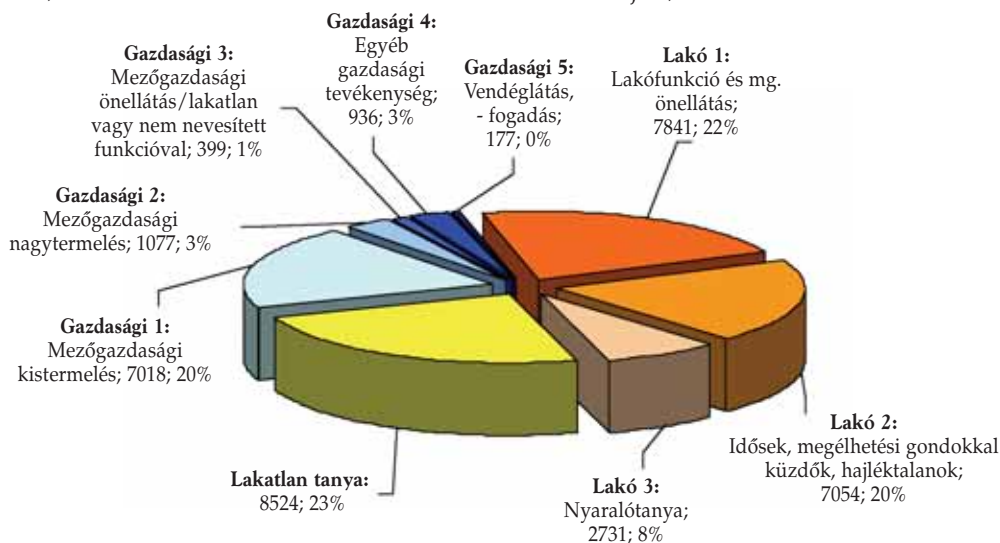
¹ Beazonosítható funkcióval rendelkező tanyák.² Az összes funkcióval rendelkező és használaton kívüli (lakatlan) tanya.³ Azok a tanyák, amelyekre a felmérés adatot (funkció vagy lakatlan) szolgáltatott.⁴ A földhivatali nyilvántartás és a légi fotók alapján összeállt adatbázisban szereplő összes tanya.

megléte hosszú távon kérdéses. Potenciálisan ezek közül is sok tanya kerülhet a lakatlan vagy a megszűnt kategóriába. A működő tanyák egynegyedének (6730-nak) van idős lakója, akik többsége már nem gazdálkodik érdemben. Ezek alapján vonható le az a következtetés, hogy az egykori alföldi tanyavilág az elmúlás utolsó fázisának állapotában van, és a tanyák fele rövid időn belül megszűnhet (Csatári-Kanalas 2006.a).

Ugyanakkor a létező tanyák háromnegyede (76%-a) még mindig működik, azaz lakóhelyként és/vagy gazdasági térként használják. Ez a tanyavilág fennmaradását vetíti előre. Igaz, hogy ezeknek a többsége (65%-a) már elsősorban lakóhely, ahol legfőlegbb önellátó gazdálkodás folyik, de mezőgazdasági árutermelés nem. Egytizedük (10%) pedig

nyaraló, állandó lakó nélkül. Egynegyedükben (26%) idősek, megélhetési gondokkal küzdők laknak, akik szociálisan hátrányos helyzetűek, ellátásra szorulnak. Összességében az elsődlegesen lakófunkciójú tanyák nagyobb aránya (közel kétszer annyi, mint a gazdasági hasznosítású) a tanyavilág funkcionális átrendeződését mutatja. A tanyavilág kialakulásában döntő tényezőt játszó gazdasági funkció visszaszorul, helyette megjelenik az ingázás, a nyugdíjas életforma, sok esetben a munkanélküliség, a szociális juttatásra alapozott életvitel. A gazdasági funkción belül előfordulnak ugyan mezőgazdaságon kívüli tevékenységek, de markáns súlyt nem képviselnek (12%). A gyakran emlegetett tanyai turizmus még csak kevés helyen működik (2%). E folyamatokat tekintve a tanyák

gazdálkodási szerepének fokozatos visszaszorulásával, ezzel párhuzamosan alternatív gazdasági funkciók (turizmus, kisipar) létrejöttével, illetve a lakófunkció erősödésével lehet számolni. Utóbbinak három fontos vetülete van: a szuburbanizáció a nagyobb városok (pl. Kecskemét) közvetlen, város közeli tanyavilágában, a nyaralók megjelenése sok esetben külföldi tanyatulajdonossal, valamint a gazdálkodással felhagyó idősök, illetve megélhetési nehézségek miatt szociálisan segítségre szoruló rétegek térnyerése. Mindez rendkívül differenciált, jellemzőiben és problémáiban sokszínű tanyavilágot eredményez, amely egyre kevésbé hasonlít az eredetire. Emiatt lényegében mára a klasszikus tanyarendszer megszűnt, helyette éles differenciálódás zajlik a külterületen (Csatári-Kanalas 2006.b) (1. táblázat, 1. ábra).

1. ábra. A létező tanyák funkció szerint, 2006. 08. 31.

TERÜLETI SAJÁTOSSÁGOK

A legtöbb tanya a Homokhátság középső részén, a ceglédi, kecskeméti, kiskunfélegyházi, kiskőrösi, mórhalmi kistérségben található (2. táblázat). Az arányokat tekintve a bajai kistérségben szűnt meg a legtöbb, s átlagon felüli a megszűntek aránya a kiskőrösi, kiskunmajsai és a kiskunhalasi kistérségben. A szuburbanizáció miatt a megszűnés nem jelentős a szegedi kistérség településein, ugyancsak alacsony a csongrádi kistérségben. Figyelemre méltó, hogy miközben leépülés tapasztalható, Kunadacson (kunszentmiklósi kistérség), Kocséron és Mikebudán (ceglédi kistérség) vagy Kaskantyún

(kiskőrösi kistérség) nincsen megszűnt tanya. Megtalálható persze a másik véglet is, például a ceglédi kistérséghez tartozó Törtelen, ahol az adattal rendelkező tanyák 28%-a már megszűnt és a még létezők közel egyötöde nehezen elérhető. A bajai kivételével így is mindegyik kistérségben 90% körüli a létező tanyák aránya. Figyelmeztető adat, hogy a lakatlan tanyák aránya néhány kistérségben (bajai, monori) igen magas, több hagyományosan tanyás kistérségben (kiskőrösi, kiskunmajsai, kisteleki) is eléri a 30%-ot. A bajai kistérség érintett két településén világos tendencia a tanyák eltűnése, a monori kistérségben inkább a hagyományos tanyavilág átrendeződése érvényesül a városi kiköltözők megjelenésével (Pilis). A tanyák gazdasági funkciója jobban megmaradt a mórhalmi, kiskunmajsai, kunszentmiklósi és csongrádi

kistérségekben, melyekben a gazdasági funkcióval rendelkező tanyák aránya 50% vagy a körüli. A monori kistérségben a tanyák megszűnésével, funkcióváltásával magyarázható a lakófunkció magasabb aránya, ugyanez a hagyományosan tanyás kecskeméti, kiskunfélegyházi, kiskunhalasi kistérségben a térségközpont város körül érvényesülő szuburbanizációval, illetve a nyaraló és hétvégi hasznosítás nagyobb arányával függ össze. A monori, dabasi, kecskeméti, kiskunfélegyházi, kiskunhalasi és kisteleki vonalban a lakótanyák dominanciája rajzolódik ki (70% fölötti arány). A monori kistérségben a lakófunkción feltűnő a hobbitalanyák aránya (67%). Az átlagnál

nagyobb súlyt képviselnek a csongrádi és a kiskunfélegyházi kistérségben is, ezzel szemben meglepően kevés ilyen tanya van a kisteleki, a kiskunhalasi vagy a szegedi kistérségben. A szociális problémákkal jellemezhető aránya kiugró (80% fölötti) a bajai és a jánosalmi, s a homokhátsági átlag fölött van a mórashalmi, a kisteleki és a kunszentmiklósi kistérségben. Ez elsősorban az előregedéssel függhet össze.

PROGRESSZIVITÁS ÉS HALMOZOTTAN HÁTRÁNYOS HELYZETEK

A homokhátsági tanyavilágban egyszerre vannak jelen a progresszivitás jelei, vagyis a tanyák fenn-

maradása, megújulása akár hagyományos gazdálkodás céljára, akár funkcióváltással, és a pusztulás, erodálódás, vagyis a szociális hátrányok erősödése, a lakatlanná válás vagy megszűnés. A progresszivitás több eleme is megjelent, így az iskolázottsági szint növekedése, a tanyagondnoki hálózat működése, a biogazdálkodás terjedése, az árutermelő gazdaságok megerősödése, az agro-, lovas- és zöld turizmus térnyerése; azonban ez nem olyan mértékű, hogy térségi szinten a tanyai lakosság életlehetőségeiben gyökeres változást hozott volna (Csatári-Kanalas 2006.b). A külföldi tulajdonban lévő tanyák (822) aránya (2%) egészében alacsony, ugyanakkor érdekes, hogy – bár csekély arányban – szinte minden tanyatípusban előfordulnak. Így vannak külföldi tulajdonosú gazdasági, gazdál-

2. táblázat. Az összegző adatok kistérségenként

Kistérség	Létező tanya									Megszűnt (összedőlt) tanya	Nincs adat	Összes nyilvántartott tanya
	Működő tanya								Lakatlan tanya			
	Gazdasági tanya, db					Lakótanya, db						
	Mezőgazdasági kistermelés	Mezőgazdasági árutermelés	Mezőgazdasági önellátás/lakatlan	Egyéb gazdasági tevékenység	Vendéglátás	Lakófunkció és mg. önellátás	Idősek, megélhetési gondok, hajléktalanok	Nyeralótanya				
Bajai	2	0	0	0	0	1	4	0	12	17	0	36
Ceglédi	980	88	15	57	26	982	653	207	947	519	1068	5542
Csongrádi	370	14	61	36	0	294	144	133	246	24	1632	2954
Dabasi	65	8	4	29	5	230	96	48	162	100	229	976
Jánosalmi	6	5	0	0	2	2	24	3	0	6	1138	1186
Kecskeméti	797	77	65	165	28	1385	1497	706	1247	707	5140	11814
Kiskőrösi	785	66	18	115	15	704	650	226	1240	779	497	5095
Kiskunfélegyházi	657	201	16	83	39	1056	988	624	928	636	988	6216
Kiskunhalasi	528	68	44	33	17	1030	664	99	787	585	145	4000
Kiskunmajsai	550	28	3	69	5	324	296	144	971	481	28	2899
Kisteleki	347	151	2	26	5	635	595	69	932	287	545	3594
Kunszentmiklósi	84	6	2	13	0	63	54	2	140	0	4	368
Monori	1	0	0	0	0	0	1	2	11	2	81	98
Mórashalmi	1556	306	168	305	34	768	1193	412	730	767	33	6272
Szegedi	290	59	1	5	1	367	195	56	171	33	1481	2659

Kistérség	Megszűnt tanyák %	Létező tanyák db	Villamos energiával el nem látott tanyák db	% a létezők %-ában	Nehezen elérhető tanyák								Halmozottan hátrányos helyzetek		
					db	% a létezők %-ában	Ebből: lakó db	% a nehezen elérhető % -ában	Gazdasági db	% a nehezen elérhető % -ában	Lakatlan db	% a nehezen elérhető % -ában	Nehezen elérhető és villany nélküli	Ebből: szociális nehézségek és nehezen elérhető és villany nélküli	Ebből: lakatlan és nehezen elérhető és villany nélküli
Bajai ¹	47	19	8	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ceglédi ²	12	3955	397	10	250	6	146	58	67	27	37	15	35	9	11
Csongrádi ³	2	1298	46	4	219	17	118	54	68	31	33	15	13	1	2
Dabasi ⁴	13	647	94	15	139	21	79	57	24	17	36	26	14	2	8
Jánoshalmi ¹	13	42	1	2	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kecskeméti	11	5967	761	13	612	10	350	57	94	15	94	15	82	9	37
Kiskőrösi ⁵	17	3819	862	23	724	19	340	47	120	17	264	36	187	11	147
Kiskun-félegyházi	12	4592	541	12	369	8	160	43	61	17	148	40	132	16	97
Kiskunhalasi	15	3270	347	11	514	16	250	49	99	19	165	32	83	17	57
Kiskunmajsai	17	2390	346	14	206	9	64	31	53	26	84	41	67	6	36
Kisteleki	9	2762	66	2	316	11	166	53	53	17	97	31	14	1	12
Kunszentmiklósi ¹	0	364	12	3	124	34	36	29	33	27	55	44	5	0	4
Monori ¹	12	15	1	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mórahalmi	12	5472	303	6	257	5	114	44	98	38	45	18	12	2	6
Szegedi ¹	3	1145	19	2	166	14	82	49	56	34	28	17	2	0	2

3. táblázat. A hátrányos helyzetű tanyák adatai kistérségenként

¹ A bajai, jánoshalmi, kunszentmiklósi, monori és szegedi kistérségekben csak egy-két település tartozik a tervezési területbe, vagy nagyon hiányosak az adatok.

² Cegléd város tanyáinak (1339) csak 12%-ára van adat.

³ A csongrádi kistérségre nincs elegendő adat, csak Csongrád településre.

⁴ Dabas település tanyáinak csak 8%-ára van adat.

⁵ A létező tanyák 4%-a halmozottan hátrányos helyzetű, lakatlan (Kecelen sok ilyen tanya van).

kodek tanyák is. A külföldi tulajdonúak háromnegyed része természetesen nyaraló, az összes nyaralótanya 22%-a. Az üdülési célt szolgáló tanyák 10%-os aránya a tanyák funkcióváltását mutatja. Az árutermelés a mezőgazdasági tevékenységet folytató tanyák között arányában jelentősen elmarad a kistermelés mögött. Ez az a tanyai gaz-

dálkodó réteg, amelyet a farmszerű gazdálkodás progresszivitása jellemez. A progresszív elemeknek: a mezőgazdasági áruterelésnek, a nem mezőgazdasági gazdasági tevékenységnek és a vendégfogadásnak az együttes aránya 8% a működő tanyák között. Az üdülőként használtakat is számítva, a tanyák 18%-án fedezhető fel a progresszivitás.

Kritikus a halmozottan hátrányos helyzetű tanyák sorsa (3. táblázat). Ezek közé azokat sorolhatjuk, amelyeknél a szociálisan hátrányos helyzet vagy a lakatlanság együttesen fordul elő a villamosenergia-ellátás hiányával és a nehéz megközelíthetőséggel. A felmérés kiindulópontját képező villamosenergia-ellátás a létező tanyák egytizedén (3804, 11%), illetve a működők (gazdasági vagy lakófunkciójúak) 6%-án (1561) hiányzik. Figyelemre méltó a lakatlan helyek magas aránya az ellátatlanok között, megengedve azt a következtetést, hogy ezek a tanyák többek között a villamosság hiánya miatt váltak lakatlanná. A nehezen elérhető tanyák szintén 11%-ot képviselnek a létező tanyák között. Legnagyobb részük (49%) lakófunkciójú tanya, amelyeknél a megközelíthetőség a munkába és iskolába vagy orvoshoz járáshoz nagyon fontos lenne. Elég sok a nehezen elérhető lakatlan tanya is (28%); feltehető, hogy a rossz elérhetőségnek komoly szerepe volt az elnéptelenedésükben. A nehezen megközelíthető tanyák közel egyötödében (646, 17%) nincs villany, ennek 11%-ára jellemző valamilyen szociális hátrány, kétharmaduk (65%) pedig lakatlan. Mindezek alapján egyértelmű a villamosenergia-ellátás és a megközelíthetőség szerepe a tanyák fennmaradásában.

A HOMOKHÁTSÁG TÁJI ADOTTSÁGAI

A Homokhátság nem önálló tájrendszertani kategória, a Duna-Tisza közti síkvidékből, a Duna menti síkságból és az Alsó-Tiszavidékből fog össze területeket. Kedvező ökológiai adottsága többek között a napfénytartam, a tenyészidőszak nagy hőösszege, a homoktalaj gyors tavaszi felmelegedése. Kedvezőtlen adottságként a szélsőségeket: az aszályra hajló klímát, a többnyire szélsőséges vízháztartású, kis humusztartalmú talajokat, a deflációvesztést, az alacsony talajvízszintet és a talajvíz szélsőséges éves dinamikáját, esetenként a belvíz és a másodlagos szikesedés veszélyét említjük (Dóka 2006). Legjellemzőbb talajtípusai a futó- és humuszos homoktalajok. Fontos jellemzője a mozaikosság a talajadottságokat, a vízháztartást és a felszínborítást tekintve egyaránt. Védett területei a nádasok, nyílt homokpusztai gyepek, homoki sztyepprétek, borókás-nyárasok, szikes rétek, kisebb kiterjedéssel a mocsárrétek, láprétek,

mezpázsitos-vakszikesek, homoki tölgyesek körét ölelik fel.

Az országos értékekkel egybevetve a Homokhátságra jellemző a szántó valamivel kisebb, valamint a szőlő, a gyep és az erdő valamivel nagyobb aránya. A hátság tájhasználatában a szántó a meghatározó (42%), amelyet az erdő és a gyepterületek követnek. A Homokhátság egésze domináns mezőgazdasági tájhasználatot mutat. A vegyes művelésű kategória a tanya gazdálkodásnak feleltethető meg, a legtöbb tanya ilyen területen található. A Homokhátság szintjén ennek aránya 8%, ezzel a negyedik legjelentősebb területhasználatot képviseli. A művelési ágak változását tekintve a Homokhátságra is a mezőgazdasági területek csökkenése jellemző. 1990-2000 között a legnagyobb mértékben éppen a homoki gazdálkodásban és régen a homok megkötésében meghatározó szerepet játszó szőlő- és gyümölcssterületek csökkentek (Farkas J. Zs. 2006).

A Homokhátság táji változatosságának megfelelően a területhasználatban kistérségenként jelentős különbségek mutatkoznak. A tanyák táji jelenlétének eltérő mértékét mutatja a vegyes művelésű mezőgazdasági terület megoszlása, mely a kevés tanyával rendelkező bajai és jánoshalmi kistérségben nagyon alacsony, ezzel szemben a szegei és a mórashalmi kistérségben jelentős, de átlagon felüli a kiskunhalasi és a kiskunmajsai kistérségben is. A legtöbb kistérségben a szántó a domináns művelési ág, de a bajai, a dabasi és a kiskunhalasi kistérségben jelentősebb az erdő, a kunszentmiklósiiban pedig a gyep. Kiemelkedő a szőlőterület aránya Kiskőrös térségében, a csongrádi és a szegei térségben pedig szembetűnő a kevés erdő. Az agglomerálódással van összefüggésben a települési terület magasabb aránya a monori kistérségben.

A Homokhátság Európában egyedülálló településtörténeti, táji, természeti értékekkel bíró, fenntartásra, megőrzésre érdemes kultúrtáj. A domináns mezőgazdasági tájhasználat miatt kiemelt szerepet kap a fenntartható vagy értékfenntartó mezőgazdálkodás, vele a mezőgazdaság multifunkcionalitása, aminek értelmében az agrárium egyfelől minőségi árut előállító termelő, másrészt a természeti, tájképi és kultúrtörténeti értékek megőrzését elősegítő, a termőhelyi alapokat fenntartó társadalmi szolgáltató ágazat. Míg a növénytermesztés szempontjából kedvező adottságú és környezetileg kevésbé érzékeny területeken az árutermelő

funkció dominál, addig a környezetileg sérülékeny vagy természetileg értékes térségekben a mezőgazdaság természeti értékeket és tájképet fenntartó feladatkörének kell elsődlegesnek lennie. A cél olyan környezethasználati rendszer kialakítása, amely elősegíti a természet- és tájvédelmi szempontok érvényesülését, valamint a helyi közösségek megélhetését és megmaradását. A kistérségek gyenge termőhelyi adottságú, szélerózióra, aszályra érzékeny területein kívánatos a mozaikos tájhasználat, a homoki gyepek, erdősávok, erdőfoltok, extenzív szántók tanyerése, a tájfenntartás bázisát jelentő, hagyományos tanyai gazdálkodás területeinek megőrzése. A kedvezőtlen adottságú homok-, szikes és láptalajokon az értékfenntartó gazdálkodási rendszerek legfőbb feladata a vízjárta területek hasznosítása, a homokpuszták fenntartása, valamint a térségben élők, elsősorban a tanyai lakosok jövedelmének kiegészítése, így a népesség megtartása. A tájhasználat-váltás lehetséges irányai a homoktalajokon a gyepesítés, mezővédő erdősávok, kisebb erdőfoltok létesítése, a kedvezőbb adottságú humuszos homoktalajokon a kertészeti kultúrák, ültetvények kialakítása, amennyiben az öntözés feltételei biztosítottak. A tanyákon élők jövedelemszerzésében, illetve jövedelem-kiegészítésében a jövőben is meghatározó szerepet játszanak a kertészeti kultúrák. Belterjes szántóföldi növénytermesztésre a futó- és humuszos homoktalajok elsősorban gyenge víztartó képességük miatt alkalmatlanok.

A TANYÁK HELYE A TÁJBAN ÉS A TELEPÜLÉSSZERKEZETBEN

A tanya az Alföldnek a természetes környezeti feltételekhez leginkább alkalmazkodott településformája, ennek megfelelően a tanyai építészet és gazdálkodás változatos, sokszínű, a tanyák tájhoz és természetéhez való viszonya pedig különleges (Ónodi G. 2006). A táj, az épület, az ember harmóniájának megjelenítésében a tanya komoly tradíciókat hordoz (Kiss A. 2006). Fontos értéke, hogy megfelel a fenntartható fejlődés, az integrált vidékfejlesztés, a multifunkcionális mezőgazdaság európai fejlesztési modelljének. A környezeti adottságok felértékelődéséhez kapcsolódó kereslet új tanya-funkciókat hívhat életre a korszerű mezőgaz-

dálkodás, az üdülő- és lakófunkció, valamint a turizmus és a vendéglátás területein.

A Homokhátság településeinek külterületén (a bokortanyák kivételével) a tanyás településszerkezeti típusok valamennyi formája megtalálható. Egyaránt előfordulnak szórt tanyás jellegű részek, szabályos tanyasorok. E két típus közötti átmenet, az úgynevezett laza tanyasor, ahol a szórványjelleg mégis mutat valami rendezettséget. A legtöbb térségben a szórt tanyás jelleg dominál, de tanyasort is találunk szinte mindenhol.

A táji, építészeti és kulturális örökség értékének elismerése tükröződik abban, hogy a felmérésben a létező tanyák 6%-a (2084) kapott ilyen besorolást. (Ezt a kategóriát nem egyenlő mértékben jelölték a tanyafelmérésben a helyi szakemberek, emiatt ezek az adatok csak részleges képet mutatnak a ténylegesen tájképi jelentőségű, építészeti vagy kultúrtörténeti értéket képviselő tanyákról.) E tanyák közel fele (47%) gazdasági, elsősorban mezőgazdasági funkcióval rendelkezik, valamivel kisebb a lakótanyák aránya (43%). A táji, építészeti értéket képviselő, de lakatlan, használaton kívüli tanyák komoly potenciált rejtnek magukban, amelyet azért is célszerű lenne kihasználni, mert e tanyák összedőlésével a tanyás tájkarakter tovább szegényedik. A lakófunkciójú, különösen a szuburbán tanyák esetében a tájba illeszkedés, a hagyományos tanyai építészet jövője a kérdés. Néhány nagyváros környéki, korábban jellemzően tanyás terület a tájjelleg rohamos elhalványodására hívja föl a figyelmet, a tájban korlátozás nélkül gyarapodó lakófunkció felemésztheti a tájat (Kiss A. 2006).

Az alföldi tanyarendszert, az itt található magyar tanyavilágot sajátos, megőrzendő értéknek kell tekinteni, melynek fejlesztése csak a meglévő egyedi településszerkezeti és építészeti értékek, tájgazdálkodási hagyományok és a természeti-táji környezet együttes értékelésén alapulhat. Ennek megfelelően a tanyás térségek revitalizálását megfogalmazza a 2005-ben megújított Országos Területfejlesztési Konceptió, és az Országos Területrendezési Terv folyamatban lévő felülvizsgálata is kitér erre a térségtípusra. Az egyes települések érvényes helyi rendeletei között jelenleg indokolatlan különbségek vannak a tanyás területekre vonatkozóan, azzal együtt, hogy többé-kevésbé egységesnek mondható a tanyavilág és természeti környezete. A kistérségi térszerkezeti tanulmánytervekben tett fontosabb javaslatok:

- ◆ Településenként speciálisan a külterületekre, tanyás térségekre vonatkozó értéktartó, de a problémákat is felmutató vizsgálatok szükségessé válnak.
- ◆ Készüljenek kistérségi szintű fejlesztési koncepciók, amelyek a mezőgazdasági, erdő- és vízgazdálkodási területek fejlesztésével összhangban kiemelten kezelik a tanyák kérdéseit.
- ◆ Javasolt meghatározni kistérségi szinten azokat a tanyás területeket (települési, közigazgatási határoktól függetlenül), amelyek településszerkezeti vagy tájképvédelmi szempontból értékesek, kiemelhetők, ezekre rendezési ajánlásokat kell kidolgozni.
- ◆ Meg kell vizsgálni az agrár-környezetvédelmi szempontú besorolásokat (érzékeny természeti területek) és ezeknek a tanyás gazdálkodási módokhoz való viszonyát, a tájgazdálkodás kistérségi szintű irányelveinek kidolgozásával. A tanyákat a mozaikos tájhasználat lényegi elemeinek, sajátos tájfenntartó szerepű bázisainak kell tekinteni.
- ◆ Ahol ez indokolt lehet (például védett természeti vagy tájképvédelmi területen, egységes, hagyományos, védendő szerkezetű tanyacsoportoknál, tanyasoroknál), javasolt az új tanyák létesítéséhez építési helyeket, építési sávokat is kijelölni a rendezési tervekben.
- ◆ Tájba illeszkedő tömegformákat, épületléptékeket kívánatos kialakítani.
- ◆ Ki kell térni a szabályozásokban a tanyák körüli fásításokra, a birtokközpontok zöldfelületeinek kialakítási részleteire és a tájfásításra is (mezővédő erdősávok, út és vízfolyás menti fasorok, határmezsgyék növényársajjai).
- ◆ Az intenzív zöldségtermesztést szolgáló fóliasátrak, üvegházak létesítési, építési feltételeit is meg kell határozni.
- ◆ Ki kell dolgozni a szükséges, ám a jelenlegi jogszabályi keretek (OTÉK) között mezőgazdasági területeken nem elhelyezhető kiszolgáló, kereskedelmi-szolgáltató, vendéglátó, borturizmussal összefüggő vagy üdülési, idegenforgalmi létesítmények építési feltételeit (és lehetőleg konkrét helyeit is).
- ◆ Szükség van a helyi hagyományokat korszerűen továbbfejlesztő títustervekre, beépítési javaslatokra.

JÖVŐKÉP A TÁJBAN

Az alföldi tanyás térségek degradációja alapvetően veszélyezteti a táj és benne a sajátos természeti, néprajzi értékek, gazdálkodási hagyományok fenntarthatóságát. Segítő intézkedések nélkül az ország és egyben Európa egyedi élő, településtörténeti kincse tűnhet el pótolhatatlanul. Amennyiben nem sikerül a népesség megtartásának és a tanyavilág gazdasági fejlődésének feltételeit biztosítani, a táj tovább degradálódik, hagyományos „tanyai” élelem-termékeink egy része eltűnik, az új funkciók (második otthon, tanya-turizmus) elszigetelt jelenségek maradnak. A külterületen tovább növekednek a szélsőséges társadalmi és építészeti-környezeti konfliktusok, tovább romlik a közbiztonság és a tanyai közösség mentális állapota. Eltűnik a sajátos életmódhoz kötődő, generációkon keresztül átadott tudás és hagyomány (negatív jövőkép). Amennyiben sikerül, remény van a tanyák és társadalmuk nagyobb részének megújulására, megmaradnak az eredeti tanyás kultúrtáji funkciók, s megfelelően fogadják be az újakat. A tanya az organikus gazdálkodás színtere lesz, ahol egészséges élelmiszert állítanak elő, kifejlődik a tájra és a tradíciókra épülő turizmus. A városi életmóddal szemben alternatív életvitelre, természet közeli életmódváltásra, távmunkára nyílik lehetőség (pozitív jövőkép). (Egy új tanyastratégia vázlata 2005. MTA RKK ATI, Csatári B. alapján.)

FEJLESZTÉSI IGÉNYEK ÉS LEHETŐSÉGEK

A tanyás térségek fejlesztésének jelenlegi fázisában a kistérségi térszerkezeti tanulmánytervekben három területre irányult a figyelem:

- ◆ Villanyárammal való ellátás. Javaslat az energia-ellátás módjaira. A gazdaságosság függvényében ez lehet hagyományos vezetékes (20 kV-os vezetékről vagy transzformátorról), megújuló energiára alapozott egyedi ellátás (például napcella, biomassza csoportos villamos ellátó kiserőmű, bioolaj-motoros áramfejlesztő, napcella- és szélenergia-telep, geotermikus kiserőmű stb.).
- ◆ Az elérhetőség javítása. A kistérségi tanulmánytervekben az elérhetőség szempontjából legrosszabb helyzetben lévő tanyák körére készült

javaslat az úthálózat fejlesztésére, „javított földút” minőségben, településenként átlagosan 10 km-es mértékben, három ütemben.

- ◆ Társadalmi-kulturális infrastruktúra fejlesztése, közösségi terek létrehozása. A korábbi tanyasi iskolák mintájára szükség van a tanyán élő és tevékenykedő népesség információszerzési, kulturális és közösségi igényeit kielégítő minimális háttér infrastruktúrára. Ahol még megvannak a Klebelsberg-iskolák, ott kézenfekvő ezek felújítása és közösségi használata. Ahol már nincsenek vagy nem elérhetőek, elsősorban a lakatlan tanyák közül lehet erre a célra megfelelő választani.

A tanyás térségek problémái nem szűkíthetők le egyetlen tényezőre, például a villany nélküli tanyákra, a rossz külterületi utakra, a mezőgazdaság jövedelmezőségi problémáira vagy a rossz közbiztonságra, hanem a környezeti, szociális, kulturális, közösségi és gazdasági aspektusokkal egyaránt foglalkozó komplex megoldást kívánnak. A gondolkodás és a fejlesztés igényli egy mai viszonyokra alkalmazható tanyadefiníció megalkotását, továbbá a tanya rendszerszerű felfogását (Csatári 2006). A problémák összefüggenek a Homokhátság vízháztartási gondjaival, a megújuló energia alkalmazási lehetőségeivel s a gazdálkodási modellváltás kényszerével. A kistérségi térszerkezeti tanulmánytervek háttérét képező, a tanyás térségek helyzetének javítását célzó fejlesztési program ezért átfogó célként jelöli meg a következőket.

Az életképes tanyák fennmaradásának biztosítása a funkcionális megújulás elősegítésével, a gazdasági, infrastrukturális feltételek megteremtésével; a tanyai lakosság életminőségének javítását az infrastruktúra fejlesztésével, a szolgáltatások elérhetőbbé tételével és a foglalkoztatás elősegítésével; a tanyás térségek tájrehabilitációját a tanyák tájfenntartó funkciójának megerősítésével; és a tanyák táji, építészeti és kulturális örökség értékeinek megőrzését. Specifikus célként pedig a következőket tartalmazza.

- Az elektromosenergia-ellátás megoldása.
- A szabályozás és a tervezés rendszerének megújítása.
- Szociális problémák kezelése, egészségügyi ellátás fejlesztése, a szolgáltatások elérhetővé tétele.
- Az oktatáshoz, képzéshez, kultúrához jutás

javítása, az igényekhez igazítása, közösségi, kulturális terek megújítása.

- A közbiztonság javítása.
- A tanyák tájfenntartó szerepének megőrzése.
- A foglalkoztatás, ezáltal megélhetés és jövedelem biztosítása a tanyán élő népesség számára.

A tanyarendszer jövőjét egymással ellentétesen ható tényezők, a tanyatulajdonosok többféle igénye és érdeke, eltérő települési sajátosságok alakítják.

A Homokhátság tanyavilága korántsem homogén, és a felmérésből a további differenciálódás folyamata olvasható ki. Lehetséges, hogy a régi tanyavilág, a hagyományos tanyai gazdálkodás idővel eltűnik, vagy legalábbis háttérbe szorul, de egészen bizonyos, hogy lehet olyan új funkciókat és sajátos ellátási módokat találni, amelyek biztosítják a tanyák életképességét, fennmaradását. Egy ilyen módon modernizálódó tanyavilág szép példája lehet a hagyomány és a megújulás összekapcsolódásának.

Czene Zsolt,

tervező, VÁTI Kht. Stratégiai Tervezési és Értékelési Igazgatóság, Budapest

Jávor Károly,

irodavezető, VÁTI Kht. Stratégiai Tervezési és Értékelési Igazgatóság, Budapest

Majorné Vén Mariann,

tervező, VÁTI Kht. Térségi Tervezési Iroda, Budapest

IRODALOM

- Csatári B. - Kanalas I. (2006a): A homokhátsági tanyák jelene és területi jellemzőik. - A falu 2006/2. p. 27-34.
- Csatári B. - Kanalas I. (2006b): A progresszió fogalmának értelmezése a Homokhátság tanyás térségeiben. - A falu 2006/2. p. 95-105.
- Csatári B. (2004): A tanyák változásairól általában. A tanya mint rendszer. - Tanyai kaleidoszkóp. A 2002-2003. évi tanyakollegium munkájának eredményei. P. 6-18.
- Dóka R. (2006): A homokhátsági tanyák természeti környezeti vonatkozásai. - A falu 2006/2. p. 43-51.
- Farkas J. Zs. (2006): A művelési ágak változásai a Homokhátságon. - A falu 2006/2. p. 79-87.
- Kiss A. (2006): Tanyák a tájban. - A falu 2006/2. p. 35-41.
- Ónodi G. (2006): Globális mintázatok és a tanyák. - Vigília. 2006/március. www.vigilia.hu//2006/3/onodi.htm
- Átfogó fejlesztési program a tanyás térségek helyzetének a javítására. I. Helyzetfeltáró vizsgálat és elemzés. II. Stratégiai program javaslat. VÁTI Kht. - MTA RKK ATI. 2005.
- Egy új tanyastratégia vázlata 2005. MTA RKK ATI

Természet és látvány

A tájkép értékelése a Medves-vidéken

A Medves-vidék az Északi-középhegység változatos felépítésű és formakincsű kistája. A természeti szépségekben bővelkedő térség sajátossága, hogy területén az 1960-as évekig országos fontosságú szénbányák, az 1980-as évek elejéig pedig fokozatosan csökkenő jelentőségű bazaltbányák működtek. Ennek köszönhetően a terület egy részén az ember ún. ipari tájat hozott létre. Az emberi tevékenység a tájváltozásra szinte mindig negatívan hatott mind esztétikai, mind ökológiai szempontból. A bányászat befejezése óta nő a turizmus jelentősége, s előtérbe került a táj szépsége mint turisztikai vonzerő.

Az idegenforgalom fellendülése abból fakad, hogy az emberek menekülnek a megszokott környezetükből. Ha a város természetre vágyik, „betör a szórakoztatóipar” a tájba: síparadicsomokat, golfpályákat, sportcentrumokat hoznak létre, szállodák, bevásárlóközpontok, hétvégi házak épülnek. Az épületek nagyobb része negatívan hat a tájra, megváltoztatja annak karakterét, így esztétikailag is zavaró hatású. Az ilyen üdülőterületeken azonban, ahol a táj áruvá vált, a pihenni vágyó embereket las-

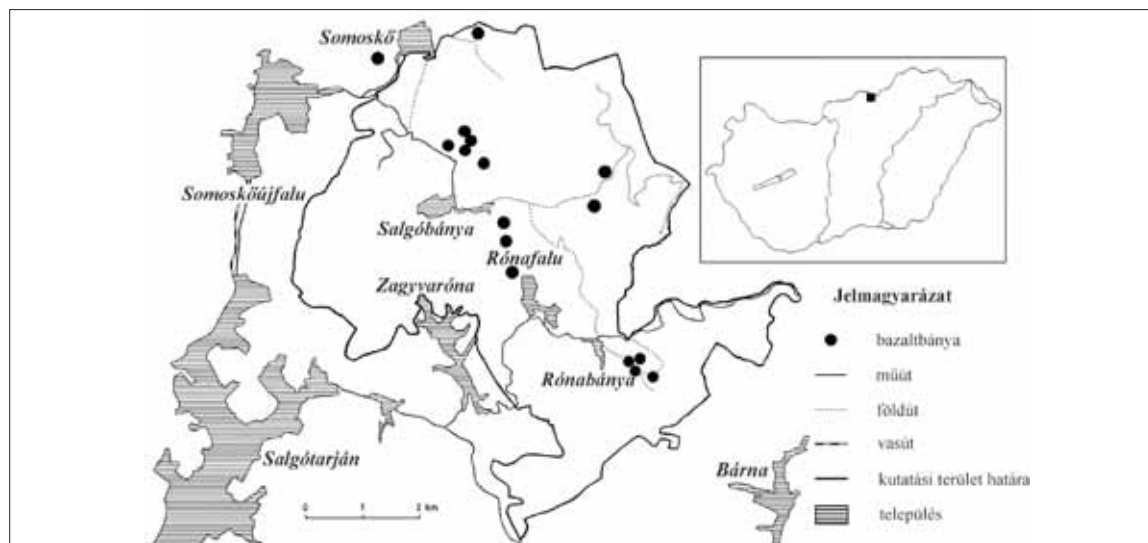
san-lassan utoléri az, ami elől menekülni próbáltak.

Korábbi vizsgálataink megállapították, hogy bár a térség jelentős turisztikai potenciállal rendelkezik, annak kihasználtsága ma még nem megfelelő. Bemutattuk, milyen lehetőségek vannak a turizmus fejlesztésére, sőt településekre lebontva felváltunk egy lehetséges jövőképet is arról, hogy hogyan képzeljük el a turizmus és természetvédelem kapcsolatát a Medves-térségben. Írásomban megkísérlem összefoglalni ottani tájészítikai kutatásainkat.

AZ ELEMEEK ÖSSZHANGJA

Először egy olyan szempontrendszert határoztunk meg, amelynek segítségével megítélhetők a Medves-térség tájészítikai értékei. Emellett vizsgáltuk a táj megjelenését (látványát), attraktivitását, természetességét (naturalitását) és a táji elemek kontrasztosságát. Bár a táj esztétikai megítélése számos szubjektív elemet hordoz, mégis vannak olyan szempontok, amelyek segítségével a táj szépsége értékelhető.

A Medves-vidék a kutatási területtel

A *forma (alak)* a táj egyik legszembetűnőbb tulajdonsága. Gyakran a táj típusát is ennek alapján határozzák meg. A táj egységességét, esztétikuságát a harmonikusan összetartozó formák együttese jellemzi.

A Medves-térség változatos felszínformákkal jellemezhető. A terület mind makro-, mind pedig mikro-formákban gazdag. A bányászat után visszamaradt meddőhányók nem természeteseek, a táj szépségét gyakran elrontják.

A Medves-vidék legjellemzőbb természetes formái: a Medves-fennsík, amely Közép-Európa legnagyobb bazaltplatója (magyarországi területe mintegy 7 km²), amit bazaltkúpok kereteznek. A legmagasabb csúcsokra stratégiai jelentőségük miatt már a 13. században várakat építettek. Ezek a kultúrtörténeti emlékek növelik a táj esztétikai értékét. A valódi vulkáni kúpokhoz hasonló, igen látványos, bár mesterséges formák a salakkúpok, amelyeket vízmosások tagolnak.

A *méret* abszolút és relatív értelemben is megadható. A nagy abszolút méretek általában különleges vonzerőt jelentenek. Ha azonban hiányzik a változatosság (ez a monotonia), akkor unalmas, taszító is lehet az óriási méret (például egy hatalmas pusztaság). Területünkön hiányoznak az igazán grandiózus méretű formák, emberi léptékén még a legnagyobb összefüggő felszínként megemlíthető Medves-fennsík sem változtat.

Somoskő vára a Sátorossal

A *relatív* méreteknél az egyes tájelemek, foltok egymáshoz viszonyított arányának megítélésében lehet szerepe. Egy hegyoldal esztétikusabb, ha nem csak összefüggő erdő borítja, hanem nyílt (tisztások, újulat) és erdővel borított (zárt) területek váltakoznak kb. 30:70 százalékos arányban. Így tu-

lajdonképpen esztétikai szempontból a változatos vegetációjú terület az értékeesebb, aminek kialakításában a Medves-vidéken is jelentős szerepet játszott az ember.

A Salgó-vár alkonyi sziluettje

A természeti táj váltakozó méretű, formájú elemei általában összhangban vannak egymással. Ez teremti meg egy táj harmóniáját, egységességét. Az esztétikai megítélésben elsősorban a felszín megjelenése a meghatározó. Ezért a többi tényezőt is a morfológiával vetjük össze.

A *művi elemeket* akkor tekinthetjük tájba illeszkedőnek, ha formájukat és anyagukat tekintve is harmonizálnak a közvetlen, esetleg a tágabb környezet természeti formáival, természetes anyagaival. A tiszta térélmény segíti a tájékozódást, ezáltal pozitív kép alakul ki a területről. A megfelelő térélmény kialakulásához bizonyos zártság (lehatároltság), mélység (előtér, középtér, háttér) és térmagasság szükséges. Ha a térhatároknak egy bizonyos része megvan, akkor a hiányzó szakaszokat a szemlélő a képzeletében pótolja.

Vizuális szempontból a látvány lehet nyílt (például a Medves-fennsík gyepvel borított legelői), áttört (ilyenek a fennsík felhagyott legelőin a ritkás facsoportok) és zárt, mint a beépített területek (iparterületek), illetve a Medves-peremi erdőségek. A különböző vonalas szerkezetű objektumok (út, kerítés), illetve területhatárok, amelyek irányítják a tekintetet, emelik a térhatást és dinamikát sugároznak.

Az eltérő művelési ágak, területhasználati módok határán alakulhatnak ki a szegélyek, általuk válik láthatóvá a tájszerkezet. A szegélyek hatását fokozza a fény-árnyék hatás, a színek és formák kontrasztja, valamint a zártság és a nyitottság érzete.

A táji elemek hasonló jellegű felépítésében és ezek egymásutánosságában nyilvánul meg a szemlélőt megnyugtató folyamatosság. Az ilyen hasonló elemek (terek) többszöri megjelenése adja a táj ritmusát, amely többnyire pozitív hatású, de egy bizonyos határon túl unalmassá is válhat. Egyfajta ritmust képviselnek a Medves-fennsík egymással párhuzamosan kialakult eróziós barázdái.

A somoskői bazaltömlés

Egyes táji elemek uralkodó hatásúak különleges formájuk, méretük, anyaguk vagy színük révén (dominancia). Éppen ezért válhatnak tájékozdási ponttá, de akár a táj szimbólumává („névjegykártyájává”) is, mint pl. a somoskői bazaltömlés, amely különleges formája miatt egyedülálló értéket képvisel Közép-Európában.

A HELY SZELLEME

Az élő és élettelen tájelemek sajátos illeszkedésével ezek egy megjelenési egységgé formálódnak. Az egyediség fogalmánál az elemek összjátéka (harmóniája), az általuk alkotott mintázat és ennek össze nem téveszthetősége játsszák a legnagyobb szerepet, ami a méretekben, az anyagokban, a szerkezetben nyilvánul meg. Kutatási területünkön erre kiváló példa a Ravaszlyuk különleges, állandóan változó homokkőszurdoka.

Az ember alapvető esztétikai igénye a vizuális változatosság. A természeti táj diverzitását változatos földtani fejlődés, heterogén kőzettani, talajtani és geomorfológiai felépítés jellemzi. Mindehhez változatos bioszféra társul. Az ökológiai diverzitás hozzájárulhat a táji sokszínűség kialakulásához, de a táji változatosság is elősegítheti a

fajgazdagság kialakulását. Az is előfordulhat, hogy az egyik tényező kellő változatossága ellenére sem alakul ki a másik diverzitása. A táji diverzitás igazán akkor értékes, ha jelentős (nem csak sokféle, hanem értékes fajok) ökológiai (faji) diverzitással jár együtt, bár ennek tájesztétikai szempontból ritkán van jelentősége. Az emberi tevékenység növelheti vagy csökkentheti a táji diverzitást.

A változatosság lehet térbeli (a képi elemek különbözősége, kontrasztok) és időbeli (a táji elemek változása évi és napi ritmus szerint). Az időjárás elsősorban a fényviszonyokat, a színek intenzitását befolyásolja, de ide sorolhatjuk a különböző formájú felhőket és a különleges légköri jelenségeket (pl. a szivárványt) is. Az időjárás megváltoztathatja a táji elemeket.

A táj megjelenése évszakonként is jelentős különbségeket mutat. Télen gyakran sápadt fényviszonyok jellemzőek. A lombkorona hiánya miatt a domborzat jól felismerhető. Tavasszal újraéled a vegetáció, virágba borul a természet, a világoszöld szín dominál. Nyáron éri el a vegetáció a maximális sűrűségét, s a legnagyobb fényintenzitás miatt a színek tisztán jelennek meg. Ősszel az erdők színesednek, ilyenkor a vöröses-sárgák túlsúlya jellemző.

A fények változó beesési szöge és intenzitása miatt a nap folyamán erőteljesen változik a térhatás. Oldalfénynél emelkedik ki legjobban a plaszticitás, ellenfényben a táji elemek nem vehetők ki tisztán, ezért a tér nagyobbak tűnnek.

Általánosságban kijelenthető, hogy minél nagyobbak a kontrasztok, annál hatásosabb a feltáruuló kép. A fényviszonyok elsősorban az évszaktól, a napszaktól és az időjárástól függenek. A világosság foka a táj megjelenését nagyban változtatja. A világos színű területek nagyobbak tűnnek, mint a sötétek. Egyébként a színeknek is fontos szerepük van a térérzet kialakításában. Általános megállapítás, hogy a piros, narancs vagy sárga, vagyis meleg színű tárgyakat közelebbinek érezzük, mint a kék, zöld színűeket.

Ide tartozik még a természetben ritkán, főleg vízfelületekhez kapcsolódó jelenség: a tükröződés és a csillogás, ami néhány ásványnál és növényfajnál is előfordul. A tükröződés révén az embert érő vizuális ingerek száma nő, és vízszintes tengelyű szimmetria jön létre. Területünkön két jelentős vízfelület található: a Tehenesi-horgásztó és a Közép-bánya tava.

Az anyagok, illetve ezek felszínének jellemzője (annak mintázata) a textúra, amely a falevéltől az erdőig több szinten jelenhet meg. A mesterséges felületek legnagyobb része sima, mintázat nélküli.

A táj maga is hordoz csak reá jellemző tulajdonságokat. A vonzó tájrészletek a tájtényezők különleges együttesét alkotják és így az adott helyre vonatkoztatható, sajátos egységben megjelenő egyedi értéket képviselnek. Ezt tekinthetjük a „hely szellemének” (genius loci). Ezek azok a többnyire természeti látványosságok, amelyeket az emberek mindenféle esztétikai elemzés nélkül is a legszebbnek tartanak. E sajátos katarziszélmény kialakulásában szerepet játszanak az előzőekben tárgyalt szempontok is.

A Ravaszlyuk homokkőszurdoka

Az ilyen látvány teljességét az értelmünkkel felfoghatjuk, de a képzeletünk már nehezen birkózik meg vele. A potenciális – de nem valós – veszély érzete még érzékletesebbé teszi az élményt, pl. amikor egy korláton át egy szurdok mélységeibe nézünk. E különleges tájak (tájrészletek) gondos kezelést igényelnek, s az emberi beavatkozást kerülni kell, mert gyakran a legkisebb változtatás megszüntetheti a hely különlegességét (pl. a kilátást).

KÉPESLAPOK A TÁJRÓL

A képeslapok „eladják”, ugyanakkor jellemzik a tájat. A képeslapnak ezért az eladandó táj imázsának megalkotásán túl jelentős reklámhordozó funkciója van. Az adott tájról és annak karakterisztikus elemeiről a látnivalók leltáraként adják a leggyorsabb és legszélesebb körű áttekintést. Ezért van nagy jelentősége annak, hogy mi kerül rá a képeslevezőlapokra.

Tájesztétikai kutatásunkhoz forrásként a Medvesvidéket bemutató, 1899-től megjelentetett 308 képeslapot használtunk. A lapokat különböző szempontok szerint értékeltük. Először arra voltunk kíváncsiak, hogy a vizsgált, több mint száz év alatt mikor adták ki a legtöbbet és a legkevesebbet. Ezek az adatok természetesen a sokféleségre vonatkoznak, nem pedig a nyomdai példányszámra. Megállapítottuk, hogy a legtöbb képeslap a két háború között, a harmincas években jelent meg, ami a gazdasági világválság utáni konjunktúra eredménye. Érthető módon a második világháború évtizedében jelent meg a legkevesebb, majd az újjáépítés után a 60-as és a 70-es években ismét megközelítette a háború előtti időszak mennyiségét.

Vizsgáltuk a táj képi szerepét is, a természetes (természet közeli) és a mesterséges képi elemek százalékos arányának kifejezésével.

Természetes (természet közeli) tájként (tájképi elemként) kezeltük az erdős, bokros, rét, legelő kategóriákat (noha ezek is többé-kevésbé antropogén hatás alatt állnak); mesterséges elemeknek az intenzíven művelt, sérült (mint pl. egy külszíni bánya), valamint beépített területek mellett a kopár meddőhányós területeket neveztük. Figyelembe kell azonban venni, hogy például a külszíni bányák a rekultivációval vagy a növények betelepülésével újra természetes (természet közeli) tájjá válhatnak, mint ahogy a felhagyott mezőgazdasági területek is.

Így a képeslapokon látható felszínborítás, illetve területhasznosítás alapján döntöttünk a természetes vagy mesterséges kategóriák között. Ennek megfelelően a táj képi szerepe lehet uralkodó, amikor a természetes elemek a képen meghaladják az 50%-ot; egyenrangúnak tekinthetjük, amikor az arány 50-50%-os és alárendeltnek, amikor a mesterséges képi elemek aránya haladja meg az 50%-ot, azaz kizárólag háttérként szerepelnek a képeslapokon természetes (természet közeli) tájak. A táj-

képet ábrázoló képeslapok legnagyobb részében a táj uralkodó jelleggel jelenik meg.

Az értékelés leginkább szubjektív része a táj(kép)-élmény meghatározása volt. Az élmény alapvetően akkor tekinthető pozitívnak (tetszetős, látványos), amikor a mesterséges elemek alárendelt szerepet kapnak, bár az élmény kialakulásában szerepet játszhatnak a mesterséges tájképi elemek is, pl. egy vár. A változatosság, a természetesség alkotó elemeként említhető, de a pozitív tájélmény kialakulásában fontos megemlíteni még a színek és a fények szerepét is. Éppen ezért pozitív élményeket okozhat egy intenzíven művelt, különböző színű parcellákból álló mezőgazdasági terület, ugyanakkor nem okoz feltétlenül kellemes élményt egy sűrű, sötét, természetes erdő képe. A tájélmény akkor semleges, ha egyhangú (egyszínű), homogén tájképet látunk, hiányzik a kontraszt, a mozgalmasság (változatosság). Ebben az esetben gyakran az sem lényeges, hogy a természetes és mesterséges elemek milyen arányban vannak jelen a képen. Végül negatív tájélmény a pusztuló, elhanyagolt, degradált táj. Ennek ellenére pl. a somoskői egykori kőbánya feltárt, látványos vulkáni rétegei pozitív táj(kép)élményben részesítenek.

Látható, hogy táj(kép)élményünket több, nemigen „számszerűsíthető” tényező alakítja, ezért az értékeléskor nem lehetett teljesen kiküszöbölni a szubjektív elemeket. A tájképek értékelése során azt kaptuk, hogy a táj(kép)élmény arányaiban többékevésbé megegyezik a vizsgált képeslapok tájképi szerepével. A pozitív táj(kép)élményt sugárzó lapok aránya 51%, a negatívaké 14%. Ez látszólag azt is jelenti, hogy az uralkodó tájkép bemutatásának szerepét betöltő lapok legtöbbje egyben pozitív élményt is nyújt, míg az alárendelt szerepű képeslapokhoz negatív tájélmény társul. Ilyenfajta összefüggést azonban nem minden esetben tudtunk kimutatni.

A képeslapokat átvizsgálva kerestük a leggyakrabban ábrázolt, tehát minden időszakban jelentős értéket képviselő objektumot (tájképi értéket). A legtöbb (79) képeslapon megjelenő objektum a térség fontos kultúrtörténeti emléke, Salgó vára, amely a Salgó csúcsára épült. Ha ehhez hozzávesszük azokat a lapokat is amelyek alárendelten, a háttér részeként ugyan, de felismerhetően megjelenik a várhegy, akkor a képek száma 90. A különböző időszakokban, különböző technikával

készült lapok képeit összegezve, megpróbáltuk rekonstruálni, hogy honnan készítették a felvételeket, és ennek megfelelően újrafotóztuk azokat. Az így elvégzett képeslap-kiértékelés alapján, térkép és légi fotó segítségével egy látványtérképet szerkesztettünk, ahol jelöltük a fényképezés irányát és számát, így vizuálisan érzékelhető az is, hogy melyik a várhegy legtöbbet fotózott oldala (részlete).

(A tanulmány az OTKA támogatásával készült.
Témaszám: T 046373)

Karancsi Zoltán
főiskolai docens,
SzTE JGyTFK Földrajz Tanszék, Szeged

IRODALOM

- Drexler Sz. - Horváth G. - Karancsi Z. (2003), Turizmus, természetvédelem és tájhasznosítás kapcsolata egy nógrádi kistájrézlet példáján, Földrajzi Közlemények, CXXVII. Köt. 1-4. sz. pp. 45-62.
- Karancsi Z. (2001), A Medves-térség természeti környezetét befolyásoló antropogén hatások értékelése, A Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei, Szeged, CD-ROM, ISBN 963482544-3
- Karancsi Z. (2002), Természetes és antropogén eredetű környezetváltozás a Medves-térség területén, Doktori (PhD) értekezés, SZTE, kézirat, p. 131.
- Karancsi Z - Kiss A. (2006), Tájépszttikai vizsgálatok a Medves-térség területén: A táj képi szerepe és a tájképélmény értékelése képeslapokon. II. Magyar Tájökológiai Konferencia Kiadványa. Debrecen, közlésre elfogadva.
- Karancsi Z - Horváth G - Kiss A. (2006), Tájépszttikai vizsgálatok a Medves-térség területén: Egy klasszikus képeslapmotívum megjelenítése. A III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei. Budapest, CD Kiadvány, ISBN 9639545120
- Kastner, M. (1985), Das Landschaftsbild. Entwicklung und Veränderung, rechtlicher Stellenwert in Österreich, Wahrnehmung und Bewertung, Wien, Universität für Bodenkultur
- Mezősi G. - Csima P. (1998), Tudományos szempontok az egyedi tájértékek kataszteréhez, KTM Természetvédelmi Hivatal - kézirat p. 49 + 20 melléklet

Tervezzünk közösen!

Városi táj, avagy téralakítási megközelítések

A pesti Kamermayer tér a jelenlegi várostestben némileg félreeső, egyben intim, leginkább parkolásra, áthajtásra szolgáló belvárosi terecske, kihasználatlan gyalogosfelületekkel és fix térfalakkal. Itt olyan közösségi tervezéssel megvalósítható aktust vittünk véghez a helyi lakosság, a gazdasági szféra, valamint az V. kerületi és a fővárosi önkormányzat politikusai, szakértői segítségével, amelyre megítélésem szerint nem volt még példa Magyarországon.

A cikkírás gondolata a nyárelőn, a belvárosi Kamermayer tér megújításáról tartott Tervezői hétvége sorozat (workshop) eseményeinek hatására született. A talán félrevezető címmel ellentétben nem a „városi táj” fogalmának definiálását, esetleges tipológia összeállítását, sokkal inkább a bennünk, emberekben lévő kicsit kódos, de aktiválható tudáshalmaz példák útján történő összekapcsolását érzem fontosnak.

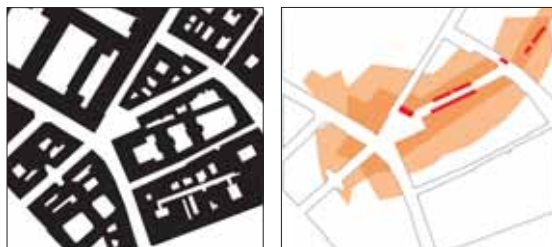

A helyi lakosokkal, politikusokkal, vállalkozókkal, üzlettulajdonosokkal és az önkormányzatok, valamint meghívott építész- és tájtervező irodák munkatársaival közösen, magán a Kamermayer téren tartott egész napos, kötetlen beszélgetés és véleménycsere, valamint skicelés közben alakítottuk ki a tér megújításának, működtetésének

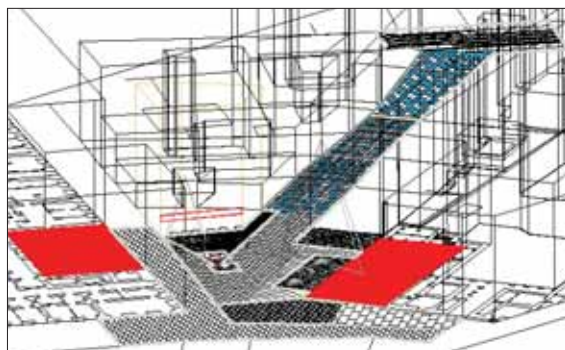
programját. A tervezőirodák egy héttel később a saját impressziójuk és a civilekkel folytatott beszélgetések alapján a legkülönbözőbb látványterveket készítették el és prezentálták a szakma, majd egy kiállítás keretei között a nagyközönség számára.

A szereplők találkozása során szembesültünk azzal a megoldásra váró feladattal, hogy nemcsak a civil laikus, hanem a szakma művelője – legyen az főépítész, település-tervező vagy tájépítész – sem azonos fogalomkörrel szemléli a kérdést. Elgondolkoztunk tehát azon, hogy mit is jelent egy, a történelmi belvárosban lévő, adott térfalak határolta kis tér és a környező utcák megjelenésébe, „életébe” történő beavatkozás, azaz miként lehet formálni a városi tájat, jelen esetben a Kamermayer teret.

A városvezetőket a problémamegoldó megközelítés jellemezte. Azt, hogy a belvárosi terek megújításában az érintettek ma főleg nem tájformáló lehetőséget, hanem a civilek által túldimenzionált problémát látnak. E szemlélet gyökere a rossz kérdésfelvetés és a probléma hibás meghatározása, amely csak egy-egy részletkérdést emel ki, mint amilyen a parkolóhelyek biztosítása vagy a felhasznált, beépített anyagok formája és minősége. Természetesen mindez nem elhanyagolható, azonban közel sem elégséges ahhoz, hogy a tér tájalkítására, majdani formájára és működtetésére elég

információt adjon. A probléma megoldása ugyanis nem csak a kialakításon vagy az építészeti programon, hanem társadalmi, gazdasági megfontolásokon is múlik. Éppen ezért a városi táj formálása sem egyedi, speciális, hanem általános, elvi szemléletű megoldást igényel.

Az építészek a tér életétől jórészt független, dizájn alapú megközelítéssel, térformálási javaslatokkal érkeztek. E megfontolások a teret csak esztétikai kategóriaként kezelték, s nem mint élő, reagáló környezetet. Meglepő módon az építészeti megoldás nem nagyon tudott mit kezdeni magával a térfalak közé szorított negatív térrel (space), inkább a térbe helyezett felületek, a látvány, a tömegek esztétikai megfontolású újjáalakítását preferálta. Gyakorlatilag a teret kapcsolták egy építészeti elemhez, s nem az építészeti elemet helyezték a térbe.

Az ellentmondásos megközelítések értelmezése során (a viselkedésen alapuló megközelítést képviselve) fel kellett hívnunk a figyelmet olyan antropomorf, az emberből eredő, magát a városi tájat definiáló „alkotóelemek” létre, mint maga az EMBER, aki a téren tartózkodik. A gyalogosmozgások, áramlások, megtorpanások, torlódások, a lelassulás és felgyorsulás, tehát a ritmus és lüktetés a fizikai környezet funkcionális elemeitől függ. E nyilvánvaló dimenziókon túl pedig arra is figyelmet kellett fordítani, hogy a tér használatát az ott lévő attrakciók, a föld, a tér felszíne, a pihenés helye, a szórakozás és szórakoztatás, a napszak és az évszak, végül pedig az ott közlekedők (a vásárló, a turista, a vendég, a sétáló) szándéka is nagyban befolyásolja. Így viszonylag könnyen meg lehetett határozni az emberre s nem kizárólagosan a fizikai környezetre szervezett térrészeket, tengelyeket.

Jóval egyszerűbb, szinte mindenki által közhelynek tekintett gondolat volt a tér elérhetőségének és kapcsolódásainak számbavétele, azaz a kontextusba illesztés, amely az előbb felsorolt jellemzőkre is hat, hiszen ezáltal válik el, hogy sok ember van a téren, vagy sem.

Hasonlóan meglepő az a szemlélet is, amely nem foglalkozik a többféle módon használható tér kialakításával, mintha csak egyetlen ideális megoldás lehetne, holott a téren számos különböző funkció és aktus zajlik egyszerre. Ilyen például a társadalmi reprezentáció,

„ambuláns-tér”, amely mozgásban van, forgalmas, a pihenés és a vendéglátás helye, amely biztonságot nyújt és komfortos, a piaci nyüzsgés és a kereskedelem helyszíne, esetleg az egyre inkább előtérbe kerülő lakó-tér.

A civilek bevonásához ennél kicsit több is szükséges, hiszen nagyon sok általuk is ismert, egy-egy okra visszavezethető tényező kapcsolatába kellett beavatni őket. A stílusok, színek és anyagok egymásra hatása mindenki számára ismert,

mégsem megértett, nem komplexen kezelt tény. Kijelölhetünk velük a térben bizonyos részeket, játékosan bánva intim és dinamikus felületekkel. A különböző stílusviszonyok jelentkeznek a talajfelszín, a burkolatok dekorációjának, anyaghasználatának keresésekor. A színek a téralkotó elemek közötti viszonyokra hatnak, eltávolítanak vagy közelítenek, elválasztanak vagy összekapcsolnak, ezáltal reflexiókat váltanak ki az emberekből. A térbe helyezett tömegek, utcabútorok, térberendezési eszközök pedig az említett hatások gyújtópontba gyűjtésével erősíthetik a tér „személyiségét”, karakterét. A szín, a forma, a minőség, az anyagszerkezet és felület, mind befolyásolják a térérzetet, olyan hihetetlenül variábilis módon, mely szinte követhetetlen, tervezhetetlen. Gondoljunk csak arra, amikor eső után a száradó felület csillog, vagy ahogy a hó tompítja az éleket...

A lépték és pozíció fontossága akkor került felszínre, amikor a Kermayer-szobor helyének megváltoztatásáról, esetlegesen a piedesztálról történő leemelésről folyt a latolgatás. E példán keresztül könnyen érthetővé vált a forma és a méret meghatározó mivolta, a hozzájuk viszonyított pozícióból adódó térérzet. Hasonló felismerést nyújtott a környéken lakók számára az, hogy nem csak a szobor, hanem az utcabútorok, a homlokzatfelületek és a térfelszín aránya is más és más, immáron tudatosult érzést vált ki belőlük.

A legkevésbé megértett, bár a film- és színházművészetből jól ismert aktust a fényel való játék lehetősége jelentette. A fény, a terek és utcák természetes megvilágítása, benapozása változik a napszakkal, az órákkal, az évszakokkal. Mindez mesterséges megvilágítással, tükröződő felületekkel szabadon változtatható, különösen az esti órákban. A fény intenzitásával kiemelhetők vagy elbújathatók részek, csökkenthetjük vagy növelhetjük a kontrasztot, átalakíthatjuk a színek viszonyát, lágyíthatjuk a vizuális feloldás jegyében.

A felmerülő kérdésekre csak nagy vonalakban kitérve, nyilvánvalóvá vált: nagyon sokat segít a megértésben és még inkább a tudatos alkalmazásban, ha a külön-külön közhelynek tekintett fogalmakat és metódusokat képesek vagyunk egyszerre, komplexen kezelni. A közös tervezésben rajtunk kívül részt vevő tervezőirodák megjelenése pedig azt jelezte, hogy a városi táj tervezésével kapcsolatba kerülő szakmák képesek a különféle tervezési jogszabályok szabta határokon átnyúlva is alkotni, csak legyen szándék és fogadókészség.

A városi tér, városi táj formálásával és közösségi tervezésével kapcsolatban szerzett tapasztalatok hangsúlyozzák a közös tudás transzferének és használatának fontosságát, még egy ilyen kis tervezési területen is, ahol a térfalak megmozgatása, megszüntetése vagy átrakása, adott esetben landmark elhelyezése szóba sem jött. A szomszédos Szervita tér éppen valami hasonlóra készül, de erről inkább más alkalommal...

Láposi Roland
településmérnök

Ecorys Magyarország Consulting Kft.

Hármas irány

Tájépítészeti oktatás Európában

A tájépítészet alapjának tekinthető kerttervezés, kertépítészet a reneszánsz korig a kertek tulajdonosainak, vagy az általuk megbízott kertészeknek, építészeknek, festőknek, szobrászoknak a feladata és privilégiuma volt. A kerttervezés elsősorban a magánkertekre, az épületekhez kapcsolódó külső terekre, esetleg nagy fontosságú városi terekre és más közterületekre terjedt ki. A külső terek alakítását – az építészeti terekhez hasonlóan – Vitruvius építészetelméleti irányelvei vezérelték, amelyek szerint az építészet, a téralakítás célja a használhatóság, a határozott tervezettség és az élvezetesség (utilitas, firmitas, venustas) hármas egysége. A kertészeti ismeretek elmélyítése és továbbadása a középkorban a kolostorokhoz, egyházi

intézményekhez fűződött. A természettudományok és benne a botanikai ismeretek bővülése, a világ felfedezése, az újabb és újabb növények megjelenése a világi tudományos élet központjainak fejlődését hozta magával. A 16. század közepén Padovában épült fel az első, napjainkban is az eredeti térszerkezetet mutató egyetemi botanikus kert, mely nem csak a növénytani ismeretek bővítését és tanítását szolgálhatta, hanem kerttervezési, kertépítészeti és nem utolsósorban növényalkalmazási iskolaként vagy legalábbis példaként szolgálhatott, immár nem csak a kolostorok zárt falai között, hanem egy olyan intézménykertben, amely félig-meddig a városi közösség számára is nyitott volt.

A padovai botanikus kert (1545) 16. századi ábrázolása. Tervező: Daniele Barbaro, velencei nemes. A botanikus kertet a Velencei Köztársaság szenátusa alapította Páduában. A világ első botanikus kertje, amely eredeti helyén megmaradt

A kerttervezés kilép a magánkert territóriumából és tájformáló, tájszervező elemmé válik. Vaux le Vicomte, Franciaország
André Le Notre terve, távlati kép

A kerttervezés iskolai oktatása Európában a 17. században, Franciaországban kezdődött, ahol először Le Notre tevékenységének hatására fogalmazódott meg a művészeti célú és igényű téralakítás, valamint a kertészeti, növényalkalmazási és élettani ismeretek egységének szükségessége.

André Le Notre, kertépítész 1613-1700

A 19. században Európában a kerttervezés, majd a 20. század elejétől a tágabb látókörű, nagyobb léptékben gondolkodó tájépítészet oktatásának alapjait az a néhány felsőfokú iskola, illetve akadémia tette le, amely a képzés tudományos háttérét és gyakorlati bázisát meglévő botanikus kertekre, nagy múltú, magas minőségű parkokra, kertekre vagy éppen virágzó kertgazdaságokra alapozhatta.

Így Versailles, Potsdam, a Berlin melletti Dahlem vagy Pillnitz, a németalföldi Vilvorde, az angliai Greenwich akadémiaiáról és nem utolsósorban a budai, gellérthegy-i kertészeti tanintézetből kerültek ki a 19-20. század tanult kertészei, műkertészei, a legtehetségesebbek köréből kertművészei. A kerttervezésben, kertépítészetben a felsőfokú képzés csúcsai a 20. század második felében egyetemi rangra emelt iskolák, ahol rendre nem csak a magánkertekre kiterjedő kerttervezést, hanem a közösség, a tájat használó, átformáló és építő társadalom számára szóló tájépítészetet is oktattak.

A 19. század közepén megszületett fogalom, a tájépítészet ma szerte a világban azt a széles körű tevékenységet jelenti, amely a külső terek tervezésétől a nagy léptékű területi tervezésig magába foglalja a tájépítés, -formálás, a fenntartás-gondozás és a megőrzés-védelem hármasságát. Ide tartozik az ember alakította természet értő gondozása, a társadalom igényeinek megfelelő szabad terek, térrendszerek építése, a tájpotenciál megőrzése és fejlesztése a jelen és jövő generáció érdekeinek védelmében. A tájépítészet oktatása ezért a kertépítészetben elsődleges fontosságú művészi-tervezési, műszaki-szerkezeti és kertészeti-növényismereti, illetve növényalkalmazási tantárgyakon túl nagy hangsúlyt helyez a természettudományos, illetve ökológiai, valamint a társadalomtudományi alapozásra is.

Napjainkban az európai tájépítészképzés színes palettáján négy jellegzetes irányultság figyelhető meg, attól függően, hogy az oktatás milyen felsőfokú képzési alapokra épül, illetve a tájépítészet összetett tevékenységi körén belül mely területekre helyezi az adott iskola a hangsúlyt. Az 1991-ben alapított és 2006-ban jogi státust nyert Európai Tájépítészeti Iskolák Szövetsége (ECLAS, European Council of Landscape Architecture Schools) 2002-ben az EU Socrates Erasmus keretprogram támogatásával elindított egy európai oktatási együttműködést erősítő programot. A LE:NOTRE (Landscape Education: New Opportunities for Training and Education in Europe) betűszóval jelölt tematikus hálózatprogram (Thematic Network Program) mintegy száz európai tájépítészeti iskolát tömörít.

Az ECLAS keretében társult és a LE:NOTRE programban részt vevő iskolák 37%-a olyan felsőfokú képzési helyeken működik, amelyek eredetileg vagy jelenleg is az agrártudomány valamelyik

KÉPZÉSI HELY, EGYETEM	A PROGRAM NEVE	KÉPZÉSI SZINT
		Alap + mesterképzés
Bécs Agrártudományi Egyetem (BOKU)	Tájtervezés és tájépítészet	BA 3 év + MA 2 év
Belgrádi Egyetem, Erdészeti Kar	Tájépítészet és kertészet Tájrendezés / tájvédelem	BSc 4 év MSc 2 év
Dublini Egyetem	Táj és kertészet	BSc 4 év + MSc 2 év
Észtországi Élettudományi Egyetem	Tájépítészet	BSc 3 év + MSc 2 év
Genovai Egyetem	Tájépítés, kertépítés + Tájépítészet	BSc 3 év + MSc 2 év
Greenwich Egyetem	Tájgazdálkodás Tájépítészet / kertépítészet Európai tájépítészet Tájrendezés	BSc 3 év MA 1 év MA 2 év MSc 1 év
Larenstein Egyetem	Tájépítészet	BLA 4 év + MLA 2 év
Müncheni Műszaki Egyetem	Tájépítészet és tájtervezés Tájépítészet / fenntartható erőforrások Környezettervezés és mérnökbioológiai módszerek	BSc 4 év MSc 2 év MSc 2 év
Nyitrai Szlovák Mezőgazdasági Egyetem	Kert- és tájépítészet / tájrendezés	BSc 3 év + MSc 2 év
Wageningeni Egyetem	Tájrendezés és -tervezés	BSc 3 év + MSc 2 év
		Mester + doktor képzés
Brno Mendel Mezőgazdasági és Erdészeti Egyetem	Kert- és tájépítészet	BSc 3 év + MSc 3 év + Ph. D. 3 év
Edinburgh Művészeti Iskola	Tájépítészet Tájépítészet	MLA 2 év Ph. D. 3 év
Koppenhágai Királyi Állatorvosi és Mezőgazdasági Egyetem	Tájrendezés Tájgazdálkodás Tájépítészet és tájtervezés	BSc 3 év MSc 2 év Ph.D. 3 év
Ljubljanai Egyetem	Tájépítészet	MSc 2 év + Ph.D. 2 év
Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kar	Kertépítő és tájrendező mérnök Tájépítészmérnök Tájépítészet	BSc 3,5 év MSc 2 év Ph.D. 3 év

1. ábra. Néhány európai tájépítészeti iskola több lépcsős, lineáris képzési programmal

területéhez tartoznak (kertészeti, erdészeti, mezőgazdasági egyetemek, illetve karok). Majdnem ugyanennyi (32%) a műszaki, döntő többségben építészeti főiskolák vagy egyetemek, illetve fakultások aránya. Ezekon a képzési helyeken részben önálló tájépítészeti képzés folyik, részben pedig az építészhallgatók számára felvehető szakirányultságról beszélhetünk. Természettudományi egyetemeken az európai tájépítészeti programok 18%-a fut, míg a művészeti iskolák aránya 10%.

A képzési programok 25%-a 4-5 éves diplomás képzés, ezek többsége német nyelvterületen, illetve

a közép- és kelet-európai országokban van. A hagyományos főiskolai és egyetemi programok, átalakításának, reformjának előkészítése a felsőoktatás európai harmonizációjáról szóló Bolognai Nyilatkozat értelmében Európa-szerte megkezdődött, de tényleges változás, mint például hazánkban, még kevés helyen történt. Ebben az évtizedben számos európai tájépítészeti iskola indít új típusú, többlépcsős oktatási programot.

Az angolszász és észak-európai országokban nagy hagyománya van a többlépcsős, lineáris képzésnek, az egyetemi alapképzésre több helyen

A LE:NOTRE Thematic Network Project (2002-2005) az adatbázis fejlesztésére, az intézményi oktatási/kutatási kapcsolatok és a hallgatói/oktatói mobilitás fejlesztésére + egy év (2005-2006) támogatást kapott, és sikerrel pályázott LE:NOTRE Two címen a második fejlesztési ütemre (2006-2009)

Az ECLAS 1991-ben alakult nemzetközi egyetemi szövetsége 2006-ban lett legális szervezet, amely az éves konferenciákon túl tudományos szakmai folyóirattal is rendelkezik (JoLA, Journal of Landscape Architecture)

ráépül a mesterképzés és néhány egyetemen a doktori iskola is. A 3-4 éves egyetemi alapképzés (bachelor, BSc, BA) aránya 30%, a mesterképzés (master, MSc, MA) 27%. Húsz olyan tájépítészeti iskola van Európában, ahol az egyetemi alapképzés és a mesterképzés is elérhető a diákok számára és kilenc egyetemen van lehetőség felmenő rendszerben doktori iskola keretei között továbbtanulni, illetve kutatásokat folytatni.

Tájépítészeti tevékenység	Tantárgyak száma
Táj- és kertépítészet, tervezés	280
Tájrendezés, tájtervezés	270
Növényalkalmazás	181
Tervezéselmélet és módszertan	136
Tájgazdálkodás, tájgondozás	135
Kerttörténet és rekonstrukció	124
Építési anyagok és szerkezetek	119
Települési zöldfelületi és szabadtér rendszer	104
Szakmagyakorlás (hazai és nemzetközi környezet)	84
Kultúrtájak	78
Informatika, GIS, CAD	74
Infrastruktúra, út- és közműtervezés	52

2. ábra. Az európai tájépítészeti képzési programok tantárgyainak megoszlása a tájépítészet főbb tevékenységi területei és ágazatai között a LE:NOTRE munkacsoportok értékelése alapján

Új jelenség az oktatásban a nemzetközi tájépítészeti mesterprogramok megjelenése. Jelenleg már három nemzetközi mesterképzésen (International Master of Landscape Architecture) lehet angol nyelven tájépítészetet tanulni németországi, dániai, hollandiai, angliai és amerikai egyetemeken indított közös oktatási program keretében.

Németországban kimagaslóan sok tájépítészetet oktató egyetem, iskola található. Az összesen 19 tájépítész iskola több mint fele alkalmazott tudományokat oktató egyetemekhez tartozik, s ezekben a programokban hagyományosan erős az ökológiai szemlélet, a környezetminőség és a tájpotenciál megőrzésének, fejlesztésének szempontja. Az Európai Unió környezetügyi kritériumrendszere is nagyrészt a német előírásokat, szabványokat veszi figyelembe. Nagy-Britannia 11 tájépítészeti oktatási intézményében dominál a kerttervezési, kertépítészeti, ennek megfelelően a művészeti jellegű alapozás és szemlélet. Emellett a kert- és tájépítészet-történeti és elméleti kutatások és publikációk a nemzetközi szakirodalom élvonalát adják. A mediterrán országok tájépítészeti képzésére inkább az építészeti alapozás, a magas szintű „designer” képzés a jellemző.

A tájépítészet európai hagyományainak és gyakorlatának megfelelően a szakma három legfontosabb tevékenységi területe a táj- és kertépítészeti tervezés (az ún. objektum-tervezés), a nagy léptékű tájrendezés, tájtervezés (térsgyi vagy települési szint, beleértve a tájpotenciál védelmét és fejlesztését), illetve a tájgondozás, tájgazdálkodás (amelyben a tájvédelem és -rehabilitáció fontos szerepet játszik). Ezt az erős hármast irányultságot a LE:NOTRE program keretében elvégzett elemzések is egyértelműen visszaigazolták. A tájépítészet főbb tevékenységi területeinek, illetve oktatási-képzési területeinek megfelelően a programban 12 munkacsoport jött létre, és a 2004-ben feltöltött adatbázis több mint 1500 tantárgyának, illetve tantárgyi blokkjának értékelését ezek a munkacsoportok végezték el.

M. Szilágyi Kinga,
egyetemi tanár

Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kar,
Kert- és Településrendezési Tanszék

Az erdősávoktól a nemzeti parkokig

Tájtervezők hazai oktatása

Az építészeti tervezéshez a jogszabályok alapján tervezői jogosultság és ennek megfelelő végzettség szükséges. A tájtervezők rendeletek által szabályozott tervezési tevékenységet végeznek a terület- és a településrendezési tervek szakági munkarészeinek elkészítésekor. A tájat mindenki és minden felszínt érintő tevékenység alakítja. A táji léptékű tervezéssel, a tájtervezéssel a legkülönbözőbb végzettségű szakemberek foglalkoznak. Az erdősítések általában erdészek, a bányák rehabilitációját bányamérnökök, a vízrendezési munkákat vízépítő mérnökök tervezik, a megalapozó vizsgálatokban, értekezésekben pedig számos geográfus dolgozik. Az összes nagyléptékű tervezési folyamatot a tájrendezés részének lehet, illetve kell tekinteni.

Magyarországon egyetlen egyetemen, a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karán folyik akkreditált tájrendező-mérnök képzés. A tájrendezés egyes részterületeit, a tájökológiát, a tájfeldrajzot, a tájtörténetet a tudományegyetemek földrajzi tanszékeiktől a Szent István Egyetemen át a Nyíregyházi Főiskoláig több helyen oktatják az országban. Kifejezetten tájtervezés címmel tantárgyat vezet például a Szegedi Tudományegyetem Geoinformatikai és Természetföldrajzi Tanszéke is. A továbbiakban a Tájépítészeti Kar képzéseiről szólunk.

A KEZDETEK

A Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán a 28/1963/Mg. É. 31./FM számú utasítása hagyta jóvá a kertépítészeti szak létrehozását. Az intézményben már korábban is folyt kertépítészeti oktatás, de ez a határozat alapozta meg a specializálódott, a kerttervezés és a parkfenntartás mellett a nagyobb léptékű tájtervezési és zöldfelületi feladatok ellátására is alkalmas szakemberek képzését. A mind több tájtervezési feladat megjelenése miatt a szak elnevezése 1971-ben táj- és kertépítészeti szakra változott. A hallgatói létszám

növekedése 1997-ben lehetővé és szükségessé tette az önálló Tájépítészeti, - védelmi és - fejlesztési Kar létrehozását az akkor már Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen. A kar a megváltozott egyetemi struktúrában a Budapesti Corvinus Egyetem keretei között, Tájépítészeti Kar néven működik. Az Európai Tájépítész Iskolák Szövetségének (ECLAS) Magyarországról egyedül ez a kar a tagja.

OKTATÁS ÉS KUTATÁS

A mai értelemben vett tájrendezési tevékenység a 19. században Nebbien Henriktől, a folyószabályozásokkal foglalkozó mérnökökön keresztül, a Közmunkatanács sokoldalú, nagyléptékű tervezési munkáira terjedt ki.

A tájtervezés oktatása 1962-ben a szakirány létrehozásával kezdődött. Mőcsényi Mihály professzor a fejlett országok tevékenységét áttekintve állította össze a tantárgy tematikáját, melyben a külföldi tapasztalatok mellett a hatvanas évek tervezési aktualitásai is megjelentek. A tanszék és a hallgatók foglalkoztak erózióvédelmi tervek készítésével, mezővédő erdősávok tervezésével, erdei tornapályák, autópályák környezetének kialakításával, tájrehabilitációs tervezéssel.

A tájtervezés oktatása és a tájtervezéssel kapcsolatos kutatás, tervezés párhuzamosan folyt a szaktanszékeken. A legfontosabb, az oktatásban is megjelenő témakörök, kutatási témák a következők voltak:

Az 1950-es években:

- A Balaton zöldfelületi rendszerének terve (Ormos Imre, Mócsényi Mihály)
- Lakótelepek kertjének tervezése
- Mezővédő erdősávok tervezése
- Új iparterületek körül véderdők kialakítása (az Ipartervvel közösen)

Az 1960-as években

- Lakótelepi kerttervek készítésének általánossá tétele
- Külszíni bányák rekultiválása
- Talaj(táj)-védelmi tervek
- Városok zöldövezetének tervezése

Az 1970-es években

- Bezárt kőbányák rekultiválása
- Az első tájrendezési tervek (Tihany, Badacsony), Váti
- Kavicsbánya-tavak rendezése (Dorog, Délegyháza, Nyékládháza)
- Nemzeti parkok tervezése (Hortobágy, Kiskunság, Bükk)
- Meddőhányók rendezése, ERTI
- Parkerdő-tervek készítése
- A Pilisi tájegység kísérleti tájrendezési terve, Váti
- Tájértékelési eljárás kidolgozása (témakörök: termálkút, parkerdő, üdülés, Óbuda)
- Utak, autópályák mentének környezetrendezése

Az 1980-as években

- Általános rendezési tervek, tájrendezési, környezetvédelmi, zöldfelületi szakági munkarészei (Heves, Komárom, Pest megye)
- A Bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer tájrendezési terve
- Egyedi tájértékek minősítése
- Környezeti hatástanulmányok (módszertan, M0, vízlépcső)
- Módszertani kutatások a hatástanulmányok készítésére
- Tájalakulás-történeti munkarész bevezetése, illetve térképi alátámasztása a tájrendezési tervek vizsgálati szakaszában

- Tájértékelési módszerek kidolgozása
- Természetvédelmi tervezési munkák (Budapest és országszerte)

Az 1990-es években

- Élőhelyfejlesztés megvalósítási tervek (Apáthy-szikla, Balogh Ádám-szikla, Rókahegy, Tündér-szikla, VIM-bánya)
- Környezetterhelhetőségi vizsgálatok (Tisza-tó)
- Létesítmények tájba-illesztése (épületek, műtárgyak, utak, gáztartályok)
- Regionális tájrendezési tervek (Szigetköz, Duna-Dráva NP)
- Tájhasználati konfliktusok munkarész bevezetése a tájrendezési tanulmányokba, tervekbe
- A tájképi potenciál meghatározása (Dunakanyar, Óbuda, Lágymányos, Észak-Csepel)
- Tervek egymásra épülése, tájkonvenció
- Területrendezési tervek tartalmi felépítése (módszertan)
- A térinformatika bevezetése a tájtervezésbe (Szigetköz, Tihany, Duna-Tisza köze stb.)
- Térinformatika a felsőoktatásban szimpóziumok rendezése (1992. óta folyamatos)
- Vízpótlási hatástanulmányok (Szigetköz, Duna-Tisza köze)

A 2000-es években

- Arculattervek készítése (Barcs, Tököl, Szécsény)
- BRIDGE-Lifeline Danube határon átnyúló együttműködés
- Élhető régió (Közép-nyugati régió), fenntarthatóság
- Határon átnyúló ökológiailag gazdag térség fejlesztése (Fertő-tó - Neusiedler See)
- Környezeti hatástanulmány értékelése/feülvizsgálata (M0 északi szektor)
- Rozsdaövezetek rehabilitációja
- Tájökológiai vizsgálatok, környezetérzékenységi mutatók
- Tájjelleg, tájkarakter-értékelés
- Széttelepülési folyamat mérséklésére irányuló törekvések (lakópark)
- Zöldfolyosó-rendszer kialakítása (budai régió)
- Az Európai Tájegyezmény bevezetésének hazai megalapozása.

ÉV	JELENTKEZŐK SZÁMA	FELVETTEK SZÁMA
1996.	155	54
1997.	412	71
1998.	346	76
1999.	334	61
2000.	358	71
2001.	349	98
2002.	392	114
2003.	330 tájépítész 73 településm.	103 43
2004.	496 tájépítész 137 településm.	97 43
2005.	402 tájépítész 72 településm.	97 31
2006.	613	152

1. táblázat. A felvételi létszám.

ÉV	KIADOTT DIPLOMA
1994.	13
1995.	23
1996.	21
1997.	25 + 2 honosított
1998.	27
1999.	26
2000.	23
2001.	55
2002.	52
2003.	60
2004.	55
2005.	57
2006.	49

2. táblázat. Diplomázó hallgatók.

ÉVENTE ÖTVEN

A kar megalakulása óta a jelentkező és a felvett hallgatók létszáma fokozatosan emelkedik (1. táblázat). Ebben nem hozott változást a 2006/2007-es tanévben elindított kétféle képzés sem. Az újfajta képzési rendszerben a hallgatók 3+2 éves, BSc és MSc képzésben vesznek részt. A hároméves képzés után tájrendező és kertépítő mérnöki diplomát kapnak. Az első félévben a hallgatók az agrárműszaki képzés közös alapozó tárgyait hallgatják. Ehhez kapcsolódnak a második félévtől kezdődően a tájrendező és kertépítő alapszak tantárgyai: építészet, geodézia, szaktörténet, rajz és ábrázoló geometria, dendrológia, környezettan, tereprendezés, természetvédelem, út és közműtervezés, GIS és CAD, Magyarország táj-földrajza, tájrendezés, kert- és szabadterépítés, környezetvédelem, vállalkozási ismeretek, közigazgatási és jogi ismeretek, valamint zöldfelület-gazdálkodás. Az utolsó két félévben három szakirány (kertépítő, tájrendező és településüzemeltető) közül választhatnak. Akik a BSc képzés után folytatni akarják tanulmá-

nyaikat és ezt a tanulmányi eredményük is lehetővé teszi, azok ún. MSc képzésben vehetnek részt. A kar Tájépítész-mérnöki MSc alapítási kérelmét elfogadták, a szak indítása folyamatban van. A tervekben szerepel két mesterszak alapítása: a Településmérnöki MSc és a Tájépítész MA.

A Tájépítészeti karon diplomát szerző hallgatók létszáma tíz év alatt sokszorosára nőtt, az elmúlt években ötven körül állandósult (2. táblázat). A végzett hallgatók elhelyezkedéséről pontos adatok nincsenek. A visszajelzések alapján a diplomát szerzett hallgatók közel hatvan százaléka kap munkát a szakmán belül: tervezőirodáknak, önkormányzatoknak, különböző hivataloknak, kivitelezőcégeknek. A tervezői jogosultság megszerzése után sokan kezdenek önálló cég alapításába.

Dr. Sallay Ágnes
egyetemi docens

Budapesti Corvinus Egyetem Tájtervezési és
Területfejlesztési Tanszék

SUMMARIES

THOUGHTS ON THE DIFFERENT INTERPRETATIONS OF THE LANDSCAPE AND THEIR SIGNIFICANCE IN LANDSCAPE PLANNING AND LANDSCAPE PROTECTION

There is a significant apprehension difference regarding the interpretation of the landscape between landscape architects and geographers. According to landscape architects, the landscape is the altered nature aptly to the social demands. This means that there is no natural landscape. According to geographers, alteration of landscapes varies in a wide scale from natural landscape to degraded landscape and one of the fundamental tasks of landscape architecture is to disturb the natural structures and processes as less as possible and to help the survival of the natural biosphere by deliberate landscape alteration on the basis of well constructed plans.

Attila Kerényi

EXPERIENCE OF THE LIVED SPACE

The meaning of the word, landscape has significantly changed during the last decades. The Hungarian approval of the European Landscape Convention opens new horizons and brings up duties for Hungary in the field of landscape issue.

The author tries to outline the most crucial problems concerning development of Hungarian landscapes in rural development, spatial development. In his opinion they are: weak landscape identity, unclear understanding of meaning of landscape; the contradictions of legislative and professional practice; the position of landscape as a geographical unit in geography and planning.

The author claims, that geography should provide the planners and decision makers with a suitable landscape division of the territory of Hungary in order to enhance a common understanding of what landscape is, and how can it be taken into consideration in rural and regional development, and other public interventions.

Bálint Csatári

LANDSCAPE CHARACTER

The article raise a few questions concerning the significance of the landscape concept and the multiple functions of the landscape character assessment. In the recent international scientific activity more and more examples show the increasing interest towards the holistic landscape research. Landscape character assessment is one of them. It is more than the separate and accurate description of the landscape elements; it seeks to reveal the unique characteristics, the unique sense of the whole landscape. It contributes to the preservation of identity. It can bridge the interests of conservation and development, as the multiple applications gives several examples throughout Europe. In Hungary after the existing natural geographical landscape classifications, the signature of the European Landscape Convention might help in the character description of the Hungarian landscapes

Konkolyné Gyuró Éva

LANDSCAPE SCENERY - FROM A DIFFERENT POINT OF VIEW

The role and the necessity of evaluating landscape scenery in landscape planning cannot be understood without the definition of "landscape" itself - both as a concept and as the "object" of planning. In the present article my aim is to draw attention to a relatively new, humanistic approach to landscape, which is becoming a central paradigm in the international landscape policy due to the European Landscape Convention. The humanistic landscape approach differs from the understanding of landscape in the current Hungarian education and planning practice. In view of the anthropocentric landscape approach the landscape scenery evaluation gains its meaning as a tool supporting the planning through the estimation of people's visual demands towards the landscape. Through the signature of the European Landscape Convention, the humanistic landscape approach is binding for Hungary and presents a challenge for landscape policy. The article ends with some recommendations on

how the Hungarian landscape planning system could be developed from the current sectoral to a future integrated landscape policy.

Dóra Drexler

LANDSCAPE PLANNING OF LAKE
BALATON REGION IN THE CONTEXT
OF THE II. NATIONAL DEVELOPMENT
PLAN 2007-13

A complex understanding of sustainability and spatial thinking are missing from planning concerned with Lake Balaton and the region around it. The Lake Balaton region possess one the most coherent territorial structures in Hungary whose sustainability is significantly injured. The special Hungarian categories of spatial planning (about physical planning, building restrictions) and regional development (about social and economic regional development) are sharply distinguished and their activities are independent from each other. Therefore the frames of defining the limits and other conditions of sustainable territorial systems are also missing in the Lake Balaton region. New regional development plans of the region draft a sustainable future in all the tree dimensions of sustainability.

Márton Péti

LESSONS OF THE COMMUNICATION
ACTIVITY RELATED TO A PLANNING
PROCESS

The Act on the spatial plan of the Lake Balaton Special Resort Area, i.e. the Balaton Act, was adopted by Parliament by an overwhelming majority on 17 October, 2000. In the absence of a communication strategy, the provisions of the law were known to few people only and the implementation plan, which was to define the series of actions aimed at implementing the provisions, was thus accessible to an even smaller group of people. With both the professional circles and the citizens concerned kept at a distance, the Act failed to gather public support for its implementation. Consequently, study plans designed to rehabilitate the waterfront, a measure in the implementation process of the Act, were elaborated in a spirit which reflected the ill-preparedness of the necessary social sup-

port and the indifference of the professional circles. A large number of people in the waterfront areas characterised by excessive construction are affected by these study plans which serve the purpose of providing direct access to the open water for the majority of the citizens by opening up new public areas along the shore.

The only planning tasks still to be carried out are the elaboration of licensing plans and working drawings for specific locations. No more communication error is allowed in the course of drawing up these plans. Therefore, the author puts forward a proposal for the communication strategy of the period to come, the time schedule of implementation, the surveys of public preferences and the groups targeted by the communication.

Dr. Annamária Gerzanics

LANDSCAPE IMPORTANCE
AND DEVELOPMENT POSSIBILITIES
OF THE HOMESTEAD AREA
OF HOMOKHÁTSÁG, CENTRAL
GREAT-PLAIN OF HUNGARY

The development programme of the homestead area, including 104 settlements, is composed of 3 phases: survey and research; situation analysis and the formation of a development programme; and finally micro regional spatial structure studies. The project has provided data for 40,700 homesteads. It can be diagnosed that the number of homesteads are declining; many of them have ceased or are in bad condition. Among the dwellers many are elder or socially indigent. Most of the still existing homesteads have residential function. The original farming function is losing ground, giving place to new roles like tourism or second home. Traditional homesteads have been perfectly adapted to the patchwork landscape structure of Homokhátság. It represents cultural heritage, landscape and architectural value, and the traditional farming structure of the area corresponds with the European model of multifunctional and sustainable agriculture. Revitalisation of the homestead area is important in terms of environment and landscape management and also from a social aspect. The micro regional spatial structure studies focus on 3 areas: providing electricity, improving availability (road infrastructure) and the development of social-cultural infrastructure. Nevertheless the problems of the traditional homestead

area of Homokhátság necessitate a more complex solution beyond these measures.

Zsolt Czene - Károly Jávör - Mariann Major Vén

THINKING ABOUT LANDSCAPE ASSESSMENT ON MEDVES-REGION

The Medves Region, a small landscape unit of the North Hungarian Middle Mountain is lying along the Hungarian-Slovakian state border. Both its geological setup and geomorphologic features are considerably variegated. The picturesque region, which abounds in natural beauty, became a typical industrial landscape by the middle of the 19th century due to the human activities. Having abandoned the mining activity the beauty of the landscape as an attractiveness became conspicuous factor of the increasing tourism. This paper attempts to determine those points of view, which play important role in the aesthetic appreciation of the landscape of the region. Although this aesthetic appreciation contains many subjective elements, however, there are aspects that help to assess the beauty of the landscape in spite of that some experts take into consideration often unlike criteria in the process of landscape evaluation. Our assessment is based on the following criteria: form, size, visual attractiveness, harmony, diversity and the "genius loci".

Using the earlier published postcards I examined how the represented form has been changed during more than a hundred years. When and what kind of landscapes they tried to "sell" the landscape of Medves with.

Zoltán Karancsi

EDUCATION IN EUROPE

Landscape architecture is both a relatively young and an unusually diverse academic discipline. It integrates a wide spectrum of subject areas and bridges the historic gap between the creative arts and the natural sciences, and incorporates aspects of the humanities and technology. This diversity is reflected in the wide range of higher education programs in which teaching and research take place across Europe. These include Colleges of Art and

Universities of Technology, Architecture Schools and Agricultural Universities, as well as 'general' universities.

LE:NOTRE, the first Thematic Network Project in Landscape Architecture managed by ECLAS (European Council of Landscape Architecture Schools) has documented the current state of the art, seeking common ground and building bridges between the various parts of the discipline. A detailed survey of institutions, degree programmes, their component course units was carried out using a specially designed web site (www.le-notre.org). This has been developed to provide an interactive range of communication tools aimed at supporting the development of landscape architecture education in a coherent European context.

Kinga M. Szilágyi

THE HISTORY OF LANDSCAPE PLANNING EDUCATION IN HUNGARY

Landscape architecture education exists in Hungary since 1964, when the School of Landscape Architecture of the College of Horticulture and Viniculture established a nine-semester training program for a MSc. degree. The Faculty of Landscape Architecture, Protection and Development was established at the University of Horticulture and Food Industry in 1992, with the mission of providing graduate and postgraduate (PhD) studies in landscape architecture. The time span of study is 10 semesters at the university level and three academic years in the PhD. program. Since 2004 the Faculty of Landscape Architecture belongs to Corvinus University of Budapest. Students pursue one of three specialties: garden and open space design; landscape protection and reclamation and landscape/territorial planning. 100 students are admitted to the landscape architecture training program each year, although there are 8-10 times more applications. The faculty is the only place for landscape architecture training in Hungary. Today the BSc education is official in our Faculty, the foundation of the MSc education is in progress. We plan to start two master degree faculties: Settlement engineer MSc and Landscape architect MA.

Ágnes Sallay

Stratégia

A VÁTI Városépítési Kft. stratégiai célja a települések, a kistérségek és az ország fejlődésének előmozdítása, a kiegyensúlyozott, fenntartható és értékmegőrző társadalmi-gazdasági-környezeti fejlődés elősegítése.

A VÁTI Városépítési Kft. céljai elérése érdekében a ráháruló feladatokat szakmaszeretettel, európai léptékű szakmai szemlélettel és tudással, innovatív tervezési tevékenységgel, a Megrendelői iránt érzett felelősségtudattal látja el. Munkáját a minőség, a megbízhatóság és a korszerűség jellemzi.

Tevékenységi kör

- településrendezési eszközök készítése:

településfejlesztési koncepciók, településszerkezeti tervek, helyi építési szabályzatok, szabályozási tervek készítése, amelyeket az önkormányzati testületek hagynak jóvá és amelyek a fejlesztések és az építésügyi hatósági munka alapját képezik,

- településrendezési tervek térinformatikai feldolgozása:

az elektronikus ügyintézkést lehetővé tevő - az egyes telkekhez tartozó építési előírások elérhetőségét - akár interneten is biztosító lekérdező rendszerek kifejlesztése,

- kistérségfejlesztési programok készítése:

a településrendezési összefüggéseket figyelembevevő komplex fejlesztési koncepciók, struktúratervek kidolgozása és az egyes települések fejlesztési pályázataihoz szükséges megvalósíthatósági tanulmányok, akciótervek készítése.

Kecskemét

Miskolc

Nyiregyháza

Szeged

Balatonfüred

Esztergom

Mosonmagyaróvár

Zámárd

Európai érték

Magyarország célba ér

NEMZETI
FEJLESZTÉSI
TERV

Keszthely, Festetics-kastély

A Regionális Fejlesztés Operatív Program (ROP) eddig 100 milliárd forint európai uniós forrást kötött le a magyar régiók fejlesztésének támogatására.

A ROP településeink, kistérségeink több mint 400 sikeres pályázatának megvalósítását támogatja.

A fejlesztések célja a turisztikai, műemléki és természeti értékek megóvása, a városi területek rehabilitációja, az utak, az óvodák és iskolák felújítása, valamint a foglalkoztatás, képzés támogatása.

2006 elejére már félszáz beruházás megvalósult, ami sok ezer ember mindennapi gondjait enyhíti.

www.rop.hu

A hirdetés az Európai Unió társfinanszírozásával készült.

REGIONÁLIS FEJLESZTÉS
OPERATÍV PROGRAM